3

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1972

17332

MARULIĆ
hrvatska književna revija
Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Uređuju:
Radovan Grgec, Ante Jakšić i Stjepan Krčmar (glavni i odgovorni urednik)
Uredničko vijeće:
Enver Čolaković, Pere Dulčić, August Đarmati, Ivan Golub, Radovan Grgec, Ante Jakšić, Stjepan Krčmar, Ljiljana Matković, Kuzma Moskatelo, Luka Perinić, Svevlad Slamnig, Ante Šimunić i Dinko Tusun.
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi 4 puta godišnje (ožujak, lipanj, rujan, prosinac)
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon 440-697
Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.
Rukopise ne vraćamo.
Cijena pojedinom broju 10 d.
Godišnja pretplata 40 d. uplaćuje se u korist tekućeg računa 301-8-1059
Godišnja pretplata za inozemstvo 4 US dolara uplaćuje se na devizni račun kod Kreditne banke, Zagreb
301-620/1001
32002-10-268
»Alfa« grafički usl. centar — Zagreb
Tisak: Zadružna štampa — Zgb., Dalmatinska 12

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU
BROJ 3 ZAGREB, RUJAN 1972. GOD. V

Sibe ZANINOVIĆ

Apostolat laika

(Nešto prerađeno predavanje, održano 24. ožujka 1972. na Tribini crkve OO. Dominikanaca u Rijeci.)

»Kao biskup i laik je nasljednik apostola. Biskup je univerzalni vidljivi nasljednik pastirske, disciplinske i pune svećeničke službe. I laik potječe od učenika i apostola, ali je on primio samo dio svećeničke baštine koju dijeli s biskupom. Ta baština (iako nije isključiva) predstavlja za laika čast, pravo i obvezu svjedočenja. Laik je prije svega svjedok i njegova je služba svjedočenje.«

Tako je o apostolatu laika govorio Sv. Otac Pavao VI u svojim razgovorima s francuskim katoličkim intelektualcem laikom Jean Guittonom,* koji su objavljeni u Guittonovoj knjizi »Razgovori s Pavlom VI«. Koliku važnost Sv. Otac pridaje apostolatu laika u životu Crkve svjedoče daljnje njegove izjave u tim razgovorima. Na Guittonovo izlaganje: »Svjedočenje se Crkve obogaćuje svjedočenjem laičkog iskustva, svjedočenjem njihova osobnog uvjerenja i, kada to bude Božja volja, bitnog i neprijepornog svjedočenja: mučeništva. Mučeništvo je jedino svjedočenje kojem ljudi bezuvjetno vjeruju. Laik mora biti potencijalni mučenik.« ...

»Kardinal Newman«, nastavio je Guitton, »dokazivao je kako su laici bili oni, koji su u zajednici sa Sv. Stolicom, spašavali vjeru poslije Nicejskog Sabora.«

*HKD sv. Ćirila i Metoda nedavno je objavilo najnovije Guittonovo djelo »Što vjerujem«.

Papa je na to odgovorio: »Vidi se da Duh Sveti nije zaboravio laike. Moguće je da se u Crkvi ponovi situacija slična onoj o kojoj je govorio Newman.«

Mislimo da bi zaista bilo teško naći prikladnije riječi za uvod u ovu našu skromnu raspravu o apostolatu laika.

***

Apostolat laika nije novoizmišljeni ili novopronađeni oblik crkvenog apostolata. Već su u prvotnoj Crkvi laici riječju i djelom aktivno sudjelovali u širenju Radosne Vijesti. II Vatikanski Sabor u dekretu »Apostolicam Actuositatem« kaže: »Koliko je djelatnost (apostolata laika) u prvim počecima Crkve bila samonikla i plodonosna dokazuje nam sv. Pismo u 11. i 18. glavi Djela apostolskih te u glavi 16. Pavlove poslanice Rimljanima i u glavi 4. poslanice Filipjanima«. O tome se govori i u razgovorima Guittona sa Sv. Ocem. Guitton je naime rekao: »Djela apostolska nam pripovijedaju o primjeru laika koji preuzimaju značajne inicijative: »Bili su među njima neki« — divne li finoće izražavanja, laici nemaju imena, nisu izabrani — »koji stadoše propovijedati Grcima navješćujući im Gospodina Isusa. I ruka je Gospodnja bila s njima«. (Dj. Ap. XI, 20.)

»Nepoznati laici su utemeljitelji Crkve u Antiohiji još prije Pavlova propovijedanja. Ili još nepoznatiji, utemeljitelji rimske Crkve, prije nego što tamo dođoše Petar i Pavao.«

Papa je nadodao: »Istina je da je misterij laika, laika misionara, u Crkvi uvijek postojao i to još od njenog početka.«

Svijest o potrebi da svaki Kristov vjernik postane blagovjesnik bila je prisutna u cijeloj crkvenoj povijesti, ona u kršćanstvu nije nikada zamrla. U pojedinim je povijesnim razdobljima bila življa i životnija, u drugim je zamirala u shvaćanju da je apostolat privilegij i dužnost hijerarhije, a laici da su eventualno tu, da prihvate hijerarhijske inicijative i da po potrebi pomognu da ove zahvate što šire razmjere. Ipak, kao što smo već naglasili, apostolska djelatnost laika nije u Crkvi nikada potpuno zamrla. Jedan oblik toga apostolata, što potvrđuje i Sv. Otac, vidimo u trećim redovima franjevačkog i dominikanskog reda, a nalazimo ga i u bratovštinama, koje su po našim srednjovjekovnim gradovima djelovale unutar obrtničkih cehova i koje su imale za svrhu nesamo uveličavanje vanjskih crkvenih manifestacija, nego i produbljivanje vjerskoga života i pokretanje raznih socijalno karitativnih akcija.

U toku prošloga i prve polovice ovoga stoljeća među katoličkim narodima su izrasli raznoliki oblici katoličkog pokreta. Svi su oni bili upravljeni formiranju svojih pristaša kao praktičnih i dosljednih katolika koji će svojim privatnim i javnim djelovanjem svjedočiti za Krista i afirmirati katolička načela u pojedinim sektorima društvenog života. U povijesti tih naroda katolički su pokreti odigrali znatnu ulogu u njihovu socijalnom, kulturnom i političkom životu. Unutar tih pokreta izrasli su pojedini katolički laici, koji su se na nacionalnom i međunarodnom planu istakli kao učenjaci, umjetnici, državnici te kulturni i društveni radnici. Mnogi su se od njih pročuli i po svetosti života. Dosta će biti spomenuti glasovitog francuskog filozofa Jaques Maritaina čije je mnoge ideje i zamisli proveo

u život II Vatikanski sabor, a koga i Papa citira u svojim enciklikama. S druge strane ćemo spomenuti dr. Rudolfa Eckerta, koji počiva na sušačkom groblju, i dr. Ivana Merza, dva hrvatska katolička laika, koji su se odlikovali i visokim umom i svetošću života.

I u nas Hrvata smo imali Mahnićev katolički pokret, koji je u prvom deceniju našeg stoljeća nastao među đaštvom. Temeljna je karakteristika tog pokreta bila ravnopravna suradnja klera i laika u apostolskom djelovanju koje je spadalo u djelokrug pokreta. Članovi klera u tom pokretu nisu se odnosili prema laicima kao pripadnici neke privilegirane kaste koja bi imala pravo i ambiciju manipulirati laicima i smatrati ih borcima za kleričke kastinske interese. S druge strane treba naglasiti da se u Mahnićevu katoličkom pokretu uvijek znalo šta spada u isključivi djelokrug hijerarhije i crkvenog učiteljstva pa laici u to područje nisu nikada ni pokušavali presizati. Ni kler nije nikada pokušavao laicima nametati svoja shvaćanja i svoja rješenja u onim pitanjima u kojima laici imaju pravo slobodne inicijative i slobodnog odlučivanja. Među katoličkim laicima Mahnićeva pokreta nije bilo onih koji bi težili stjerivanju klerika u sakristije i prigrabljivanju svih ostalih crkvenih poslova gdje baš nije neophodan sv. Red u svoje ruke, ali ni među klerom nije bilo onih koji bi pomišljali da bi mogli laike svesti na jednostavne realizatore svojih zamisli. Pripadnici klera i katolički laici u Mahnićevu pokretu međusobno su se odnosili kao punopravni i ravnopravni suradnici na području na kojem je pokret djelovao. U Mahnićevu katoličkom pokretu i svećenici i laici su proživljavali i doživljavali iskreno i pravo drugarsko zajedništvo.

Članom Mahnićeva katoličkog pokreta nije se postajalo ni po nečijem dekretu ni po nečijoj delegaciji. U Mahnićev se je pokret stupalo samoinicijativno, po svojoj vlastitoj slobodno donesenoj odluci, iznikloj iz unutarnje potrebe svrstavanja u redove laičkih apostola. Toliko naglašavana postkoncilska ideja da je vjera izraz slobodnog izbora, osobne odluke i osobnog predanja u potpunoj je mjeri bila prisutna kada se pojedinac odlučivao da se uvrsti u redove aktivnog članstva katoličkog pokreta.

Predmet djelovanja čitava pokreta i pojedinih njegovih organizacija nije bio ni od koga dekretiran. O predmetu angažmana slobodno je odlučivalo samo članstvo. Razumije se da se kod toga pazilo da se ne prijeđe u aktivnost koja je pridržana hijerarhiji i crkvenom učiteljstvu. Osim toga se je pazilo, da program i ideje pokreta budu u skladu s crkvenom vjerskom i moralnom doktrinom.

Titulu ili naziv katoličkog laika Mahnićevi učenici nisu nikad smatrali svojim monopolom. Oni su bili svjesni, da ima dobrih apostola laika i izvan njihova pokreta.

Nismo rekli sve ovo radi propagiranja uspostave laičkog apostolata u nas po uzoru na Mahnićev katolički pokret. Nismo ispunjeni nostalgijom kad govorimo o događajima iz naše mladosti. Mahnićev je katolički pokret odgovorio svojim zadacima zbog toga što je bio prilagođen okolnostima i potrebama svoga vremena. Danas su se prilike promijenile, potrebe ljudi suvremenog povijesnog trenutka i okolnosti, u kojima oni žive, drugačije su, a apostolat laika se sredstvima i oblicima mora prilagoditi potrebama današnjeg vremena. Apostolat Crkve, a unutar njega i apostolat laika, mora

biti dinamičan, vrlo osjetljiv na potrebe konkretnog povijesnog trenutka i uvijek pripravan da svoje djelovanje prilagodi tim novim potrebama i okolnostima. »Aggiornamento« nije zadatak koji bi se jednoga dana mogao smatrati ispunjenim i dovršenim. Ni čovjek ni društvo nisu statične, nego dinamične kategorije, koje se nalaze u neprekidnom razvitku. Apostolat nužno mora taj razvitak pratiti i potrebama tog razvitka se prilagođavati. Neprekidni rast i razvitak čovjeka i društva je posljedica prve zapovijedi koju je Stvoritelj uputio stvorenom čovjeku: »RASTITE!« Rasti znači razvijati se, a razvitak nužno dovodi do promjena. Crkva je dužna neprekidno pratiti rast i razvitak čovjeka i čovječjeg društva i svojim apostolatom ne samo podupirati, nego i predvoditi u pozitivnim stranama tog razvitka. Još je kardinal Newman rekao da se Crkva mora neprekidno mijenjati, ako želi ostati autentična.

***

Postoje međutim pravilna i nepravilna shvaćanja »aggiornamenta«. Među kršćanima ima onih koji shvaćaju da se »aggiornamento« sastoji u prilagođavanju Crkve i kršćanstva suvremenim doktrinama i moralnim devijacijama. Suvremeni je čovjek laiciziran i sekulariziran te nije sklon transcendenciji, njemu metafizika ne miriši, svrhunaravna stvarnost ga ne zanima. Zbog toga imamo strujanja u kršćanstvu koja propovijedaju smrt Boga, koja sve ono što je u sv. Pismu svrhunaravno proglašavaju mitom, koja niječu Inkarnaciju, dovode u pitanje historicitet Kristove osobe i njegova uskrsnuća, niječu Kristovu otkupiteljsku ulogu, negiraju prekogrobni život. S druge strane bi ti kršćani demitologizatori htjeli olabaviti i moralna načela kršćanstva, formirati kršćanstvo koje bi po svome moralističkom laksizmu bilo prihvatljivo suvremenom seksualiziranom i drogiranom svijetu. Tvrdi se da Božje zapovijedi ne mogu imati trajni, apsolutni i nepromjenljivi karakter, jer da se ljudska narav u svojoj biti mijenja. I u katoličkom tisku možemo čitati da se nerazrješivost braka ne može više ni zastupati ni braniti. Zatim, da je predbračni život među zaručnicima u skladu s Evanđeljem, ako se temelji na ljubavi, ako koristi razvitku ljubavi itd. itd. Mislimo da se na ovakva mišljenja i ovakve tendencije može primijeniti ono što glasoviti teolog Joseph Ratzinger piše u svojoj knjizi »UVOD U KRŠĆANSTVO«: »Jesmo li možda pri tome pošteni? Nije li zabrinjavajuće nepošteno pokušavati tako vještim interpretacijama zadržati kršćanstvo kao nešto što nas još i danas može zanimati? Ili, zar ne bi bilo daleko poštenije priznati da smo pri kraju, kada osjetimo da smo primorani tražiti utočišta u takvim interpretacijama, u takvim konstrukcijama, u takvim akrobacijama? Ne bismo li se onda bez ikakvih maglovitosti jednostavno mogli prepustiti stvarnosti koja nam preostaje? Kažimo oštro: Kršćanstvo, rastumačeno na takav način, bez sadržaja je i nestvarno, ono znači nedostatak poštenja prema nama samima i prema nekršćanima!«

Ne možemo biti laički apostoli ni uopće apostoli ako nismo čvrsto i potpuno utvrđeni u vjeri u objavljenu Istinu, koju nam je u definitivnom sadržaju navijestio Isus Krist, a za autentičnost njenu svjedoči crkveno učiteljstvo. Krist je rekao: »JA SAM PUT, ISTINA I ŽIVOT!« Svatko tko sumnja da može postojati i drugi put koji nije Kristov, da može postojati

i druga istina koja nije Kristova, da se može ići i drugim putem koji nije Kristov, ne može postati Kristov apostol, ne može svjedočiti za Krista. Zbog toga II Vatikanski Sabor u dekretu »Apostolicam actuositatem« naglašuje, da plodnost apostolata laika ovisi o ostvarenju efikasnog životnog sjedinjenja s Kristom. Ako je Krist u najuzvišenijem dijelu svoga života mitska ličnost, ako sumnjamo u Krista kao Boga, ako sumnjamo u povijesnost Kristove osobe i njegova usksnuća, ako je Krist za nas fantom stvoren u mašti prvih vjernika, kako onda možemo ostvariti životno jedinstvo s njime? Bacila se parola da ne moramo biti jedinstveni u ortodoksiji, da je važno samo da smo jedinstveni u ortopraksi. Pitamo se postoji li neka praksa koja nije iznikla iz životne idejne orijentacije? Pitamo se, možemo li biti jedinstveni u praksi ako nismo jedinstveni u idejama iz kojih praksa niče i raste? Zbog svega toga moramo reći da smo ostali zbunjeni kada smo u jednoj inače izvrsnoj knjizi glasovitog teologa pročitali: »I vjernik i nevjernik, svaki na svoj način, i sumnjaju i vjeruju, ako se baš ne skrivaju pred samim sobom i pred istinom svoga bića. Nitko ne može potpuno umaći sumnji, niti itko vjeri.« Ako prihvaćamo, kao što taj teolog ispravno tvrdi, da kršćanska vjera, vjera u Krista, znači opredjeljenje za istinu, da se u najdubljoj nutrini ljudske egzistencije nalazi nešto što nema svog temelja u vidljivu i opipljivu svijetu, niti iz vidljiva i opipljiva svijeta crpi svoju snagu; ako prihvaćamo za istinu da to nešto ima svoj temelj i da crpi svoju snagu iz doticaja s nevidljivom zbiljom neophodnom za ljudsku egzistenciju, onda to naše opredjeljenje, to naše prihvaćanje, može počivati samo na čvrstoj i nepokolebljivoj vjeri u Objavljenu Istinu. Uvijek i u svakoj prilici moramo biti pripravni ponoviti sa sv. Pavlom: »Scio cui credidi!« Jer postati kršćaninom ne znači prihvatiti neku ideologiju, ne znači učlaniti se u neku političku stranku, ne znači postati pristaša određene filozofske orijentacije. Postati kršćaninom, opredijeliti se za Krista, znači napraviti temeljni životni izbor, znači egzistencijalno se angažirati s najskupljim ulogom, ulogom svojeg života. Ako je sumnja nepobjedivi fenomen vjere, ako vjernik živi svoju vjeru nad oceanom nesigurnosti i neizvjesnosti kao jedino mogućim mjestom svoga vjerovanja, ako se vjernik ne može s osjećajem stalnosti i sigurnosti osloniti na onu nevidljivu silu koja je neophodna za njegovu egzistenciju i ako iz stvarnog doticaja s njom ne može svoju vjeru u sigurnosti živjeti, onda se logično i nužno u njegovoj duši mora pojaviti ozbiljno i sudbonosno pitanje: Tko je tako lakouman, tko je tako tragično hazarderski raspoložen da ulogom svoje životne egzistencije igra na sumnjivu kartu? Zar ne bismo svakog kršćanina, koji ozbiljno shvaća svoje kršćanstvo i koji svoje kršćanstvo živi, imali pravo smatrati najobičnijim kockarom, kad bi on prihvatio gledište da vjera predstavlja trajan i neizbježiv rizik zbog toga što Krist od njega traži prihvaćanje onoga što nije moguće vidjeti kao jedinu ozbiljnu stvarnost, koja predstavlja konačni smisao i svrhu naše životne egzistencije. Sumnja snalazi kršćanina kao napast, kao neprijatelj koji nas izvana napada i koga možemo uz pomoć milosti definitivno svladati. Naše je naime nepokolebljivo uvjerenje da je spoznaja, utemeljena na objavljenoj Istini, daleko sigurnija od one stečene znanstvenim proučavanjem i laboratorijskim ispitivanjima. Samo se na čvrstoj i nepokolebljivoj vjeri u Kristovo istinoljubje i čovjekoljublje može temeljiti egzistencijalni angažman za Krista, samo se po čvrstoj vjeri i nepokolebljivom pouzdanju može

prihvatiti krvava egzistencijalna avantura Kristova sljedbenika, laičkog apostola.

***

Na ovom smo mjestu dužni dati jednu napomenu. Ne bismo željeli da nas se shvati, kao da smo čitavim bićem uronili u prošlost i kao da bismo bili skloni proglašavati herezom svaku novost na području teologije. Rekli smo da je u naravi čovjeka, a prema tome i u naravi svih njegovih djelatnosti, da raste, da se razvija. I teološka se znanost mora razvijati. Teologija se bavi objavljenom Istinom, onom istinom do koje svojim razumom nikada ne bismo mogli doći kad nam je Bog ne bi bio objavio. Teologija uslijed toga ne može mijenjati Objavljenu Istinu, ona joj ne može ništa ni dodavati ni oduzimati, ona je može samo sve više, sve bolje i sve dublje tumačiti kako bi našem razumu postala što prihvatljivija i s naravnog gledišta. Način na koji se neka Objavljena Istina do sada tumačila i objašnjavala, može ne odgovarati suvremenom čovjeku, suvremenim znanstvenim dostignućima. Usklađivanje tumačenja i objašnjavanja objavljene Istine suvremenim znanstvenim dostignućima, suvremenim znanstvenim shvaćanjima ne mora značiti mijenjanje vjere, štaviše, može predstavljati njeno produbljivanje, čak i onda kada nam ta nova tumačenja ponekad vrijeđaju uši. Teološka znanost mora ići ukorak s ostalim znanostima, ona ne smije iza njih zaostati. Ali teološka znanost mora uvijek držati na umu da je Objavljena Istina nepromjenljiva, da kršćanski »Credo« mora ostati integralan i nedirnut. Objavljena Istina, kao polog vjere, nije predana Crkvi da njom raspolaže, da njom manipulira, nego da je nepromjenljivu čuva i onda kada se pokazuje potreba za promjenom objašnjenja i tumačenja nekih vjerskih istina.

***

Nas katoličke laike, koji smo veliki dio svoga života aktivno proveli u Mahnićevu hrvatskom katoličkom pokretu, nije nimalo iznenadilo stanovište II. Vatikanskog sabora o apostolatu laika, kako je ono izraženo u konstitucijama »Lumen Gentium« i »Gaudium et spes« te u dekretu »Apostolicam Actuositatem«. Sabor je u tim svojim dokumentima prihvatio, proširio i produbio ono što se je razvijalo u povijesti Crkve u suglasju s tradicijom iz prvog doba kršćanstva, da su, naime, svi vjernici sudionici velikog Kristova poslanja koje ima svijetu donijeti mir, spasenje i milost. Svi vjernici nisu pozvani na isti način apostolskog djelovanja jer, kao što kaže sv. Pavao u svojoj poslanici Korinćanima: »Milosni su darovi različiti, ali je jedan duh. I različite su službe, ali je jedan Gospodin. I različita su djelovanja, ali je jedan Bog koji čini sve u svemu.« Budući da je bitno ustrojstvo Crkve božanskog podrijetla i da je crkvenom učiteljstvu na čelu sa Sv. Ocem povjereno čuvanje i tumačenje vjerskog poklada, laici u obavljanju svoga apostolata moraju paziti da uvijek ostanu u punoj suglasnosti s doktrinarnim i moralnim učenjem crkvenog učiteljstva. Saborska konstitucija »Lumen Gentium« izričito na to upozorava.

Svoje ovlaštenje za obavljanje apostolske službe laici crpe iz opće misije koju je Krist povjerio svojoj Crkvi. Svojim angažmanom u apostolatu laika katolički svjetovnjak urasta u apostolsku misiju Crkve, on na sebe preuzima sudioništvo u crkvenoj misiji naučavanja, posvećivanja i otkupljivanja i to, kako kaže dekret »Apostolicam Auctositatem«, pod vodstvom svetog crkvenog učiteljstva.

Prema konstituciji »Lumen Gentium« Crkvu je Krist ustanovio kao sakramenat, kao znak i sredstvo najtjesnijeg sjedinjenja s Bogom, a po tome i kao sredstvo sjedinjenja cijelog ljudskog roda. Obdarena darovima svoga Utemeljitelja, Crkva je primila poslanje da naviješta Božje Kraljevstvo i da ga ostvaruje među svim narodima. Zbog toga se ona pojavljuje u svijetu kao institucija koju je ustanovio sam Isus Krist, koju vodi Duh Sveti, a kojom upravlja nasljednik sv. Petra zajedno s biskupima koji su s njim sjedinjeni. Ne može se dakle osporavati Crkva kao institucija jer nitko nije ovlašten da Crkvi oduzima karakter koji joj je dao njen Božanski Utemeljitelj, bilo da se ta institucija smatra kao sredstvo spasavanja ili kao svrha koja se tim sredstvom postiže. Sredstvo i svrha su ovdje nedjeljivi. I pod imenom Božji Narod ne shvaća Koncil ništa drugo nego zajednicu vjernika okupljenu u Crkvi. Poznato je međutim da se Crkvi može pripadati na razne načine. Iako je Crkva nezabludiva u čuvanju i tumačenju Božanske Objave, u svome ljudskom elementu i u odnosu prema vremenitim stvarima Crkva može i pogriješiti. Na svome putu kroz povijest i Crkva se izgrađuje, raste i, kao što kaže Sabor u konstituciji »Lumen Gentium«, bit će dovršena tek u nebeskoj slavi, kad se s ljudskim rodom u Kristu savršeno obnovi cijeli svijet, koji je tijesno vezan s čovjekom i koji po čovjeku dolazi do svoje svrhe. Ne bismo se trebali trijumfalistički razvikivati da je Crkva u svome djelovanju uvijek bila vjerna svome naučavanju, da je Crkva bila ona koja je uvijek vukla naprijed. Međutim, ogriješili bismo se o povijesnu istinu kada bismo prešutjeli da je Crkva odigrala presudnu ulogu u progresivnom hodu čovjeka i čovječanstva kroz povijest. Zbog toga nam pomalo mazohistički samooptužujuće zvuči ono što je jedno naše ugledno novinarsko pero napisalo nedavno u jednom poznatom hrvatskom časopisu. Tamo se kaže da u suvremenom katolicizmu postoji struja koja se je oslobodila svih strahova (sic!), svih mitova i svih idola i koja zbog toga ima najviše hrabrosti jasno vidjeti i glasno reći da je Crkva, koja propovijeda ljubav prema svakome, u cijeloj svojoj povijesti uvijek stajala protiv nekoga: brutalno, agresivno i totalitarno: protiv Židova, protiv raznih šizmi i hereza, protiv Islama, protiv slobodne misli, protiv bezbožnog komunizma — sve dok je mogla i koliko je mogla: anatemama, lomačama, križarskim ratovima, u simbiozi sa zemaljskim mogućnicima. Kada se to što su jasno vidjeli i glasno rekli ti »oslobođeni katolici« dublje analizira, proizlazi da su zločini svih tirana i svih tiranija, svih totalitarizama, svih osvajača i svih okupatora, svih kolonijalističkih režima, tek neznatni i kratkotrajni povijesni incidenti u usporedbi s dvadeset stoljeća starom tiranijom i despocijom Katoličke Crkve. Bili bismo slobodni zapitati te »oslobođene katolike« i njihove simpatizere, ako oni imaju pravo, tko je taj koji bi bio toliko slijep, koji bi toliko malo bio vjeran Kristu i njegovoj nauci, da bi se svrstao u apostole pod vodstvom i u poslušnosti prema učiteljima i voditeljima te i takve Crkve? Kada bi bila istina ono što oni glasno govore, pravi bi se i pošteni Kristovi sljedbenici u tom slučaju morali svrstati u redove svih vrsti volterijanaca i zajedno s njima povesti protiv Crkvi nemilosrdnu borbu pod geslom: »Razbijmo, srušimo besramnicu!«

Mi, katolički laici, vidimo i uviđamo da je i Crkva grešna jer smo grešni mi, Božji narod, koji je sačinjavamo. S druge strane vidimo i uviđamo da u povijesti ljudskog roda nitko nije dao veći doprinos od Crkve u kročenju naprijed. Toj pozitivnoj ulozi Katoličke Crkve, i to baš Katoličke Crkve, u kulturnom i civilizatornom napretku čovjeka i čovječanstva suvremeni je, u najvećem dijelu dekristijanizirani i sekularizirani svijet, odao najviše priznanje kada su Ujedinjeni Narodi o svom prvom jubileju pozvali u svoju sredinu Sv. Oca, da u tim sudbonosnim danima povijesti upravo u ime te Crkve uputi cijelom svijetu poruku nade i ohrabrenja. Taj je spektakularni događaj zaista najučinkovitiji demanti »hrabrih« tvrdnji »oslobođenih katolika«. Mi, katolički laici, i ubuduće ćemo kao i do sada vezati svoju egzistencijalnu sudbinu za sudbinu te Crkve i nastojati pridonijeti svoj udio rastu i dovršenju Kristova Mističnog Tijela u njegovu povijesnom hodu kroz vrijeme, sigurni u čvrsto Kristovo obećanje: »I vrata paklena je neće nadvladati.«

***

Apostolsko djelovanje katoličkog laika najprije treba biti okrenuto prema samome sebi, njegov prvi napor mora predstavljati nastojanje da formira izgrađene katolike koji će ispravno kršćanski reagirati u svim prilikama svoga privatnog i javnog života. Cjelokupnost djelovanja katoličkog laika mora predstavljati realizaciju njegova dubokog sjedinjenja s Kristom. Kao što smo na početku vidjeli prema shvaćanju Sv. Oca, apostolat laika se u prvom redu sastoji u svjedočenju. Životno je svjedočenje najučinkovitiji oblik apostolata. Ako apostolsko djelovanje nije potvrđeno svjedočenjem života, djeluje farizejski i licemjerno, djeluje kao mjed koja ječi ili kao praporac koji zveči. Katolički laik koji djeluje apostolski mora biti svjestan, da on nije agitator nego svjedok. I njemu je Krist uputio riječi: »I vi ćete za mene svjedočiti!«

Crkvena, a posebno župska zajednica, jest područje na kojem se katolici odgajaju za kršćansko zajedništvo, koje preko župskog zajedništva raste u biskupijsko i opće crkveno zajedništvo. Na polju ostvarenja toga zajedništva imala bi se afirmirati načela uzajamne kršćanske ljubavi. Nijedan član župske zajednice ne bi se trebao osjećati zapušten i usamljen. Župska bi zajednica trebala izrasti u zajednicu života, ako želimo doprijeti do toga da se zaista župa, a konačno i Crkva, doživljava kao zajednica.

Obitelj je najkarakterističnije područje apostolata laika. U obitelji supružnici ostvaruju međusobno jedinstvo u uzajamnoj ljubavi, vjernosti, bračnoj čistoći i nesebičnom uzajamnom davanju. Posebno je u suvremeno doba od velike važnosti svjedočanstvo za Krista putem kršćanskog braka i kršćanske obitelji. Katolički su supružnici danas naročito pozvani svjedočiti za Krista čvrstoćom nerazrješivog sakramentalnog ženidbenog veza, nesebičnom službom životu te beskompromisnim poštivanjem života i harmoničnim suživljavanjem generacija — roditelja i djece.

I na području ekumenskog djelovanja katolički laici svojim privatnim i javnim djelovanjem mogu u velike pridonijeti suradnji između pripadnika raznih kršćanskih crkava, pripadnika raznih religija te suradnji i međusobnom razumijevanju vjernika i nevjernika.

U skladu s načelnim stanovištem Crkvenog Učiteljstva katolici se u suglasju sa svojom pravilno informiranom savješću slobodno odlučuju na

koji će se način i kako angažirati u javnim poslovima na narodnom i međunarodnom planu. Angažman na tom području katolici odabiru na svoju vlastitu osobnu odgovornost. Crkva ne snosi nikakvu odgovornost za njihovo opredjeljenje i njihovo djelovanje na tim područjima. Zbog toga nitko u Crkvi, bio on član hijerarhije, običan klerik ili vjernik, bio on teolog ili društveni radnik, nije ovlašten da, angažirajući svoj položaj i svoj ugled u Crkvi preko vjerskih sredstava informiranja ili na drugi način, djeluje na to kako će se katolici u tim djelatnostima opredijeliti. Općenito se može reći da su katolici na tom području dužni, ali samo u punoj i efikasnoj ravnopravnosti svih članova društva, surađivati sa svim ljudima dobre volje na promicanju zajedničkog dobra tj. na promicanju svega što pridonosi socijalnom, kulturnom i gospodarskom napretku, ostvarenju pravde, mira i boljeg razumijevanja među pojedincima, među društvenim slojevima i među narodima, a posebno u onome što pridonosi afirmaciji čovječje slobode i čovječjeg dostojanstva te realizaciji i poštivanju punih neotuđivih ljudskih prava. Kad su u pitanju neotuđiva prava čovjeka hijerarhija je, prema stanovištu zadnje Rimske sinode, dužna ustati u obranu tih prava oštro i otvoreno bez obzira na posljedice do kojih bi zbog takvog stava moglo doći.

***

Kada bismo htjeli bar u najopćenitijim crtama govoriti o zadacima apostolata laika na pojedinim područjima života, morali bismo imati na raspolaganju bar nekoliko večeri. Svoj smo zadatak večeras ograničili na temeljnu problematiku laičkog apostolata. Počeli smo prikazom apostolskog djelovanja Mahnićeva Hrvatskog katoličkog pokreta. Kao što smo već rekli, nismo govorili o Mahnićevu pokretu zbog toga što bismo htjeli i željeli da se danas to djelovanje kopira. Namjera nam je bila istaći sklad i harmoniju koja je u tom pokretu vladala između laikata i klera te s puno žalosti konstatirati, da mi danas tim putem ne idemo. Na području apostolata u nas Hrvata vode i djeluju skoro isključivo klerici. Tek se tu i tamo milostivo dopušta da u apostolatu sudjeluje i poneki laik, ali samo u provođenju unaprijed donesenih odluka. Klerikalizam je danas u hrvatskoj Crkvi sveobuhvatniji nego što je ikad bio. Iako je Koncil u mnogim svojim dokumentima ukazao na neophodnost aktivnog sudjelovanja laika u apostolatu Crkve, iako mi nismo bez iskustva na tom području, apostolat laika kod nas još nije dospio ni do začetka. Još 1969. Dragoš Machiedo je pisao u splitskom časopisu »Crkva u svijetu«: »Na taj način i poslije II Vatikanskog sabora hijerarhija i dalje, uza sav prisniji više manje pojedinačni, negoli organizirani, prilaz laicima, živi i djeluje u inerciji i »sjajnoj izolaciji« posvećenosti, učiteljstva, ali i nedodirljivosti pretkoncilskog vremena. Gdje je to obnovljeno tijelo Crkve prožeto svježom krvlju mladosti i proljeća, proročeno od Pija XII? Gdje je to jedinstveno tijelo ljubavi i akcije viđeno od Ivana XXIII? Naprotiv, nalazimo se u situaciji da papa formata i svetosti Pavla VI sa suviše očitom tugom mora izreći: Zar Crkva nema ništa nova ni primamljiva da pruži suvremenom svijetu? Tu refleksiju smatramo posljedicom činjenice neintegriranosti i nedijalogičnosti između hijerarhijskog i »svjetovnog krila Crkve«.

Glas Dragoša Machieda ostao je glas vapijućeg u pustinji. Integriranost i dijalogiziranje između laikata i klera ostali su na dotadašnjem nivou.

Ako igdje, a ono na području apostolata laika, katolički bi laici morali imati mogućnost slobodnog odlučivanja; inicijativa bi se morala nalaziti u njihovim rukama. Polazeći s toga stanovišta Odbor BK za laički apostolat formirao je bio 1967. grupu laika, kojoj je bio dan zadatak da preuzme inicijativu na tom području. Jedna grupa klerika uspjela je minirati tu inicijativu Odbora BK za laički apostolat smatrajući da se bez njih na polju apostolata ne smije ništa ni poduzimati ni provoditi.

Katolički je tisak, osobito informativni njegov dio, slobodno se može reći isključivo u rukama klera ili bolje reći u rukama pojedinih kleričkih klanova. Tek tu i tamo vidimo po nekog suradnika, koga su klerici milostivo primili u svoj klan, ponekad i poslije dramatičnih zbivanja. A upravo bi tisak morao poslužiti kao polje ravnopravne, drugarske i bratske suradnje između laika i klera. Odbor BK za tisak pokušao je formirati centralni odbor za tisak, sastavljen od pripadnika klera i laika, koji bi radio u krugu Biskupskih konferencija. Kad se uočilo, da bi se ta inicijativa mogla ostvariti drugačije, nego što su to sebi zamislili naši tiskarski klanovi, inicijativa je zamrla.

Pokušalo se je tu i tamo osnivati župska i dijecezanska pastoralna vijeća. Bar do sada, koliko smo informirani, njihova je djelatnost uglavnom zamrla. Pravi sadržaj aktivnosti nije se uspio pronaći, a prazni sastanci nikoga ne interesiraju. Karitativni rad, koji je za početak mogao pružiti široko polje djelatnosti tih vijeća, zakržljao je na nivou milostinja. Neko bliže, intimnije, kršćanima svojstvenije karitativno djelovanje nije se još kod nas razvilo, iako forsirano propagiramo liturgijski pozdrav mira kao simbol zajedništva.

Promatrajući stanje na raznim područjima apostolskog djelovanja kao npr. u katehizaciji, pripremanju za brak, proučavanju obiteljske problematike itd. itd. opažamo, da sve te djelatnosti ostaju skoro isključivo u nadležnosti klera koji ovdje-ondje poziva i neke, unaprijed određene laike, da obave neki unaprijed određeni im zadatak. Kao da problemi katehizacije, pripremanja za brak i problematika obitelji ne predstavlja možda najbolnije probleme suvremenog laikata, koji bi morao aktivno sudjelovati u traženju njihovih rješenja.

Moramo, nažalost, konstatirati, da ni na jednom području laici u nas još nisu stekli mogućnosti ne samo samostalnog djelovanja, nego čak ni ozbiljno shvaćene ravnopravne suradnje. Nad tom činjenicom smatramo da bi se trebali zamisliti svi — i kler i laikat.

Krešimir JELIĆ

Fra Grgo Martić

U povodu 150-te obljetnice rođenja

Fra Grgo Martić spada u red najmarkantnijih i najinteresantnijih kulturno-prosvjetnih, društvenih i političkih ličnosti u Bosni u drugoj polovici XIX stoljeća.

U svoje vrijeme nazivan »hrvatskim Homerom«, »miljenikom vile Slovinkinje«, danas je već, vremenskom logikom, zabačen i kao pjesnik i kao društveni radnik, dok se o njegovu političkom liku govori suzdržljivo prema »Zapamćenjima«.

Rođen je 24. siječnja 1822. godine u selu Rastovači kod Posušja u siromašnoj obitelji hercegovačkog bačvara. Prikazivači su se jednostavno povodili i opredjeljivali za točan datum njegova rođenja. Jedni su navodili 22. siječnja 1822. — prema podacima sa školskih svjedodžba; drugi 5. veljače 1822. — površno, prema Matici krštenih; treći 24. siječnja 1822. — prema točnim podacima iz knjige krštenih župe Posušje (»Liber Baptizatorum Parrochiae Posusje«) iz godine 1789. U njoj stoji: »49. Rastovaca. Eod. die (i. e. 5. febr.) Natus 24. Jan. 1822. Ego Fr. Steph. Karlovich. Par. Bapvi. Matthoeum fil. legit. Gregorii Martich, et Helenoe Kukugl. P. F. Antonius Marasz.« — što u prijevodu znači: »49 Rastovača. Isti dan (to jest 5. veljače) (kršten je, dakle, 5. veljače — K. J.) Rođen 24. siječnja 1822. Ja sam, fra Stjepan Karlović, župnik, krstio Matu, zakonitog sina Grge Martića i Jelene Kukuljević. Anto Marasz je bio kum«.

Majka Jela bila je u daljem rodu s glasovitim povjesnikom Ivanom Kukuljevićem. Otac mu se zvao Grgo. Poslije njegove smrti 1830. godine svu brigu oko obitelji (Jele i šestoro djece) preuzeo je na se stric Rade. Do trinaeste godine mali Mato je čuvao stoku u radnom kraju. Kroz to vrijeme od strica je, osim čitanja i pisanja, naučio dosta narodnih i »kačićkih« pjesama, koje je Rade običavao pjevati uz gusle.

U proljeće godine 1834. odveo ga je stric Rade u kreševski samostan — »bivši ga pokojni otac zavjetovao dati u fratre«. Iako se teško privikavao na neobični samostanski život, u školi je pokazivao izvanredan uspjeh.

Bosanski franjevci su običavali odlične đake slati »radi usavršenja« preko Save. Tako se i šesnaestogodišnji fra Grgo, poslije godine novicijata, upisao u požešku gimnaziju, koju je među šesnaestoricom kolega, 1839, završio kao »eminens primus« — prvi odlikaš. Dvije godine filozofije završio je u Zagrebu, središtu preporoditeljske misli, gdje se upoznao s istaknutim ličnostima Hrvatskog narodnog pokreta: Gajem, Vrazom, Babukićem i dru-

gim. Neposredni kontakt s njima bio je od presudna značenja za njegov književni entuzijazam i životnu orijentiranost. Zanesen nacionalno-oslobodilačkim idejama, propjevao je dolaskom u Stolni Biograd 1842. godine. Svoj rodoljubivi zanos pretočio je, po uzoru na narodnu poeziju, u deseterce. Interesantno je da se javio u rano doba naše romantike i da je u svom stvaralaštvu do konca ostao epsko-romantični pjesnik, pjesnik bosansko-hercegovačkih buna, srpsko-turskih borba i neprekidnih bojeva na crnogorskoj granici. U njegovim često razvučenim i monotonim desetercima ostala je forma narodne pjesme, dok je u jezičnu izričaju bitno različit od narodna pjevača. Njegova istina, oporost i individualnost odraz su oplemenjene hercegovačke dikcije. Originalnost jezika i pjesnički talenat, zbog čega je bio neobično cijenjen, vidni su elementi za paralelu s naivnom širinom narodne pjesme.

Martić je 1844. godine u Stolnom Biogradu završio filozofsko-teološki studij i vratio se u Bosnu. Iste godine, 25. prosinca, biskup Barišić ga je zaredio za svećenika. Mladu misu je imao 14. siječnja 1845. godine. Tri godine je proveo kao kapelan u Kreševu, odakle je premješten u Osovu kod Žepča. Tu je ostao do promocije za sarajevskog župnika 1851. godine.

Pedesetih godina rapidno su se širili nemiri po čitavom balkanskom tlu. Oni nisu mimoišli ni bosanski pašaluk turske carevine. Štoviše, u njemu se — i tko zna po koji put — odrazio zakon, koji je nepravdama i umiranjima, sukobima i interesima ostavio dubok i neizbrisiv trag na pothvate hrvatsko-srpskih kulturnih preporoditelja. Čini se da je to najočitije kod fra Grge Martića koji se revnim oduševljenjem uključio u rodoljubivi oslobodilački pokret, da bi kasnije korigirao svoj stav i prešao na taktiku opreza i sumnjičavosti.

U tim zaista teškim danima Martić je ipak uz I. fra Franju Jukića najviše radio na podizanju narodnih škola. On piše u »Kolu bosanskom«: »Nastojmo, ... koliko je moguće, mi sami po sebi dječicu malu barem u ove tri varošice okolo samostana naših u strahu božjem bukvaru približivati i na pero sviknuti«. Martić je također bio uz Jukića kad je on izdao proglas za zajedničko osnivanje hrvatsko-srpske školske naklade. Međutim, kad je ovaj pokušaj propao, Martić se obratio biskupu Šunjiću, koji je na pismenu molbu od cara Franje Josipa I. dobio trogodišnju pomoć od 1500 forinti »za podizanje i uzdržavanje osnovnih škola«.

Osim brige za pučke osnovne škole Martić je u Sarajevu podigao realku, a posebno se brinuo za franjevačku gimnaziju u Kreševu.

Poslije Jukićeva progonstva iz Bosne, Martić je preuzeo svu brigu oko škola. Već je 1854. godine izradio jednostavna pravila za narodne učionice u 11. točaka.

Historičari mu pripisuju zaslugu za dolazak u Bosnu čč. ss. milosrdnica 1871. godine i za osnivanje njihovih škola u Sarajevu, Banjoj Luci i Derventi.

Izbor za agenta franjevačkog reda i katoličkog puka u Bosni 1856. godine još više je utjecao na formiranje njegova životna stava. Svjestan da je Bosna postala zajednička »briga« europskih sila, pokušao je diplomacijom, opreznošću i okretnošću u ophođenju s predstavnicima turske vlasti i stranih konzulata, spasiti interese potlačene raje i njenih vođa. To najbolje svjedoče 102 slučaja zabilježena u »Zapisniku agencije ... u Sarajevu« iz 1856/57. godine. Iz njih se vidi skakvom je ljubavlju pomagao bilo kršćanskoj, hrišćanskoj ili

turskoj raji. Redni broj »71. Ovih dana došlo je mnogo sirotinje — i kršćana i turaka tužiti se na postupanje fojničkog medžlisa, koji nagoni desetinu isplaćivati novcima, ili je besplatno goniti u naravi, gdje bude određeno. Zapisnik desetine Ali-paša i njegovi dionici jesu gospodari fojnički, koji su za svoju fajdu stisli sirotinju. Ja sam se za ovaj zulum tužio svagdje i nije ostalo bez uspjeha. Gospodar nije dao naplaćivati desetinu novcima, nego »in natura«; a narod se ne može siliti da goni besplatno dalje od tri sata.«

Zato nije ni čudo što je bio omiljen kod naroda i kao takav poštivan od turskih i austro-ugarskih vlasti te smatran velikom i utjecajnom ličnošću.

Redovitim održavanjem veza sa Zagrebom, Beogradom, Bečom, Peštom i Carigradom, a živeći u centru važnih političkih zbivanja, stekao je velik broj povjerljivih prijatelja, ali mu je odgovorna služba pripravila i velik broj podmuklih neprijatelja, naklonika »slavjanske krvi« s ličnim interesima i pretenzijama. Osim toga, sam je živio u nadi da će postati bosanski biskup u što se kasnije suprotno uvjerio i razočarao. Poslije događaja 1878. godine, Martić je konačno napustio Sarajevo. Povukao se iz društvenog i političkog života u tišinu kreševskog samostana.

U jesen 1901. godine, iznemogli i senilni Grgo, izdiktirao je stenografu Janku Kohariću svoja »Zapamćenja«. Ona su, bez obzira na mnoge redakcije, najvrednije memoarsko djelo XIX. stoljeća u Bosni u kom se »kronološki smjenjuju kratke skice likova bosanskih paša, crkvenih poglavara, narodnih vođa, buntovnika, učitelja, trgovaca, konzula i misionara«. U njima nema epsko-romantične raspričanosti niti isticanja osobne uloge (što je nekim fra Grginim prikazivačima dosta čudno) u teškim danima umiranja dugogodišnjih tlačitelja i dolaska novih. Martić malo govori o sebi, ali se jasno raznaje njegov lik iz odnosa suvremenika: paša i vezira, kršćana i hrišćana, konzula i fratara. Čitajući »Zapamćenja« otkrivamo njegov značaj s iskristaliziranim oznakama hercegovačke seljačke trijeznosti i proračunljivosti.

Martić je umro u kreševskom samostanu 30. kolovoza 1905. Njegovu uspomenu čuva veliki spomenik na kreševskom groblju i tugaljivom romantičnošću ovog kraja priča o zaboravljenom ili zabačenom kulturno-prosvjetnom, društvenom i političkom radniku, svećeniku-franjevcu Grgi Martiću!

* * *

Fra Grgo Martić je cijelog života nastojao oko narodnog jedinstva. Surađivao je i u hrvatskim i srpskim novinama, pomagao i jednim i drugim, često spominjao »srpsko ime«, »srpska posla« »srpstvo«. Ipak, nikad nije zaboravio da je Hrvat, premda to nije isticao. Međutim, kad su 90-tih godina nacionalna gibanja dobila jasnije oblike i kad su pojedinci počeli fra Grgu nazivati srpskim pjesnikom, sam je izjavio:

»Ako bi ko — a čini mi se da ih u narodu ima — o mojoj narodnosti sumnjao, valja mu kazati da sam rođen u županiji bivšoj Hrvatskoj jednoj od sedam poglavitoj što jih broji Porfirogenet — Imotskoj, gdje su se prvi došlici prastari Hrvati nastanili te i do danas ta ista krajišta posjeduju; dosljedno je, dakle, da sam i ja Martić porieklom Hrvat, što sam i svojim životom i djelovanjem pokazao!«

Ovaj iskaz je, čini se, jedan od presudnih razloga za sud o njemu. Doduše, neki ga smatraju troperiodičnom ličnošću, poltronom, nedostojnikom

hrabrosti predaka, služiteljem mutnih interesa katoličke Crkve, te mu još devalviraju književnu vrijednost, svodeći je samo na kvantitet. Gledajući realno — u svjetlu povjesnih činjenica — Martić je, solidno školovan, budno pratio i registrirao sve događaje u Bosni bez provokatorske ili revolucionarne osjećajnosti koja se zapaža u djelima njegovih suvremenika — stradalnika Ivana Franje Jukića, Gavre Vučkovića, Vase Pelagića i drugih. On je bio kulturno-prosvjetni i politički radnik, pjesnik svoga vremena, a nikako provokator, nečiji doušnik i služitelj ili pjesnik bundžija. Uz to je bio rodoljub i svećenik!

O životnim fra Grginim sposobnostima, o njegovoj književnoj veličini, životnu liku i karakteru, napisan je velik broj ekstremnih napisa — od glorifikatorskih do pamfletističkih. Većina ih ima jednu zajedničku značajku: diletantističko i površno prilaženje njegovoj biografiji i djelu. Uz to su ti napisi krajnje tendenciozni, pisani nekritički s nacionalnih, sentimentalno-pretencioznih stajališta, sa slabim poznavanjem i razumijevanjem značaja onovremenog književnika, koji je izrastao i djelovao na nemirnom bosanskom tlu.

Zato je veoma delikatno, iz današnje perspektive, pisati o njegovu životu i djelu bez duljega studioznog i stručno-kritičkog analiziranja, **iako je očita potreba jedne takve studije.**

S. Marija od Presv. Srca
(Anka PETRIČEVIĆ)

Opet ćeš me voditi

Opet ćeš me voditi rukom bijelom...
Uspinjat ćemo se prema zvijezdama,
prema zvijezdama
da taknemo nebo.

Naš hod će biti
tih kao molitva.

Osluškujem tišine

Osluškujem tišine
u svome srcu,
tišine koje su plod
velikih muka.

U njima
Ti si prisutan.

Objavljuješ mi se . . .

Objavljuješ mi se kao
Ljubav
za kojom od postanka
žeđam.

U srcu se mome —
oceanu beskrajnom
smiruješ.

U srce se Tvoje skrivam

U srce se Tvoje skrivam,
kao golubica u pukotine spilja.

U njemu je sigurnost moja;
u njemu je moj mir.

I gasim žeđ duše svoje
vodama ponornicama,

koje nečujno teku.

O Bože, moje srce čezne za tobom

O Bože, moje srce čezne za tobom,
kao što čezne cvijet
za toplinom sunca,

kao što čezne srebrni tok rijeke
za beskrajnim morem.

Kada ćeš me posve obuhvatiti
svojom ljubavlju?

Kada ću nestati u tvojoj svjetlosti?

Ne pusti da od Tebe pođem

Ne pusti da od Tebe pođem,
jer vani je noć.

A Srce Tvoje puno je topline

i uz njeg ne ćutim
svoju osamu;

uz njega ne kušam
gorčinu i bol.

Ne pusti da od tebe pođem.
Jer vani je noć . . .

Doskora ćeš ući

Doskora ćeš ući
u vrt moj
a što ćeš ugledati?

Ledeni još mrazovi
prekrivaju usnulo cvijeće...

Tek miris ljubica
negdje diše sakriven.

Popet ću se s Tobom

Popet ću se s Tobom
na snježne vrhunce
gdje oblaci i magle ne dopiru,

gdje se samo čisti dusi
glase pjesmom.

Popet ću se s Tobom
na snježne vrhunce

lagana ko sanja.

Spušta se noć

Spušta se noć
i srce moje zamire,

jer sva mi radost
i utjeha iščeznu

kao šum galeba
nad tihim morem.

Spušta se noć
a Tebe još nema.

Radovan GRGEC

Gideovo traganje za srećom

Na početku stoljeća imamo u francuskoj književnosti četiri velika imena: Claudel, Gide, Valéry i Proust. Dok je Claudelovo i Proustovo djelo još uvijek živo i u njihovu stvaralaštvu otkrivamo neprestano nešto novo, što donekle možemo reći i za Valéryja*, utjecaj i značenje Gidea polako blijedi, barem u njegovoj domovini. Čudno je to za André Gidea koji je tako dugo bio »glavni svjedok jednog razdoblja« i koji je originalnošću i svježinom svoje poruke izvršio tako snažan utjecaj i ostavio tako dubok trag u evropskoj kulturnoj sredini. Poruka i svjedočanstvo njegova života i djela formirali su savjesti i ukuse. On je šarmirao, zavodio, obrazovao i odgajao mlade i stare.

Gide je još uvijek vrlo aktualna tema razgovora i pisanja u literarnim krugovima i revijama. Drama njegova intimnog života još uvijek privlači pažnju i znatiželju brojnih komentatora i kritičara. I u doba seksualne revolucije njegov otvoreni homoseksualizam djeluje senzacionalistički. Njegova iskrenost i nekonformizam još uvijek zadivljuju malograđane. Svojedobno je Erenburg pisao kako je velika Gideova slava izvan Francuske i kako Japanci i Hrvati provode besane noći prevodeći njegova djela. I danas o njemu govore kao o savjesti evropskoga humanizma, kao o najtipičnijem predstavniku zapadnoga duha, kao o jednome od najvećih »moralista« i kao o Goetheu XX stoljeća. 1969. je stogodišnjica njegova rođenja proslavljena svečano u mnogim kulturnim centrima diljem svijeta. Nobelova nagrada, koju je dobio 1947, četiri godine prije smrti, kada je njegov literarni opus već bio završen i zaokružen, proširila je njegovu glasovitost. Postao je nacionalnom i internacionalnom veličinom, spomenikom. Je li Gide još uvijek uzbuđuje naše mlade i buntovne suvremenike kao prekršitelj tabua i kao borac za autentičnost, tu čarobnu riječ čija snaga ni danas nije oslabila?

Mislimo svakako da Gide više ne šarmira i ne uzbuđuje kao nekada. U Francuskoj se njegova poruka ne smatra više tako važnom. Modeli, idoli i ideali današnje mladeži izgledaju malo drugačije nego za Gideova života.

Svojim životom i djelom A. Gide je neumorno tražio sreću. To traganje karakterizira najvažnije etape njegova razvoja i privlači i danas pažnju usprkos padu njegove popularnosti. »Čitava nas priroda uči da je čovjek stvoren za sreću«, pisao je Gide u svom djelu »Nouvelles Nourritures« (M. ch., p. 247). Ljudska je priroda obilježena težnjom za posjedovanjem sreće u radosti i vedrini. Svjesno ili nesvjesno upravljaju ljudi svoje napore prema tome cilju. Na putu traženja sreće susrećemo život i djelo mnogobrojnih umjetnika. André Gide, svojom žarkom čežnjom za spontanom srećom i svojom postojanom borbom za oslobođenje od tjeskobe, zauzima među njima vrlo značajno mjesto.

* Usp. André Blanchet (Études, juin 1972, p. 891) i Jean Guitton (Osserv. rom. 8. i 9. VI 1972).

Životni put André Gidea

Gideovo osamljeno i protestantsko djetinjstvo odigralo je veliku ulogu u njegovu životu. On sam piše: »Moram iskreno priznati da me je moje samotničko i 'namrgođeno' djetinjstvo učinilo onim što jesam«. Odrastao je u puritanskoj sredini, ispunjenoj osjećajem dužnosti i moralom tjeskobom. Možda baš tu treba da potražimo ishodište njegove fiziološke osebujnosti i djetinje traume. Otpušten iz škole »zbog lošega vladanja«, on se više nije htio vratiti među vršnjake i počeo je učiti privatno. Nakon očeve smrti provodi život uz tužnu i strogu majku ili u bakinu hugenotskom domu u Uzèsu. Svaki dan čita Bibliju i neprestanim ispitivanjem savjesti nastoji postići duhovno savršenstvo. Usprkos tome, on ostaje strastven mladić, mučen tjelesnim požudama. U dvadeset i trećoj godini života prestaje njegova religiozna revnost. Počinje mrziti svoj odgoj i boriti se protiv skrupula. U »Dnevniku« je 1892. zabilježio: »Do sada sam prihvaćao Kristov moral ili barem stanoviti puritanizam za koji su mi govorili da je Kristov moral. Nastojeći mu se podvrći, nisam postigao drugo nego duboku rastrojenost svoga čitavog bića.« Sada nestrpljivi mladić želi naći radost i sreću u moralnoj slobodi, tj. u oslobođenju od morala. »Bože moj, neka pukne taj uskogrudni moral, kako bih mogao živjeti puninom života. Daj mi snagu da to izvršim ne bojeći se i ne misleći uvijek da ću sagriješiti! ... Dužnost je čovjeka da se usreći« (A. W. 202—203). Mladi će Gide krenuti u potragu za srećom, tj. za užitkom, koji identificira sa srećom. Velika glad za »zemaljskom hranom« goni ga na put u Alžir. Na žalost, on tu upoznaje seksualnost izvan okvira ljubavi u invertiranoj senzualnosti. To otkriće označuje Gide kao »la sensation plus belle que l'amour«. Međutim, egzaltacija osjetila završava gorkim razočaranjem. Nakon povratka u Pariz Gide počinje pisati djelo »Paludes«.

U dobi od dvadeset i šest godina, šest mjeseci nakon majčine smrti, A. Gide se oženio sa svojom sestričnom Madeleinom Rondeaux koju je ljubio još kao dječak. To je Emanuela iz »Dnevnika« i iz »Cahiers« i Alissa iz »Porte étroite«, jedino biće koje je Gide ljubio svim svojim srcem. Oženio se s njom iako je već bio svjestan sklonosti prema homoseksualizmu. Zbog svojega odgoja Gide nije nikada imao zdravo shvaćanje ljubavi prema ženi. On čak nije ni znao da je ta ljubav normalno povezana sa seksualnim životom, nego je mislio da se poštena žena može ljubiti samo platonski. 1938. on piše: »Tek mnogo kasnije ja sam shvatio kako sam okrutno mogao povrijediti onu za koju sam bio pripravan dati i svoj život.« Tragedija Gideova života baš je u toj podvojenosti duha i tijela, ljubavi i užitka, nježne simpatije i seksualne privlačivosti. U svom »Dnevniku« on priznaje: »Možda ne bih tako govorio da sam je tjelesno ljubio. Kako da protumačim ovo: ljubio sam njezinu dušu, a u tu dušu nisam vjerovao ...«

Nakon nestrpljiva puberteta i turbulentne mladosti početak Gideove zrelosti pun je kontradikcija i nemira. On svim silama nastoji pobjeći vlastitom ambijentu. Čezne za slobodom onoga koji nije vezan ni za što, koji napušta obitelj i vjeru, kako bi mogao biti otvoren radosti i sreći, slobodi i užitku. Osjeća potrebu da putuje, da se odvoji od »zatvorenih ognjišta«, da prekine s egoizmom i hipokrizijom. U kratko je vrijeme obišao Sjevernu Afriku, Njemačku, Italiju, Španjolsku, Englesku, Tursku, Malu Aziju. Za vrijeme putovanja neprestano je u potrazi za užitkom koji ne nalazi kod svoje žene. Užitak je za njega dužnost jer je »u prirodi čovjeka da bude sretan«. Madeleina je tek 1917. saznala istinu iz jednoga Ghéonova pisma koje je slučajno otvorila. Skršena tim otkrićem, spalila je svu koresponden ciju s mužem. Odsada će živjeti povučena u Cuvervilleu do smrti (1938). Ipak nikada nije saznala da je njezin muž otac jedne djevojčice koju je adoptirao nakon ženine smrti.

Za prvoga svjetskog rata Gide radi u jednom francusko-belgijskom prihvatilištu. Tu se opet obraća Evanđelju. Njegova knjiga »Numquid et tu« predstavlja posljednji povratak religioznom žaru i revnosti. No njegovi obraćeni prijatelji Jammes, Ghéon i Claudel ipak nisu uspjeli da ga privedu katolicizmu. Za razliku od njih François Mauriac nije to ni pokušavao. Uskoro se Gide vratio na svoj prijašnji put.

Na tom putu on želi postići vedrinu i stanje koje označuje francuska riječ »gratuité«: stanje u kojemu čovjek živi slobodno i spontano u »bezrazložnom« zadovoljstvu bez okova dužnosti. Oslobodivši se konačno puritanskog morala, Gide stvara posebnu etiku u ovisnosti o estetici. Međutim, on počinje naslućivati nedostatke svojega individualizma. Nakon povratka iz Konga, gdje je bio svjedok strahota kolonijalizma, želi se »angažirati«, želi doprinijeti svoj udio u borbi za socijalnu pravdu. 1932. postaje članom komunističke partije, ali se po povratku iz SSSR-a povlači razočaran i skeptičan.

Čini se da je Gide tek u starosti postigao vedrinu i smirenost. Njegov dobar poznavalac Léon Pierre-Quint uvjeren je da je Gide s pedeset godina »došao na svoje«, da je usvojio ono što je u mladosti potiskivao. »Je li želja zlo? On to ne zna, ali više nije uznemiren. Užitak ili askeza, nebo ili pakao, ta se alternativa više pred njega ne postavlja. On je pronašao svoj pravi put...« (P-Q. str. 57).

Goetheov smisao za vedrinu bio je ideal njegova života. 1947. André Gide izjavljuje Julienu Greenu da »neprestano misli na smrt sa savršenom ravnodušnošću, ako je to ono što se smatra vedrinom« (Table ronde, 40/51). Izgleda da je on, tražeći sreću u užitku i potpunoj slobodi, našao ono što je tražio u nekakvom olimpskom miru i ravnodušnosti.

U potrazi za užitkom i srećom

Geslo Gideova života bilo je jasno izraženo riječima: »Svrha mojega života nije da ga provedem u boli i uzdisanju nego u miru, radosti i vedrini. To je, eto, cilj mojih želja, i moja je sreća u tome da mu se malo-pomalo približim za nekoliko stupnjeva više...« (P-Q. str. 502).

Kroz čitav svoj dugi život, André Gide je tražio ono što se zove srećom prvenstveno u radosti osjetila. Sjetilni užitak za njega je bila vrhovna stvarnost, »vérité palpable du désir«, opipljiva istina želje, koja je u polutamu otjerala utvare njegova duha, kako piše na kraju »Vatikanskih podruma«. Njegov Menalko u »Amoralistu« izjavljuje: »Užitak koji osjećam zbog nekoga čina za mene je znak da sam ga morao izvršiti« (M. ch. str. 303). Pohlepna i lakoma nestrpljivost, kojom Gide žuri okusiti užitak, sukobljuje se isprva s prisilom njegova odgoja, s grižnjom savjeti i s osjećajem dužnosti. Stoga se želi osloboditi skrupula, prijeći preko njih (passer outre) i slijediti svoju sklonost (suivre sa pente), kako bi mogao uvijek biti slobodan i otvoren za sreću (libre et disponible). Uoči smrti piše u svom djelu »Ainsi soit-il« (Tako neka bude): »Bio sam mnogo manje slobodan nego što sam to mislio... Danas žalim za tolikim napastima kojima nisam popustio« (str. 27).

Kakve li razlike između ove ciničke izjave osamdesetogodišnjeg starca i ispovijesti mladoga André Waltera: »Htio bih u dvadeset i prvoj godini, u dobi kada se strast raspojasava, ukrotiti je bjesomučnim i napornim radom koji opija. Dok drugi trče za užicima i zabavama, ja bih htio okusiti slasti monaškog života, sâm, potpuno sâm, ili možda okružen s nekoliko bijelih kartuzijanaca i asketa, povučen u neki seoski kartuzijanski samostan u veličanstvenoj i ozbiljnoj prirodi« (A. W. str. 42). No mladi će Gide uskoro oplakivati svoju izgubljenu mladost: »Oh, mladosti, — čovjek je posjeduje samo jednom u životu, a čitav preostali život ispunjen je sjećanjem na nju« (N. T. str. 173). U dvadeset trećoj godini, u Africi, on misli da ju je ponovno pronašao. Spontanost mladih Arapa opija njegova osjetila. Treba utražiti žeđ, utišati glad za zemaljskom hranom, jer »nezadovoljena želja okužuje čovjeka« (W. Blake). U svojima »Nourritures« Gide priznaje: »Koliko god sam našao smiješka na usnama, krvi na obrazima ili suza u očima, sve sam to htio obujmiti i ispiti, zagristi u srž sviju plodova koji su prema meni sagibali grane. Pred svakom gostionicom čekala me je nova glad, pred svakim vrelom nova žeđ...« (str. 36). Zadovoljenje osjetila za njega je lijepo kao »ljetna zora«, a utažena žeđ je »najslađa radost njegovih osjetila« (str. 89).

Gide se odvraća od Božjih zapovijedi koje su »zadale bol njegovoj duši« k Goetheovu idealu: Das beste des Menschen liegt im Schaudern. To je ideal radosne vedrine i ozbiljnog stoicizma. »Nadam se«, piše Gide, »da ću umrijeti zadovoljan i bez ikakve nade« (N. Z. str. 20). Pa ipak on ne može izbjeći nemiru, glasu savjesti. U »Dnevniku« čitamo potresne riječi: »Kada sam već mislio da sam od Tebe pobjegao, posvuda Te susrećem, božanski Prijatelju mojega djetinjstva.« Gide ostaje čovjek »mučen i progonjen od svojega Boga«, kako kaže Boisdeffre. I ljubav prema Madeleini neprestano je prisutna u njegovu duhu. Njezina ga slika prati po njegovim krivudavim putevima. U svom posmrtnom djelu »Et nunc manet in te« on piše: »Kako god se daleko vraćam natrag u svoju prošlost, ona (Madeleine) mi ponovno dolazi pred oči.« (str. 16). Ipak »La Porte étroite« (Uska vrata) nije toliko tužaljka zbog Alissine žrtve koliko predbacivanje zbog Božje »ljubomore«.

Gide želi »djelovati, ne razmišljajući da li je njegov čin dobar ili loš, i ljubiti, ne brinući se da li je to dobro ili zlo«. Tako otprilike izgleda »gratuité«, stanje u kojemu pojedinac djeluje spontano, ne razmišljajući o motivima i razlozima svojih postupaka, gdje svatko slijedi glas svoje želje i sklonosti, »raspoloživ« i oslobođen brige i dužnosti. To je stanje dječje iskrenosti, vedre i bezbrižne mladosti, apsolutne slobode. Da bismo bolje shvatili

Gideov san, moramo imati na pameti da je on bio čovjek oslobođen brige za kruh svagdanji, kojemu je dokolica davala osjećaj neograničene slobode. Gideova težnja za neograničenom slobodom nalazi se u ishodištu njegova revolta protiv Boga, morala i obiteljskoga života. U toj slobodi on se nada da će naći sreću i istinu, ili bolje reći autentičnost. Kao većina suvremenika on obično ne razlikuje istinu od autentičnosti. (Wahrheit i Wahrhaftigkeit). »Čast filozofa jest u tome što istinitost stavljaju iznad iskrenosti«, piše filozof J. Guitton; »Alkibijad je bio iskren, ali Sokrat je bio istinit, istinoljubiv« (Što vjerujem, str. 43). Za Gidea nema objektivne istine, istine po sebi, ona se ne može nikada ustanoviti, ona se traži, i traženje istine je važnije od same istine.

Isto tako je traganje za srećom važnije od same sreće, trenutni užitak važniji od trajne radosti. Identificirajući istinu s iskrenošću, a sreću s užitkom, Gide stvara vlastitu noetiku i etiku, koja izmiče konvencionalnim i stereotipnim principima. Njegov je uzor Rasipni sin koji napušta »pristojni« i konvencionalni život u krugu obitelji. »Obitelji, zatvorena ognjišta, zatvorena vrata, ljubomorna vlasništva sreće, ja vas mrzim«, uzvikuje u «Nourritures«. Za njega je obitelj »régime cellulaire«, a obiteljski egoizam tek nešto »manje ružan od egoizma pojedinca« (F. M. str. 147). Kao i rasipni sin fascinira ga Bastard, »enfant naturel«, njegova hrabrost i sklonost k avanturi. »Budućnost pripada bastardima« (F. M. 147). Lafcadio iz »Vatikanskih podruma« i Bernard iz »Krivotvoritelja novca« polaze hrabro u pustolovinu, u susret nepoznatome. »Quel beau mot: l'aventure! Ce qui doit advenir«, kliče Bernard ostavljajući roditeljski dom. Lafcadio je slobodan po tome što je uvijek spreman na avanturu.

U Lafcadija je Gide stavio sve ono čemu se divi. On je »mačje naravi«, spreman na ono što se najmanje očekuje, »nezainteresiran«, šarmantan i hirovit, nedosljedan i sretan u nedosljednosti. Lafcadio utjelovljuje Gideovu težnju prema stanju gdje duša, slobodna i radosna, komunicira s prirodom, gdje grižnja savjesti i razne skrupule ne ometaju akciju i gdje ljudska savjest nesvjesno postiže sreću. Lafcadio nikada ne oklijeva, on ne uzmiče ni pred zločinom, ako ovaj privlači njegovu znatiželju, njegovu sklonost prema igri i riziku. Gide želi da se »elegancija Lafcadijeve prirode« očituje u tom što on djeluje pod impulsom svojih hirova zbog igre i zabave i što užitak redovito pretpostavlja interesu. Kako bi dokazao da se potpuno posjeduje, zabavlja ga da katkada proturiječi sam sebi. To je slobodan čovjek, ali »izložen na milost i nemilost prvoj prilici koja se pruži«. Kao i njegov prijatelj Protos on pripada kategoriji »suptilnih« kojoj se suprotstavlja velika obitelj dosadnih »tapira« i natražnih »ljuskara« (crustacés). Gide stalno suprotstavlja šarmantnu spontanost i prirodnu iskrenost svojih mladića hipokritskoj ukočenosti »časnih i poštenih ljudi«. »Oh, Laura«, kliče njegov Bernard, htio bih čitav svoj život davati od sebe čist i autentičan zvuk. Gotovo svi ljudi koje poznajem odzvanjaju lažno...« (F. M. str. 27). »Lagati drugima, to još nekako ide, ali lagati samome sebi!... Ja ne niječem da na svijetu ima plemenitih, velikodušnih i čak nezainteresiranih čina, ja samo kažem da se i iza najljepših motiva često krije vješti đavao koji izvlači korist iz onoga za što smo mislili da smo mu oteli« (F. M. str. 281). Bernard i Lafcadio žele da budu slični samima sebi, dok »ljudski čopor« želi da bude sličan standardnom prosjeku.

Zbog toga Gide mrzi klišeje i modele raznih vrlina i kreposti. Njegov Armand kaže: »Mislim da je ono što je kod mene najiskrenije gnušanje i mržnja prema svemu što se zove Krepost. Ne pokušavaj me shvatiti. Ti ne možeš znati što od nas može učiniti puritanski odgoj u djetinjstvu« (str. 474). Lafcadio nikada nije znao što je tradicionalni odgoj. Njegov se odgoj sastojao u tome da svagdje afirmira svoj temperamenat, svoju ličnost. Gide u njemu ljubi ono što mu je u djetinjstvu bilo uskraćeno. On je kompenzacija njegovih mladenačkih frustracija. Nadajmo se da Gide ipak nije odobravao »bezrazložni čin« (acte gratuit) što ga počinja Lafcadio bacajući kroz prozor vlaka »tapira« Fleurissoirea jednostavno zato što mu se to prohtjelo. Taj čin označuje apsurd Gideove cerebralne konstrukcije, na što je svojedobno upozorio i Paul Valéry.

Pa ipak ta riječ je izvršila velik utjecaj na mladež nakon prvoga svjetskog rata. Za dadaiste je »acte gratuit« postao simbol revolta protiv puritanizma i svake stege, protiv konvencionalnoga morala i sviju represija, nagovještaj permisivnoga društva (iz kojega će se kasnije iščahuriti razni represivni oblici potrošačke i tehnokratske civilizacije). Za Gidea je to san budućnosti, izazov tadanjem društvu, inkarnacija oslobođenja, potpuna afirmacija ljudske osobnosti. Gide nije htio dati nikakva filozofskog suda ni teorije, pa ne treba raspravljati o tome da li se ljudska sloboda nalazi u potpunoj afirmaciji ličnosti ili jednostavno u mogućnosti izbora. »Acte gratuit« je hipotetska konstrukcija, paradoks i izazov.

Gideove misli u tom pogledu pune su psiholoških kontradikcija. Tu se često ne razlikuje determinizam instinktivnih reakcija od slobodnog odlučivanja. »Acte gratuit« bi trebao da bude nezainteresiran, nemotiviran, bezrazložan. Njegove posljedice bi trebale da budu zadovoljstvo, mir i »bezrazložna« sreća. Pa ipak Lafcadio nakon svojega čina nije sretan. Muči ga nemir i mora. Međutim, ono što prvenstveno žali nije zločin što ga je počinio, nego nesretna i nespretna gesta (C. str. 227).

U Gideovoj koncepciji sreće upada nam u oči odsustvo ljubavi, odsustvo zajedničke podijeljene radosti. Njegova je sloboda proizvoljna i samovoljna, indvidualistička i antisocijalna. Ljubav muškarca i žene jest ili apstraktni platonizam ili monstruozna strast, kao npr. ljubav Lady Grifith i Vincenta u »Krivotvoriteljima«. U svojoj »Geneviève« Gide piše: »Život me je morao naučiti da čovjek uopće ne smije ljubiti kako bi mogao slobodno raspolagati samim sobom«. Ljubav između muškarca i žene, koju Gide dezintegrira na duševnu i tjelesnu ljubav, postaje smetnja pravoj slobodi, negacija radosti, vedrine i sreće. Posljedice te dezintegracije su zasićenost i očaj. Bića, koja su izašla iz Gideove mašte, jesu često monstrumi bez zakona, bez gospodara i bez skrupula. Njihove čine ne prati ni zadovoljstvo ni sreća.

Poruka André Gidea

Gide ostaje pisac velike reputacije, jedan od najreprezentativnijih književnika našega stoljeća. Malo poznat do 1912, on dolazi u modu nakon prvoga svjetskog rata i postaje veliki svjedok svoje epohe. Danas, pošto je prošao kroz »književno čistilište«, njegova poruka nije više cijenjena ni aktualna kao još donedavna.

Imao je velik utjecaj na generaciju koja je živjela između 1917. i 1925. Centralna ličnost »Vatikanskih podruma«, Lafcadio, posebno je oduševio André Bretona. Slikar Jacques Vaché sanja o tom kako će slikarski stalak postaviti na fronti između francuskih i njemačkih linija da bi napravio portret Lafcadija. Edmond Jaloux, govoreći o Gideovu utjecaju, piše: »Nije me se dojmio toliko smisao za moralno oslobođenje; potječem iz katoličke obitelji u kojoj je sloboda bila normalna stvar... Gide je na mene utjecao na drugi način... Oduševio me njegov smisao za avanturu.« Claudel izjavljuje u pismu Gideu iz 1906: »Kako li ste vi odličan pisac; vaš duh poprima dražest najelastičnijeg tijela; kako li se znate služiti sintaksom.« I Valéry se divi Gideovu duhu i duhovitosti. A. Camus pak priznaje: »Gide je vladao mojom mladošću.«

Zaista je Gide bio odgojitelj generacija u pozitivnom i negativnom smislu. Bistrinom i trijeznošću svojega stila bio je učitelj mnogih pisaca. Prisilu (contrainte), protiv koje se borio u moralu, prenio je na područje umjetnosti. Literarna forma, po njegovu mišljenju, mora krotiti strast i težiti prema klasicizmu, prema litoti, tj. prema umijeću da se, govoreći manje, kaže više. I danas je taj Gideov recept vrlo aktualan, jer barokna hiperbola još nije izgubila bitku. Inflacija riječi i logomahija dovode do devalvacije i slabljenja snage izraza. Gubi se kristalna jasnoća klasične jednostavnosti.

Oko »Nouvelle Revue Française« Gide je okupio najbolje pisce. Kritici je dao novu snagu i svježe misli. Njegovi su izrazi i rečenice postali slogani suvremenika, »opća mjesta«.

Najviše je ipak oduševljavao suvremenike svojom porukom i svjedočanstvom borbe protiv puritanizma, protiv konformizma, protiv intelektualne lijenosti i komfora, svojim upornim traganjem za srećom.

No sâm Gide je napisao u »Nouvelles Nourritures« (Novi plodovi): »Predosjećam da dolazi vrijeme kada će jedva razumjeti ono što nam se danas čini od životne važnosti« (M. ch. 250). Pierre de Boisdeffre misli da je Gide nakon rata prestao biti »contemporain capital« kojemu se divio Malraux u svoje vrijeme. Taj veliki pisac, na granici dvaju stoljeća, pokrenuo je silu novih ideja, upoznao Francuze s mnoštvom knjiga, učio ih je ljubiti najbolje glazbenike, otkrivao je nove civilizacije, prevodio Conrada i Tagorea, komentirao Nietzschea i Dostojevskoga. Htio je shvatiti drugoga, ući u kožu imaginarnog sugovornika, ali je ostao uvijek vani, pred vratima. Na kraju svojih dugih putovanja Gide je nalazio samo sebe. Zapravo, bio je žrtva individualizma prošloga stoljeća koji je osuđivao Malraux. Učio nas je radosti života, poštivanju lijepoga jezika, znatiželji, revnosti, ironiji, katkada čak nezainteresiranosti i hrabrosti, iskrenosti prema sebi samima i kultu istine; učio nas je kako se žonglira idejama, kako se postepeno možemo odvojiti od svega što smo ljubili, učio nas je živjeti... (P. B. str. 156—157). Ipak je njegov život bio, može se reći, značajniji od njegova umjetničkoga djela, od kojega će ostati vjerojatno samo fragmenti, formule i epigrami, kako to misli Léon Pierre-Quint: »Gide je bio velika figura između dva rata, a ne pisac« (P-Q. str. 289).

Međutim, ni Gideov život ni njegov moralistički (odnosno amoralistički) stav nije današnjim generacijama više toliko interesantan. Gomile mladih ljudi postaju svjesne praznine oko sebe i u sebi, traže nešto drugo i nešto novo u revoltu ili u drogi, zasićene »blagodatima« potrošačkog društva i tehničke icvilizacije. Neki odlaze u Chartres ili u Taizé, a drugi na barikade da se bore protiv svega i svakoga. Nakon zvijezda ekrana i sporta javljaju se nove idolatrije; na pozornicama se pojavio i »Isus Super-Star«.

Idoli Gideove mladosti uskoro su bili detronizirani. Jedan je student pisao 1947: »Meni se činilo kao da Gide udara na otvorena vrata iza kojih nije bilo ništa. Moji vršnjaci moraju se ozbiljno potruditi kako bi mogli shvatiti da bi ta vrata bez Gidea ostala možda zatvorena.« Već F. Jammes je rekao: »Jedina želja koju je u meni budilo čitanje 'Hrane' bila je da se napijem vode«, a Camus je pisao kako ne voli način na koji Gide uzvisuje tijelo poput onih koje u bordelima zovu kompliciranim i cerebralnim tipovima. Strast koju je Gide glorificirao izgleda artificijelna, nezdrava i irealna. To artističko doživljavanje i opisivanje strasti nasmijava kasnije generacije čije je animalno prepuštanje užitku tako točno opisao jedan Camus. Te generacije su se već davno oslobodile seksualnih tabua pa su za njih moralne skrupule mladoga Gidea samo cerebralne komplikacije i ništa više. Te generacije nisu više nemoralne, nego amoralne. Za njih se više ne postavlja problem grijeha, one ismijavaju svaku »literaturu«, filozofiranje i retoriku, ideologiju i religiju, a uzvisuju ono što je opipljivo, konkretno. Moderni agnostici za razliku od nekadašnjih, kako kaže Coventry Patmore, uobičajenom »ne znam« dodaju »fućka mi se za sve«. Nove se generacije ne ističu više samo ravnodušnošću prema religiji; suvremeni relativizam niječe i obezvređuje i znanost i religiju. Sumnjajući u sve, dolaze postepeno do svijesti o ništavilu i besmislu. Naravno da individualistička i artistička koncepcija sreće u Gidea djeluje neuvjerljivo i smiješno na ljude koji su doživjeli stvarnost konclogora i krematorija, nuklearnih bombi i bratoubilačkih ratova.

U takvom kontekstu Gideova umjetnost je vrlo daleko od života. U njegovu djelu nema snažnog i sveobuhvatnog žara koji dolazi od uvjerenja. Gide je elastičan kao Protej, religiozan s kršćanima, ateist s onima koji su u sumnji, cinik s drugovima svojih pustolovina, vedar i miran s racionalistima. On piše iz potrebe za simpatijom. Želi šarmirati i zavesti, a ne može ganuti ni uvjeriti. Ženskasta i narcisoidna strana njegova karaktera odbija. On je skeptični esteta koji se igra s riječima i idejama zabavljajući čitatelje. Želja da pod svaku cijenu bude originalan i duhovit oslabljuje efekte njegova blistavog stila. Njegovo traganje za srećom i užitkom, njegova borba protiv tradicionalnoga morala i konvencija, njegov revolt protiv intelektualnoga komfora i duševne lijenosti, dok on sâm provodi dôkon, udoban i bezbrižan život, okružen svim mogućim blagodatima civilizacije i osobnoga bogatstva, ne mogu oduševiti ni mlade ni stare.

Ulogu Gidea kao šarmera i odgojitelja već su davno preuzeli drugi idoli, koje će u današnje vrijeme strelovitih i velikih razvojnih promjena uskoro zamijeniti novi modeli. U vrijeme sinkopirane glazbe i divljačkog ritma svečani i koketni glas André Gidea može rijetko koga uznemiriti i uzbuditi. On se gubi kao neka tiha patetična simfonija u raspojasanoj buci epohe.

Mnogi se odvraćaju od Gideova artizma i individualizma k piscima koji su zaokupljeni pitanjima ljudske sudbine i egzistencijalno angažirani. Oni ne mogu shvatiti Gideovo traženje sreće izvan ljubavi i društvene pravde kao ni njegov skepticizam i prezir prema onima koji ozbiljno shvaćaju principe dužnosti, žrtve i kreposti. Taj skepticizam izgleda vrlo blijedo i žalosno

kada čovjek pokuša ući u tajanstveni ali stvarni svijet pisaca mučenih strašću uvjerenja i tražitelja Apsolutnoga koji su svojom umjetnošću izrazili rušiteljsku snagu mržnje i stvaralačku snagu Ljubavi, jedinoga pravog puta k istini i sreći.

LITERATURA

1. A. Gide: Morceaux choisis, Paris, Gallimard 1938 (M. ch.)
   Nourritures terrestres, Paris, Gallimard 1928 (N. t.)
   La Porte étroite, Paris, Mercure de France, 1917 (P. é.)
   Les Faux-Monnayeurs, Paris, Gallimard 1951 (F. M.)
   Les Caves du Vatican, Paris, Gallimard 1922 (C.)
   L'Ecole des Femmes, Paris, Gallimard 1944 (E.)
   Ainsi soit-il, Paris, Gallimard 1952 (A.)
   Les Cahiers d'André Walter, Paris, Gallimard 1952 (A. W.)
2. Léon Pierre-Quint: André Gide, Paris, Stock 1952 (P-Q)
3. Pierre de Boisdeffre: Métamorphose de la littérature, Paris 1950 (P. B.)
4. Charles Moeller: Litterature du XXe siècle et le christianisme I, Paris 1954 (M.)
5. Pierre de Boisdeffre: Vie d'André Gide, Paris, Hachette 1970

Ivan LAZAROVIĆ

Depravacija egzistencije oslobođenog čovjeka

Uz roman Heinricha Bölla: Mišljenja jednog klauna*

Roman — vrijeme u funkciji pripovijedanja

Novovjeki evropski roman razvio se, kako je odavna poznato, iz epskih izvještaja o borbama protiv Saracena, junačkih epova, kao što je starofrancuski Chanson de Rolland i romanski Cantar del myo Cid. Roman, koji se već u srednjem vijeku razvio kao izrazito pripovjedačka književna forma, napisan je u tzv. blankversima, jambima koji ne djeluju mirno i dostojanstveno kao heksametri klasičnih pripovjedača, nego užurbano, tako reći leteći. Radnja i vrijeme pričanja prosto se natječu.

Roman je izgubio važnost u kasnom srednjem vijeku i ponovno počeo da dobija na značenju poslije izuma tiska, naročito pak poslije francuske revolucije i krize kazališta, koja je počela sve jače da se osjeća poslije propasti evropskih dvorova. Danas možemo tvrditi, da je roman, ta izrazito epska forma, daleko najvažnija i najznačajnija književna forma našega doba. Pa ipak, baš u naše vrijeme, sve se češće javljaju romani, koji su iznevjerili tradiciju romana kao pripovjedačkog književnog roda. Danas je sve češći roman, u kojemu se ništa ne zbiva, u kojemu vrijeme ne požuruje radnju a radnja vrijeme, u kojemu naprosto nekoliko ljudi sjedi i — razgovara. Ovamo spada »Čarobni brijeg« Thomasa Manna, »Mladost umjetnika« Jamesa Joycea, »Las veleidades de la fortuna« Pije Baroje, itd.

I Böllov roman (»Mišljenja jednoga klauna«) odudara od tradicionalnih pripovjedačkih formi romana. Jedan clown, koji je pet godina nastupao gotovo svakog dana, koji se pet godina kretao između taksija, hotela i kabareta, vratio se u Bonn, grad, u kojem nikad nije nastupao i u kojemu ga ne čeka hotel nego stan.

Clown Hans Schnier, ozlijedio je koljeno i zasad ne može više nastupati. Njega je napustila njegova prijateljica ili žena, koja ga je pratila na svim putovanjima i nastupanjima i udala se za drugoga. Sada je Schnier sam, napušten, a osim toga ima ozlijeđeno koljeno, te ne može da nastupa. On ima samo jednu marku u džepu. Ali u Bonnu su njegovi roditelji, rođaci i prijatelji, možda će mu oni pozajmiti novaca ... Hans Schnier uzima slušalicu i okreće brojčanik. Sadržaj romana, u kojemu se ništa ne zbiva, sastoji se od niza telefonskih razgovora, koji bacaju retrospektivno svjetlo na život glavnog junaka, njegov faktični ili divlji brak, njegove odnose sa svojim najbližima ...

* Napominjemo da će ove godine u »Džepnoj knjizi« HKD Sv. Ćirila i Metoda izaći Böllov roman »Kruh mladih godina«.

Bilo bi pretjerano govoriti o radnji Böllova romana, koja se sastoji samo iz niza telefonskih razgovora. Taj sadržaj nije ni subjektivno pripovijedanje nekoliko osoba, koje su na različit način vidjele isti događaj. To je kontakt s bližom i daljom okolinom, roditeljima, rođacima u času krize. Kontakt opterećen suprotnostima i ravnopravnošću. Ti kontakti nisu čak ni lični, nego — telefonski. To su kontakti s ljudima, koje vidimo kroz njihov telefonski broj. Štoviše, poneki od tih ljudi imaju i po više telefona — jedan za privatne razgovore, drugi za razgovore s kompanijom, treći za razgovore s bankom.

Razgovori nisu harmonični, ali oni nisu ni kriza spoznaje, nego kriza ličnosti glavnog junaka uvjetovana neusklađenošću njegovih odnosa sa svom njegovom bližom i daljom i slučajnom okolinom.

K tome, »Mišljenja jednoga klauna« jest roman koji se uspješno oslobađa radnje i tradicionalnog epskog pričanja. Još je Lessing u »Laokoonu« uočio razliku između slikarstva i poezije okarakteriziravši poeziju kao umjetnost u kojoj vrijeme djeluje kao konstruktivni pojam. Tako Lessing navodi primjer Homera koji u XVIII pjevanju Ilijade opisuje Ahilov štit ne kao prikazivanje njegova izgleda, koje bi nužno djelovalo monotono, nego kao prikaz njegove izrade, unijevši na taj način vrijeme kao princip kazivanja.

U toku Böllovih telefonskih razgovora dolazi do prave eksplozije vremena, vrijeme više nema ulogu pratioca radnje, jer radnje nema. U toku čitanja čitalac potpuno zaboravlja, uopće ne vodi računa o tome, da li Hans Schnier svoj treći telefonski razgovor vodi poslije podne ili uveče. Radnje nema, postoji samo kriza, a sama kriza ima karakter dekompozicije ljudskih odnosa sličnih smrti ili očaju. A ono, što se desilo prije, postoji još samo kao reminiscencija ili krhotina ličnosti.

Čovjek i clown

Glavni junak Hans Schnier ne živi uobičajenim građanskim životom, nema neko građansko zanimanje koje rubrificira njegovo postojanje pred javnošću, policijom, susjedima. Hans Schnier je putujući clown, njegov se život odvija između kolodvora, taksija i hotela — to je čista automatika života, odlaganje putne torbe, sezanje u džep, pokazivanje putne karte. Daljinu mjeri u markama koje pokazuje taksimetar. Ponekad mu se desi da portiru hotela pruži putnu kartu, a konduktera u vlaku da upita za broj sobe.

Njegovi odnosi sa svojim najbližima duboko su poremećeni. Njegova majka je 1945. poslala svoju šesnaestogodišnju kćer Henriette, da »brani svaki pedalj njemačke zemlje od židovskih Yankeea«. Henriette je otišla i nikada se nije vratila. Danas je majka predsjednik Centralnog komiteta za izmirenje rasnih suprotnosti, putuje često u Ameriku, drži predavanja. Ima čak i jedan službeni telefon, na koji se javlja »Centralni komitet za izmirenje rasnih suprotnosti«. Schnier nije već pet godina vidio majke, ne bi je vidio ni sada, da nije povrijedio koljeno. Ali on je sada zapravo ne vidi, on je naziva, on će je — čuti, i to samo preko telefona. Slučaj je htio, da je okrenuo baš broj službenog telefona i da je majka na telefon rekla kao obično »Centralni komitet za izmirenje rasnih suprotnosti«.

»Ovdje delegat židovskih Yankeea na proputovanju. Dajte mi, molim Vas, svoju kćer Henriette!«.

Pri koncu razgovora Schnier, koji se ne usuđuje čak ni zamoliti majku da mu pozajmi novaca, osjeća da ova šala nije čak ni bila toliko neumjesna. Majka je ubrzo, još u toku razgovora, zaboravila i šalu i — Henriette. Odnos Hansa Schniera sa svojim najbližima također je automatiziran, on se zasniva na poznavanju telefonskog broja, broja onog privatnog telefona. Čak ni u momentu krize ličnosti i eksplozije, taj odnos ne postaje integralni susret ličnosti, on ostaje nekako mehaničan, službeni, pod nomenklaturom telefonskog broja. Čitalac ugleda kao sablast duboku i posve modernu depravaciju čovjeka i mehanizaciju njegove egzistencije.

Jedino njegov odnos s njegovom prijateljicom ostaje topao i iskren, ali ne strastven. Hans Schnier je monogaman, »on jedino sa svojom prijateljicom može raditi ono, što muškarac i žena obično rade«. Njihov odnos logičan je i jednostavan, on je zasnovan na potpunom prijateljstvu, bez neslaganja, ali i bez razvrata. Jer i razvrat je organ odnosa među ljudima, a baš ti odnosi s ljudima su žarište krize Hansa Schniera.

Hans Schnier se prisjeća srednje škole i sata materinskog jezika. Profesor je govorio o Nibelunškoj pjesmi. Siegfried je pomogao Guntheru da osvoji ratobornu djevicu Brünhild. On mu je pomogao i da svlada atletske zapreke kojima je ruka snažne Brünhild bila uvjetovana. Ali u prvoj bračnoj noći Gunther je opet bio nemoćan, pa je opet morao pozvati Siegfrieda u pomoć.

»Dakle, Brünhild je u stvari bila Siegfriedova žena?« pita učenik Hans Schnier.

»Da, ali oženjen je bio ipak Kriemhildom«, nelagodno odgovara vjeroučitelj.

Učenika Schniera ne zadovoljava ovakav odgovor, on mu se čini odviše izvještačen, odviše »popovski«. Schnier pravo i ne shvaća zašto su muškarcu potrebne dvije žene.

Pa ipak, Schnier, čovjek, čiji su odnosi s okolinom, pa i svojim najbližima, duboko poremećeni, živi sa svojom prijateljicom ili suprugom u divljem braku, on stalno oklijeva, da se s njom oženi, dok ga ona na kraju ne napusti i ne uda se za drugoga.

»Ali, Marie je moja žena, ona je pet godina živjela sa mnom! — viče Hans Schnier u slušalicu, «ona sada živi u preljubu!«

»Tražite li od mene, katoličkog svećenika, da podržavam konkubinat?« — odgovara glas s druge strane žice.

Marksistička književna kritika svakako će u ovom Böllovu djelu vidjeti kritiku društvenih odnosa i licemjerja katoličkih krugova u Zapadnoj Njemačkoj.

Marksističkoj kritici ne možemo poreći istinitost, ali joj možemo poreći temeljitost. »Ansichten eines Clowns« nije samo roman, nego prije svega roman o čovjeku i njegovim najbližima. Roman o jednom clownu.

Da li je Hans Schnier čovjek, integralna ličnost, ili samo clown? Automatizirani kontakti Hansa Schniera sa svojom okolinom nisu samo lišeni integralnog kontakta ličnosti, nego i ljubavi. Osjećaj srodstva nije kod Hansa Schniera prožet osjećajem solidarnosti i zajedničke pripadnosti, na kojemu se zasniva obiteljska ljubav. »Ansichten eines Clowns« ne može se nazvati

samo kritikom društva, nego i kritikom obitelji, a obitelj nije društvo, ona je nešto više ili uže od društva, ona je u neku ruku baza društva, koja se državi ne pokorava uvijek bez pogovora. Ali obitelj nije uvijek samo uže srodstvo, ona je neka partikularna organizacija ljudi, za razliku od univerzalne, državne organizacije.

»Što je bio karakter staroga društva? Jedna riječ ga karakterizira — feudalnost, pisao je Karl Marx (Marx—Engels I., Studienausgabe, Philosophie, Fischer, Frankfurt/Main, 1966., Zur Judenfrage, s. 51). Jer ta organizacija narodnog života nije podizala vlasništvo ili rad do stepena socijalnih elemenata, nego je radije dovršavala odvajanje od opće države i stvarala posebna društva u društvu. Tako su životne funkcije i životni uvjeti građanskog društva bili i dalje politički, mada su bili politički u smislu feudalnosti, tj. oni su odvajali individuum od države, oni su mijenjali posebni odnos njegove korporacije prema državi u svoj posebni odnos prema narodnom životu, a svoju posebnu situaciju i djelatnost u svoju opću djelatnost i situaciju. ...

Politička revolucija koja je tu vlast oborila i podigla državu na stepen općenarodnog pitanja, koja je političku državu pretvorila u pitanje od opće važnosti, stvorivši stvarnu državu, nužno je morala razbiti sve staleže, korporacije, cehove, privilegije, koji su bili izraz odvajanja naroda od zajedničkog života«.

Hans Schnier je čovjek koji očajno luta oslobođen takve feudalnosti. Jer feudalnost, pored svega skučavanja, koje ističe Marx i pozitivistička filozofija, ipak zna pristupiti čovjeku personalno, dok država to čini na opći način, ona nam predstavlja čovjeka preko njegova telefonskog broja, isprava ili bankovnog računa. I, najzad, feudalnost, koliko god nama danas neshvatljiva i »reakcionarna«, ima još aureolu posvećenosti, a njezina osnovna ćelija — obitelj — ima vidljivi posvećeni korijen. Njeno raspuštanje društvo možda neće moći preživjeti. A baš kod Hansa Schniera odnos prema obitelji potpuno je depraviran, lišen svake svetosti, racionaliziran, mehaniziran, lišen osjećaja solidarnosti i ljubavi. Prema tome, ni njegov odnos prema društvu ne može biti ujednačen u pravom smislu te riječi. Brak je za njega samo društvena institucija, svećenik samo žandar, organ društva ili države, koji bdije nad urednom registracijom braka, kao činovničke formalnosti, dok istodobno posve bezosjećajno ne uočava brak kao sadržaj potpunog prijateljstva i ljubavi. Hans Schnier, čovjek kojem nedostaje svaki stvarni kontakt s društvom i obitelji, nikako ne može shvatiti brak kao sakramenat, i vidi ga samo kao registraciju i ljudsku, društvenu ili državnu instituciju; on izbjegava da sklopi formalni brak sa svojom prijateljicom Marie iz omalovažavanja društva.

Kriza ličnosti Hansa Schniera nije izraz krize društva kao znanstvenog pojma pozitivističkog i sociološkog proučavanja, nego izraz krize obitelji, tradicionalne, ljubavlju posvećene osnovne ćelije ljudskog društva ili još više, ljudske personalnosti. Kriza ličnosti Hansa Schniera sastoji se u njegovoj nesposobnosti, da u braku vidi sakramenat i u njegovu logičnom omalovažavanju braka kao ljudske institucije, u njegovoj nesposobnosti, da voli majku, oca, u nesposobnosti roditelja, da vole sina, da žale za kćerkom Henriette, koju su poslali u smrt u svom političkom fanatizmu. Njegova kriza ujedno je kriza čovjeka oslobođenog »feudalnosti«, koji se nelagodno

osjeća u slobodi, sam pod hladnim okom države i u znaku šifre, telefonskog broja, bankovnog konta, registracije. U toku čitavog romana Hans Schnier uspijeva da uspostavi samo telefonski kontakt, nikad lični kontakt s ljudima. Obitelj je dakle ne samo moralna baza društvenog postojanja, nego i osnovna dimenzija personalnog postojanja, a i uzrok socijalne i lične depravacije Hansa Schniera.

Njegova depravacija je život, koji nije samo lišen ljubavi, nego i ozbiljnosti. Hans Schnier je clown. Odlučio se da postane clown poslije jednog sukoba s ocem.

Njegova egzistencija, mada lišena ozbiljnosti, ipak je beznadno tragična. Poslije svih telefonskih razgovora sa svojim najbližima, Schnier, koji uza se ima samo jednu marku, nije uspio posuditi novac. On je beznadno usamljen, svijet za njega postoji kao sablast očaja, ljudi kao telefonski broj i bankovna knjižica. Ono, što preostaje od ljudi, jest tehnizirani život s reminiscencijama odanosti totalitarnim režimima i političkog fanatizma. Polovina osoba, koje Böll spominje u svom romanu, nekada su bili nacisti.

Jezik

U početku sam spomenuo »Čarobni brijeg« Thomasa Manna, roman koji je, kao i Böllov, lišen radnje. Thomas Mann se ubraja među najveće majstore njemačkog jezika našega stoljeća. U čemu se sastoji virtuoznost njegova jezika?

Jezik Thomasa Manna vuče porijeklo iz razborito pisanog trgovačkog pisma hanzeatskog kontora i protestantskog duha sjevernonjemačkog građanstva koje je s Lutherovom Biblijom u ruci otvorilo svojoj robi put i pogled u svijet i svjetska mora ... Jezik Thomasa Manna je građanska, protestantska, prosvijetljena rječitost, koja na prvi pogled jako odudara od bogate, nepraktične neobarokne retorike dvora Roberta Musila ili Huga von Hoffmannsthala.

Jezik zrelog Thomasa Manna, koji srećemo u »Čarobnom brijegu«, jezik je kozmopolitskog građanstva iz početka našega stoljeća. To je jezik logične erudicije jednog društva i životnog stila, koji je osvojio svijet i rasvijetlio ga. To je jezik ljudi koji su sagradili sigurne željeznice i udobne parobrode, jezik s optimističkim prizvukom svemoćnih banaka i burzi, u kojima se odražava čitav svijet. Pa ipak, koliko god građanski po svom porijeklu i opredjeljenju, jezik Thomasa Manna je ipak izrazito aristokratski jezik jednoga sretnog vremena i jednoga društva, u kojemu su riječi »imućan« i »obrazovan« sinonimi. Jezik Thomasa Manna nije sredstvo borbe ili probijanja jednog nazora na svijet, nego svečanost pobjede toga nazora na svijet, on je slavlje razuma i prosvijetljenosti; njegov jezik je pun zanosa optimizma koji prelazi baš u »Čarobnom brijegu« u pijanost i izvjesnu brbljavost.

»Čarobni brijeg« započet je 1912, u doba, kad sredstva masovne komunikacije nisu još bila razvijena, pa, prema tome, primjena jezika isključivo u svrhu obavještavanja nije bila dovoljno poznata. U »Čarobnom brijegu« jezik je više nego u drugim djelima Thomasa Manna instrumenat svečanog i dokonog zabavljanja jednog biranog, dandyjevski otmjenog društva, u jednom ekskluzivnom klimatskom lječilištu. Nepismenost onda čak ni u

Evropi nije bila rijetka, a jezik u svojoj književnoj namjeni bio je još uvijek vlasništvo otmjenog društva, on je pripreman za knjige, pažljivo njegovan kao vrt, da bi mogao biti ukras takova biranog društva. Već sama takva namjena jezika uključuje izbjegavanje čisto komunikativne funkcije jezika. Jezik se, dakle, može, kako kaže Antonio Machado, usporediti sa zlatom, koje može služiti za izradu novca, ali i nakita. Prema toj usporedbi jezik »čarobnog brijega« bio bi zlatni, pa i briljantni nakit.

Jezik Heinricha Bölla je nešto posve drugo. »Čarobni brijeg« je objavljen 1924, »Mišljenja jednog klauna« 1963, u vrijeme i u zemlji u kojoj je nepismenost potpuno istrijebljena, a sam jezik depraviran gotovo do isključivog sredstva masovne komunikacije, štampe, radija, televizije i reklame, a i sama je knjiga, kao džepna knjiga, postala dostupna svakome. Govoreći slikovitim jezikom ovakva je namjena jezika u čisto komunikativne svrhe degradacija jezika od nakita do monete i njegovo spuštanje na stepen morzeovih znakova. Štoviše, ovakav jezik prestaje biti ličan i personalan, u većini slučajeva jedan tekst i nije djelo samo jednog čovjeka. Tekst, koji je napisao novinar »frizira« urednik, a zatim glavni urednik stavlja naslove, u zemljama, koje govore istim jezikom, svako činovništvo ima svoje termine, a ti termini i klišeji djeluju preko formulara, plakata, upozorenja, radija, televizije, meteoroloških izvještaja, uputa za uporabu aparata za domaćinstvo. Pod obrazovanjem podrazumijeva se sposobnost da se piše i govori ovakvim uniformiranim jezikom.

Böllov jezik je sve prije nego birana orkestracija dandyjevskog zabavljanja; on zvuči kao rvanje i zapomaganje u borbi s klišejima, formulama u koje štampa, reklama, radio i ostala sredstva masovne komunikacije nastoje da okuju jezik. I dok u »Čarobnom brijegu« Settembrini, vitez i humanist, svojom biranom elokvencijom osvaja publiku i čitaoce, u »Ansichten eines Clowns« Hans Schnier, čovjek moralno depraviran do clowna, uzalud pokušava da nadvlada mehanizaciju života i jezika. Njegov jezik doimlje se kao izmučeni vapaj i maltretirani protest.

Pa ipak, s koliko snage uspijeva Böll da nas prikuje na 300 strana svoga djela, u kojemu radnje u stvari i nema, a vrijeme ima samo funkciju reminiscencije krhotina ličnosti. Böll nas ne vezuje ni radnjom, a ni snažnim, šokantnim (i vulgarnim) izrazima (koji se sve češće javljaju u suvremenoj književnosti), a ni erotikom; on nas vezuje jezikom kao snažnim književnim organom, u epohi u kojoj se čak i kazalište prestaje pouzdavati u jezik i recitatorne efekte, te kao kazalište apsurda sve više vezuje riječ za pokret koji može da joj udahne novu snagu.

Nema sumnje — Heinrich Böll spada među najveće majstore suvremenog njemačkog jezika.

Graham GREENE

Početak u književnom stvaralaštvu Bernanosa

Bernanosova prva pripovijest »Pod suncem sotone« nosi u sebi jedan vrlo osoban autorov pečat koji on nikad nije izgubio. S tehničkog gledišta ona obiluje greškama od kojih mnoge ostaju u kasnijim djelima. Bernanos je prije pisac negoli romansijer — čini se da je u nestrpljenju pa čak i u žestini svog stvaranja željno posizao za pripovjedačkom prozom jer mu je ona bila najbliže pri ruci. On više pripada u društvo Léona Bloya nego François Mauriaca koji je tijekom godina strpljivo pročistio i usavršio svoj stil i stekao svoju metodu. Bernanos pripada svijetu žestokih ljudi, tradiciji religioznog stvaralaštva čak do Dantea »koji je mnogo ljubio jer je mrzio«.

U eseju o danskom piscu Joergensenu Bloy je napisao: »Uvijek će se znati da je on pisao radi slave Božje ... a meni je dobro poznato to grozno zvanje.« Za Bernanosa bi se moglo reći to isto. U njegovu stvaralaštvu nema katarze — njegove su pripovijesti otvorene rane koje poput stigme neće zacijeliti. Lumbreski župnik umire stojeći uspravno u mukama naslonjen na stražnji zid svoje ispovjedaonice u praznoj crkvi gdje ga nalazi glasoviti član Francuske akademije (poput Bloya i Bernanos je kadar pljunuti u lice svojoj vlastitoj profesiji, jer za njega književnost postoji samo kao sredstvo za konačni cilj: posvećenje):

> »Savkolik život svjedoči za tebe, Gospodine — no svjedočanstvo sveca izgleda kao istrgnuto željeznim predmetom«.

Nesumnjivo takva je bila posljednja jadikovka lumbreskog župnika upućena Sucu i njegovoj prijekornoj ljubavi. On, međutim, ima nešto drugo reći ovom slavnom čovjeku koji ga je došao tako daleko tražiti. Pa ako i tamom zasjenjena usta — koja u prasku krika liče na otvorenu ranu — ne ispuste glasa, čitavo će tijelo mimikom izreći strašan izazov:

> »Ti si želio moj mir, poviče svetac, dođi da ga uzmeš!...«

Čini se da u toj svojoj prvoj pripovijesti Bernanos izazovno dovikuje svim čitateljima najnovije nagrađenih književnih djela, čitateljima podlistaka pa čak i avangardi iz njegovih dana: »Hajde pročitajte moju pripovijest ako se usuđujete«, očekujući isti odgovor kao i lumbreski župnik. Kako je on morao biti zapanjen kada je vidio kako se širom cijeloga svijeta sabire njegovo čitateljstvo.

Ne smijemo zaobići njegove greške jer su one bile dio toga čovjeka u istoj mjeri kao što je rublje u neredu bilo dio župnika u trenutku kada ga prvi puta susrećemo zahvaljujući kritičkim očima oca Menou-Segraisa:

»Nered, ili bolje rečeno, gotovo prljav izgled njegovih dnevnih odijela, još se jasnije isticao u nekakvoj neobičnoj suprotnosti s novim zimskim ogrtačem, koji se, skliznuvši nekako emotivno, neprirodno ukrutio, smiješno zavrnuvši na čvornatom zglobu sličnom čokotu jedan od rukava.«

Pripovijest se sastoji od tri povezane priče (priča je jedini oblik u kome se Bernanos do tada bio okušao), a započinje prikazom seoske djevojke Mouchette koja ubija svog zavodnika plemića. U drugoj priči dijabolični trgovac konjima na putu iskušava župnika skoro do očaja; u susjednoj župi župnik je iznenada upleten u javni skandal — samoubojstvo djevojke Mouchette. U posljednjoj priči župnik postaje svecem — ciljem hodočašća čak i opreznim književnicima.

Držim da je slaba strana pripovijesti što počima s prikazivanjem Mouchette, melodramatskom fabulom devetnaestog vijeka, makar je mi vidjeli Bernanosovim vječnim očima. Ako tu knjigu prosuđujemo strogo kao pripovijest, onda moramo osuditi autorovo bespravno naturivanje svoga mišljenja; autor se povremeno penje na propovjedaonicu da održi lekciju, a nju bismo radije mi sami htjeli otkriti za sebe. Ovdje čak postoji i nagovještaj zastarjele hagiografije:

»Bilo je ono doba noći kada je taj neustrašivi čovjek, podupiran tolikim dušama, posrtao pod težinom svog raskošnog tereta.«

Čini se da je samo u »Dnevniku jednog seoskog župnika«, gdje je upotrebom prvog lica uspostavljena striktnija metoda, Bernanos dopustio svojim likovima da govore za sebe bez njegovog objašnjenja ili komentara. Bernanos nije nikada otkrio vještu metodu prikrivenog komentara kojom se služio Mauriac. Mauriac prikriva svoj glas u poredbi ili u neočekivanom pridjevu kao što direktor filma položajem kamere daje svoje osobno tumačenje.

Pa ipak, kada smo sve to izrekli, da li mi samo pokušavamo nametnuti proizvoljna pravila autoritativnija i od Flaubertovih? Čak i ono što kadšto izgleda kao nespretna ili nedramatizirana intervencija autora važno je obilježje koje priči o lumbreskom župniku pruža njenu čudnu autentičnost. Kao da je Bernanos više biograf a manje romanopisac. Istina je da se on tu i tamo laća hagiografskog tona; međutim, hagiografija je napisana o stvarnom svecu pa upravo pogreške iz Bernanosove prve pripovijesti postaju vrlinom i čine lik župnika autentičnim. To nije fiktivna pripovjedačka proza: župnik, a i njegova župa s njim, živi u istom povijesnom svijetu kao i arški župnik. Zacijelo, kao i u Arsu, hodočasnici autobusima dnevno prodiru u Lumbres da pogledaju grubu ispovjedaonicu u kojoj je župnik umro.

Zar bismo zbog strože discipline žrtvovali pensées, kao da Mauriac nije dostojan Pascala?

»Prirodno je da čovjek u patnji bližnjega zamrzi svoju vlastitu patnju.«

»Kada čovjek ustaje da ga prokune, upravo On podupire tu nemoćnu ruku.«

»I pakao ima svoje samostane.«

Svaki autor, kada bude prihvaćen kao veličina, mnogo gubi od svog utjecaja; on opskrbljuje srednje škole štivom i postaje predmetom cikličkih predavanja iz književnosti; uče o njemu umjesto da uživaju u njegovu djelu. Kako želim da mogu biti jedan od onih koji su po prvi puta pročitali djelo »Pod suncem sotone« kada se ono pojavilo 1926. godine! S kojom su začuđenošću, za razliku od ostalih romana dotada, morali susresti uništitelja duha (le tueur d'âmes) kada je on predusreo župnika na mračnom putu za Boulaincourt pod krinkom malog raskalašenog trgovca konjima, u zlokobno vedrom raspoloženju, uzbuđenosti i groteskoj obijesti.

To je bez sumnje jedan od velikih prizora u književnosti, prizora koji odjednom uvećavaju čitav djelokrug fiktivnog pripovjedaštva te poput novih otkrića u znanosti mijenjaju budućnost a ispravljaju prošlost. Nikada više neće biti moguće uništiti infantilne zloduhe Doktora Fausta s njihovim praskavim bombicama i opsjenarskim trikovima. One su sada razumljivije — te maske trgovca konjima koji je stvorio svoj rod vojske s djetinjom zlobom izvađenom iz oblutka. U ponosnoj šali on je to nazvao »dječjom igračkom« jer infantilnost, ako pakao uopće postoji, mora biti znak onoga Pakla koji je dom vječno nerazvijenih.

Preveo s engleskog: *Ante Šimunić*

Ante JAKŠIĆ

Stara vodenica

Nad zrelim klasjem jablani i laste,
daljinom nebo se plavi.
Trepere krila vodenice stare,
vodenice stare na Dravi.

Trepere krila prepuna sunca
od kojeg šuma se žari.
U bijeloj kapi i bijel od brašna
vodeničar melje stari.

On danju melje žito i brige
i sluša života varku,
i često se smiješi nestašnoj djeci
tu blizu u šumarku.

On noću gleda kako nam mjesec
pretvara san u javu,
i kako s krila vodenice stare
padaju zvijezde u Dravu.

A voda teče, i vrijeme teče,
i inje već je na glavi.
Davno je umro vodeničar stari,
vodenice nema na Dravi.

Dragutin TURČIĆ

Breze

Bijela, tanka stabla i još tanjih grana, —
sitna, svijetla lista, — krošnje filigrana, —
šume breze.
Ko aveti stoje, željne da se jave
našem tvarnom oku u tvari što manje
odjevene.

Netvarne su na pô, tanke bijele sanje, —
uzdrhtale samo eterične sjene,
što ih neka mašta veze
odnekuda tajna izvan naše jave.

Šume breze.
Molitvom se pričinjaju, koja raste
iz zemljina žilja u visine plave.
Šume, šume breze i uzdižu krošnje
filigrane, raščihane, čipkaste i srebrnaste
u pobožne prošnje.

Kad brezama jesen snenim svojim dahom
sitno lišće zlati,
krošnje im na kosu
plavu budu nalik, raspletenu, dugu,
koja se niz bijela, tanka stabla prosu
kao začarana i prozračna vela
na bijela im, tanka tijela, —
pa se čine jato vila, što se jati, —
jato plavih vila — a u kolu plahom
u jesenjem lugu.

Kad sa breza lišće posljednje se strese,
tužna im je tada ta ljepota gola,
Tada su kô ruke, —
bijele ruke, gole ruke, same ruke, —

bijele, gole, same ruke, te se
put nebesa dižu u naponu bola.
Bijel, avetan znamen umiranja muke, —
same ruke — ruke bijele — ruke gole
mole — mole — mole —

Josip NAGY

Sveti Vlaho tisućgodišnji zaštitnik Dubrovnika

Povijest će nas rado podsjetiti da u devetom stoljeću klice razboritog djelovanja bijahu dovoljno sazrele da tada pa i u vremenskom slijedu urode cvijećem i plodom u političkom, a još više u kulturnom životu. Rimsko-katolička crkva preuzela je i oplemenila antiknu kulturu, posredovala da je prihvate novi narodi a zemlje srednje i zapadne Evrope blagotvorno povezala; »sveta braća« Ćiril i Metodije položili su temelj sudjelovanju Slavena u općem razvoju istočnog i zapadnog svijeta. Hrvatska se za Branimira oslobodila političke vrhovne vlasti Bizanta, a Tomislav, uz odobrenje papinske stolice, uzeo naslov kralja Hrvata. God. 972. Dubrovčani, kad im je navodno zaprijetila opasnost da Mlečići zauzmu njihov grad, koji pod vrhovnom vlašću Bizanta (do g. 1205.) postepeno izgrađivaše svoju autonomnu upravu, izabraše sv. Vlaha (sv. Blaža) za svog zaštitnika. To bi se, prema pričanju starih dubrovačkih bezimenih Anala, prema njihovu prepisivaču Nikoli Ranjini, piscu prve povijesti Dubrovnika dominikancu Serafinu Razzi (La storia di Raugia. Lucca 1595) te povjesničarima Ivanu Gunduliću i Juniju Rastiću (Resti) bilo dogodilo ovako:

Za svog pohoda na Grčku Mlečići se na svojim lađama zaustaviše pred Gružom i Lokrumom i zatražiše od Dubrovčana da smiju doći u grad po hranu i vodu. Ovi ih lijepo primiše i dadoše ono, što su tražili. Mlečići tada, u prikrivenoj namjeri, promotriše stanje u gradu. U crkvi sv. Stjepana, najstarijoj poznatoj crkvi srednjovjekovnog Dubrovnika, župnik Stojko kad je oko ponoći boravio ondje na molitvi, ugleda lijep broj oboružanih mladih ljudi i, među njima, jednoga starca. To je bio mučenik Vlaho, a vojnike je poslalo samo nebo da obrane Dubrovnik. Stojko to objavi vijeću. Gradska vojska, uz pomoć nebesku, osujeti zamišljeni napadaj Mlečića.

Sv. Vlaho, rodom iz Sebastije u pokrajini Pontu u Maloj Aziji, bio je liječnik a svećenstvo i vjernici, nakon smrti prvog sebastijanskog biskupa Jermenca Mehrađana, izabraše ga, po tadanjem običaju za biskupa. Vjeran Kristu i ustrajan u radu na obraćenju pogana i na iskorijenjivanju poganskih zloraba, mučeničku je smrt podnio između 316. i 320. godine.

Dubrovčani, uvjereni da svoj spas duguju sv. Vlahu, izabraše ga za svog zaštitnika, dok su do tada kao svoje pokrovitelje častili sv. Sergija i Bakha. Već g. 972. odrediše da njemu na čast sagrade crkvu. Prva je bila malena i doskora trošna, nije bila po volji Dubrovčanima kad je poraslo

njihovo bogatstvo; druga, veliki hram, bila je zasnovana 1348. g. kad je harala strašna kuga. Gradila se 1348—1351. g. a dograđivala do 1356. Oštećena, ali ne srušena za velikog potresa 1667. g. bila je doskora popravljena i neko doba zamjenjivaše stolnu crkvu Velike Gospe. Ovo veličanstveno djelo Ivana iz Sijene, puno srebra i dragocjenog mramora, uništi požar 24. svibnja 1706. Za kip sv. Vlaha, koji u desnoj ruci drži biskupski štap a u lijevoj ploču, na kojoj je nacrtan Dubrovnik otprilike onako, kakav bijaše 1485. g., vjerovalo se da je bio spašen po čudu. Kip se nalazio na glavnom oltaru, a sada je u stolnoj crkvi. Novi hram, sadanji, prostraniji od pređašnjega, bi sagrađen u baroku 1715. g.

Pred njim se odvija najsvečaniji dio svetkovanja 3. veljače. Uz gruvanje topova, pucanje pušaka, vijanje barjaka čitav Dubrovnik sa Župljanima i Brgaćanima, nadovezujući sadašnjicu na prošlost, diže tople molitve »svome svecu«. Svečana procesija završava blagoslovom puku.

A za ovaj dan, komu nijedan drugi nije ravan, određiše zakonom Dubrovčani 1190. g., da stranci, makar bili dužnici ili krivci, ako na svečanost sv. Vlaha dođu u Dubrovnik, neće biti izvedeni pred sud niti podvrgnuti kazni tri dana prije i tri dana poslije blagdana. Ova se odredba uvijek poštivala i, kad je trebalo, izričito spominjala.

Veliko vijeće određuje 25. lipnja 1347. da se dan prijenosa ruke sv. Vlaha (5. srpnja) ima zauvijek svetkovati, pa dodaje da »tri dana prije tog dana i tri dana poslije oni, koji gradu ili pojedincima duguju bilo što u novcu, mogu slobodno i bez opasnosti doći u Dubrovnik na svečanost i boraviti u gradu i njegovu okrugu uz onu istu pogodnost, koja je podijeljena dužnicima povodom dana muke sv. Vlaha«.

A između ta dva roka dubrovački Statut 1272. g., koji baš ove godine slavi sedamstotu godišnjicu svog postojanja, već u uvodu, nakon saziva gospodina Boga, blažene djevice Marije i svetoga Marka, moli sv. Vlaha »slavnog mučenika« da Dubrovnik, ravnajući se po svom Statutu, živi sretno i mirno. Knez, koga je u Dubrovnik za svoje vrhovne vlasti (1205—1358) slala Venecija, kune se da će dobro upravljati gradom, čuvati ga i poštivati stare običaje, pa kad primi barjak sv. Vlaha, nastupa svoju službu. Crkvi sv. Vlaha pripada četvrtina imovine osobe, koja je umrla a da nije načinila oporuku.

Za opasnost, koja je g. 971—972. zaprijetila Dubrovniku, saznalo se, kako pozivom na stare anale primjećuje Junije Rastić, najbolji i najpouzdaniji dubrovački ljetopisac, po božanskoj objavi (»per rivelazione divina«). Posrednik je bio sv. Vlaho, »biskup, mučenik, zaštitnik, oslobodite1j«. Iz zahvalnosti, već po Rastiću, njegov lik staviše na gradski grb, državni barjak, pečate, novce, isprave i javne zgrade. Svečeve kipove postaviše na gradske zidine, utvrde i državne zgrade. Na novcima prevlađuje slika sv. Vlaha na licu i Isusova na naličju s natpisom, da je sv. Vlaho zaštitnik Dubrovačke republike. Sve do njezina pada svetac na bijeloj zastavi blagoslivlje desnom rukom a u lijevoj drži biskupski štap. S jedne njegove strane je slovo **S** a s druge **B** (Sanctus Blasius). Ona se vila svuda po Dubrovniku, naročito na »Orlandu«, spomeniku dubrovačke slobode, i na njegovim brodovima.

Za burnih dana Francuske revolucije i Napoleonova carstva (1789—1815) dubrovački su konzuli trebali saopćiti pomorskim kapetanima poruku Senata da je republičina zastava ona sa sv. Vlahom i da brodovi, kad god izlaze

iz koje luke, moraju izvjesiti veliku zastavu sv. Vlaha. U gradu se ona prestade vijati 26. prosinca 1808. kad je francuska okupacija Dubrovnika bila pretvorena u aneksiju. Pripojen Napoleonovoj kraljevini Italiji, 1814. g. postao je pokrajinom njegove Ilirije. Za vlasti Austrije (1815—1918) općina, vjerna i odana svom zaštitniku, isposlovala je g. 1892. dozvolu da na Orlandu opet ističe bijelu zastavu sv. Vlaha.

Naročitu pažnju posjetioca Dubrovnika privlači tvrđava Lovrijenac na jednoj golemoj pećini. Podignuta u znatno manjem opsegu navodno u 11. vijeku izričito se spominje g. 1301. U 15—18. st. bila je znatno obnovljena, popravljena i proširena. Pod likom sv. Vlaha sa gradom u lijevoj ruci a iznad vratiju pod njime bio je g. 1639. urezan heksametar: **Non bene pro toto libertas venditur auro.** (Sloboda se ne prodaje za blago čitava svijeta). Smisao mu je isti koji i stihovima u himni Slobodi Gundulićeve **Dubravke:**

Sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi
ne mogu bit plata tvoj čistoj lipoti.

Dubravka, napisana g. 1627., bila je vjerojatno prikazivana na blagdan sv. Vlaha 1628. Sv. Vlaho i Sloboda i na Lovrijencu i u Dubravci!.

U **Dubrovniku ponovljenom** Jakete Palmotića Dionorića, kad u Rajskom vijeću sv. Vlaho moli Spasitelja da pomogne gradu i njegovu stanovništvu u nedaćama, koje su pretrpjeli za potresa g. 1667., podsjeća ga:

A i tvoja rajska dika
zapoviđe davno meni,
da sam grada Dubrovnika
obranitelj ja ljubljeni.

Bolan odjek gubitku državne nezavisnosti odrazuje se u pozivu Orsata Velikog u prvom dijelu **Allons enfants! Dubrovačke trilogije** Iva Vojnovića:

»Eno nam lađa naših u portu. Ukrcajmo se, ponesimo barjak i sv. Vlaha, pa odjedrimo, — kako naši davni oci!«

U pomoć i zaštitu sv. Vlaha vjeruje Dubrovnik od svog prvog početka do danas. Branitelj mu je od svih nedaća, izvor poleta i snage u svakoj zamisli i pothvatu.

Gornjogradski spomen

djevojko što zatvaraš prozore
ne zaboravi plahe obrise
davnih bjegunaca

olovnom tmurnoćom izvan čela
oni su također ludovali
polupijani pjesnici
prkosno prezirani

uvjereni i pomalo nevjerni
ljubavlju izgladnjeli
pogledom neoprostivi

Vjetrovitog jutra

uz kavu sa šlagom dva tri dima
prkošenje na istoj razini
u izlizanom kaputu

na ponovljenom putu
ugledah ludu djevicu bez ulja
i nikako da izbjegnem varku

o kako je prokleto
biti spasiteljem

Hodočasnici

na raskvašenim stazama
bez ijedne ogrlice
bez ikakvog smisla
raspojasani

drhćemo jer nismo sami

ratovima opravdani
mudrošću izigrani

zakleti u pravedniji smisao
razgovaramo više u šali
prezreni i maleni
posustali

Zavičajna igra

djeca u igri skrivača
iza ozelenjelih mrtvaca
na proplanku bez zraka

mada ne postoje izlazna vrata
snivamo majke bez naručja
očeve uz pregršt psovki

crvena kopreno žudnje
ne bi li konačno shvatili
jednostavnost početka

nikada se nismo poznavali
čovjek uz čovjeka
ljudi iza njega

Rastvorenih ruku

znam da nikome ne pripadam
svakim danom ponovno iznevjeren
pred svačijim licem sve više izjeden
pomalo cmizdrav spasonosno napušten

čudovište u prilog ljudima
ne bih li slučajno pronašao sebe

ali to više nisi ti
ne shvaćaš li govor samopresudni
riječi vjerno izgovorene
samorodne

Antonius STEPHANY

Praznina

— Mislim da ćeš dobiti posjet — reče Leon i nasmiješi se gotovo neprimjetno.

— Ja? — upita začuđeno Veronika.

Neka zalutala muha zazuji poput mlina negdje u prozoru, valjda između zavjese i stakla. Udara o staklo zalijetajući se i tipka pa tipka neku dosadnu aritmičku abecedu. Bit će da se jako dobro ugojila.

— A-ha! — potvrdi Leon opet onim blijedim smiješkom.

Veronika se tek sada pomakne. Zašušti papir modnog časopisa koji ona spusti u krilo. Pogleda Leona pronicavim očima kao da će mu pogled zariti kroz oči do srca.

— Kako to misliš? — upita ga blago.

— Tako. Čini mi se da ćeš dobiti posjet — on se i dalje podsmjehuje.

— Opet nešto izmišljaš? — upita ga mirno s prizvukom blagog ukora u glasu.

— Izmišljam? Ja? — ujedanput sva iznenađenost svijeta nahrupi u njega i izli mu se iz usta tim dvjema riječima. Pretvorio se u tili čas u janje koje je vuk optužio za ubojstvo.

— Što se toliko prenemažeš? — ljutnu se ona.

— Ja se prenemažem? — upita s tobožnjom nevjericom u glasu.

— A ne valjda ja! — ljutnja već jasno izbije iz njena glasa.

— No, dobro, dobro — smiruje on njenu ljutnju.

Iz sobe dopre zvono zidnog sata s njihalicom. Otkucalo je pun sat. Oboje prebroje otkucaje.

— Dani su već zaista dulji. Šest je sati, a vani je još pravi dan! — reče sada smireno Veronika.

— Ja sam nabrojio samo pet otkucaja — primijeti Leon.

— Prečuo si jedan zvon. Vrata su zatvorena pa se slabo čuje — objasni ona.

— Godine su to, godine, stara moja, a ne vrata! Nisu meni nekada smetala zatvorena vrata i za slabije zvukove od ovih zvonova! Imao sam ja istančano uho, imao to nekada, nekada to bijaše ...

Glas mu se utrnuo u nekom pritisku.

— Ostarjesmo, stari, ostarjesmo! Da, da! Ostarjesmo, a kuća nam osta pusta. Ali što možemo, takav je naš život ljudski.

Uzdah, težak poput planinskog masiva na vazi, ispuni i prepuni dnevnu sobu već izlizanu, ali čistu, toplu i prijatnu u kojoj su sjedili njih dvoje. Leon ga nije mogao zatomiti. Nesta onoga djetinjastog smiješka s njegovih usana.

— Mrzim taj sat. Jednoga ću ga dana razbiti. Prečesto me podsjeća na vrijeme, a znam ionako da je ono došlo kraju — reče on sjetno.

— Stari, ti se bojiš onoga što jednom svakako mora doći, htjeli mi to ili ne!

— Bojim se? — upita on već izgubljen i odvrluda nekamo izvan ovog vremena i prostora.

* * *

Ima bezbroj životnih priča, a svaka je od njih svoja. Posebna. Ili: jedna boja u duginu spektru svemirskog razmjera. To je samo jedno od bilijuna i bilijuna zrnaca koji čine mozaik što prikazuje samo jedno: život.

Na jednom je vašaru sreo Veroniku. Nije to bio neki naročit susret kakav obično znadu izmisliti romanopisci ili novelisti. Ona stajaše kraj vrtuljka gledajući ga kako se okreće. Bila je u društvu svoje majke. Imala je tada osamnaest godina, odisala je svježinom rose, pucala je od jedrine i obline. Mir i sklad bili su u svim njenim dijelovima tijela i svim njenim pokretima. Naišao je tuda i ugledao je. Zaustavio je pogled na njenu tijelu, prokrstario njime od njena šeširića do lakiranih cipelica i tiho zvižnuo sebi u bradu. Takva nešto još nije vidio!

Smatrao je glupošću sve one tvrdnje i opise ljubavi na prvi pogled. Sada se, međutim, zbunio. Učini mu se da više bez nje ne bi mogao ni disati. Sjeti se riječi svoje majke: »Čovjek uvijek pojede upravo onaj kruh kojega se najviše odriče.« Njemu se dogodilo da se zaista zaljubio na prvi pogled! Pa ipak, pokušao je sebe razuvjeriti u tome da je zaljubljen. Tumačio je samome sebi, sam ne vjerujući tom objašnjavanju, da to zapravo nije ljubav nego samo da je strast, želja ili pak nešto veoma slično tome.

Tih je dana mislio samo na nju. Davao joj je najljepša imena kojih se mogao sjetiti i pogađao koje je od tih ono pravo. Znao je već i gdje stanuje, doznavao je o njoj iz dana u dan sve više, zbog nje je zapustio svoje staro društvo, manje je posjećivao krčme i ostala slična javna mjesta. Bavio se mišlju kako joj pristupiti, kako je osvojiti. Čak je nedjeljom odlazio na misu kako bi je vidio jer je ona redovito dolazila u crkvu. Nekako se nadao da će upravo tu biti prilika za ostvarenje te najveće želje. Ona je, međutim, išla uvijek u pratnji svoje majke. Kao da ju je ova čuvala poput zjenice oka svojega.

Dugo mu nije preostajalo ništa drugo već da samo uzdiše i grca u svojim tužnim pjesmama koje je potajno pisao. Onda je napisao pismo koje umalo da nije izgorjelo od silne ljubavi. Vatrom ga je pisao.

Iza toga slijedilo je novo, još vatrenije pismo. Pa napokon i treće. Tek je u potonjem napisao svoje ime i adresu te preponizno zamolio za jedan ples na zabavi koju priređuje gospodin Vjesić sa svojom suprugom, a na koju su pozvani oboje.

Bio je uzbuđen do krajnjih granica svoje izdržljivosti te večeri jer je njemu bio obećan treći ples s njom. Usta mu se nevjerojatno brzo sušila. A dok je plesao taj ples, jedva je izgovarao — bolje reći mucao — sav onaj studiozno pripremljen govor. Vidio je kako se njeni obrazi rumene pa blijede

i opet rumene. Napokon je doznao da nije zauzeta nikakvim obvezama ni prema kome što se tiče plesova i da može plesati s njom koliko god to želi.

Nije propustio niti jedan ples do kraja zabave. Svaki je iskoristio da bi bio s njom. Čak se predstavio i njenoj majci. Iznenada je krenulo tako vrtoglavom brzinom da se zapravo nije stigao ni upitati gdje se nalazi u ovom času. Ostavši kasnije sam, osjećao je da je te večeri stigao daleko, jako daleko.

Tako je počelo, a dalje je išlo samo od sebe, gotovo neshvatljivom brzinom. Nije sve to mogao razumjeti jer se nikada nije htio upustiti u neku ozbiljnu vezu koja bi obvezivala, nije ni pomišljao na brak, ni sada nije imao takve namjere, a, eto, to se ipak, čini se, sada dogodilo.

* * *

Veronika zna da je on više ne bi čuo kada bi što i kazala pa šuti i gleda nekamo u sve tamniji lazur beskraja koji kao da svojim bešćutnim koracima probija prozorska stakla te joj se iz trena u trenutak sve više približava hladnom zebnjom od koje srce dršće groznicom. Obuze je tuga obavijena teškim osjećajem usamljenosti usred pustoši.

* * *

Činilo joj se da joj tlo izmiče ispod nogu dok je čitala ta dva ljubavna pisma ispod kojih nije bilo potpisa. Pitala se tko bi mogao napisati ta pisma, ali nikako da odgonetne tu tajnu. A kada dobije i treće pismo, ime ispod njega ništa joj ne reče. Nije nikoga poznavala tko se tako zvao. Iz radoznalosti pristane na ples s njim na zabavi kod Vješićevih.

Dalje se odigralo sve samo po sebi. Zavoljela je tog romantičnog mladića koji joj je poklanjao čitave tovare svojih pjesama u kojima je slavio njenu ljepotu. Zaručili su se i vjenčali. Kao da je to još jučer bilo! Bili su sretni u svojim zaljubljenostima. Proputovali su mnogim krajevima i zemljama. Mogli su si priuštiti svako zadovoljstvo. Lijepa stara vremena!

Pa ipak je postojalo nešto što ju je tištalo u čitavoj toj idili. Htjela je roditi bar jedno dijete, ali on o tome nije mogao ni slušati. »Dijete samo pokvari brak, izbriše sve njegove radosti i razdvoji ženu od muža,« govorio joj je. I dokazivao joj je da više ne bi mogli tako uživati slobodno kao što sada uživaju. Dijete bi se umiješalo među njih i sputavalo ih u svemu, u intimnom životu, u putovanjima, u kućenju i svemu ostalome. »Kasnije, kada malo proživimo naš vlastiti život«, rekao je.

No, iako su se čuvali djeteta, ona zanese. Nije im bilo jasno kako se to dogodilo pored svega onog čuvanja. Uplašila se kad je to doznala. Što će joj reći? Okrivit će svakako nju. Drhtala je od straha dok mu je priznavala da je noseća. U sebi se ipak nadala — jer je to željela — da će on prihvatiti to djetešce. Bio je posve miran slušajući je i to je njenu nadu samo pojačavalo. »Prihvatit će činjenicu i tako ćemo ipak dobiti dijete, naše«, mislila je.

— Sigurna si? — upita je ozbiljno i ne reče više ništa kada ona potvrdi.

Vjerovala je da se on pomirio s tim da je otac. No, ubrzo se uvjeri da se u tome prevarila. Dan-dva poslije toga dao joj je omotnicu s novcima i rekao:

— Evo, tu imaš novac pa otiđi doktoru Ž., ja sam s njim već razgovarao. Samo reci kako se zoveš. Nemoj se ništa plašiti, uvjerili su me da je to sasvim neopasno po život.

Gledala ga je ukočeno s nevjericom. Nije znala progovoriti. Ipak je na kraju promucala:

— Leo, ti misliš da pobacim?

— Da. Pa nećemo valjda zbog toga upropaštavati svoj brak? Brak više ništa ne vrijedi kada se u njemu pojavi derište. Mi smo još premladi da počnemo kvariti svoj brak koji je, usput rečeno, suviše lijep i skladan, a da bi se smio upropastiti!

— Ja bih ipak rodila — pokuša ona još jednom.

— Čuj, Veroniko, mladi smo još. Daj da proživimo život dok ne postanemo zreli za dijete. Čitav je život pred nama, imamo još dovoljno vremena i za djecu. Kasnije ćemo misliti o tome; ako hoćeš, rodit ćemo i više od jednog djeteta!

Otišla je tome liječniku. Bilo je užasno. Mislila je da će poludjeti od bolova. Osim toga, grizlo ju je nešto nepodnošljivo. Činilo joj se da je ubila nekog nepoznatog ni kriva ni dužna. Noći su joj se pretvarale u more iz kojih se budila sva izvan sebe od straha. Izgubila je sav onaj prijašnji mir. Sav je njegov trud oko njena smirivanja bio uzaludan. Migrena ju je zahvatila, sve moguće tegobe počeše je obuzimati. Spopadala ju je sve češća i snažnija nervoza. Pa ni među njima više nije bilo kao nekada. Svaka i najmanja sitnica s njegove strane vrijeđala ju je i nije mogla prijeći preko nje, što je završavalo svađom. A napokon, u sebi je duboko stalno nosila optužbu koja ga je okrivljivala. Osjećala je kako se između njih nešto iz dana u dan sve više isprečava.

U njoj se sve poremetilo. I zapravo joj više i nije bilo do intimnosti s njim. Prepuštala mu se samo zbog dužnosti, a nije mogla to tako skriti da on ne primijeti. Opazi napokon da i on postaje drukčiji. Pitala se ne odlazi li on možda nekoj drugoj jer kod kuće više nije zadovoljan. Sada je još i ljubomora poče gristi.

O Božiću, kada je išla na ispovijed, nije dobila odrješenje od svećenika jer ovaj nije imao tu vlast. Osjeti se pogaženom i uvriježenom. Bila je tada posljednji put u crkvi.

Poslije nekoliko godina ponovno je zanijela. Nosila je šest mjeseci, a onda je spontano pobacila. Još se dvaput dogodi to isto. Iza toga više nije začela.

* * *

Ona ugojena muha svetogrdno pogadi tišinu njihovih staračkih zatišja koja sve češće nastupaju oko njih i u njima kada su sami, a dok — svako za sebe — prebiru po vlastitim čislima nostalgije za odšetalim danima. Nju ubode u živac to zujanje i zvrndanje muhe po staklu.

— Prokleta muha! — progunđa i odloži časopis na pod pokriven mekim sagom zagasitosmeđe boje pa teško, kao vrlo umoran čovjek, ustane.

Ukočenim nogama od olova jedva se dovukla do prozora i uzela s njega spray. A dok je pritiskala pipac na limenci sa sprayem, zlurado se u sebi radovala. »Nećeš više, prokleta bila, kenjati po prozoru!« — nije znala da govori glasno. Muha u agoniji još jače zabruji, zaglavinja po staklu, padne,

opet se vine, valjda posljednjom snagom, sruši se, još jednom grčevito poleti uz samrtničko zavijanje, tresne o staklo i shrvano se napokon smiri na prozorskoj dasci da bi još jednom trznula svojim zujanjem i konačno utihnula zauvijek. Srce joj zaigra od radosti i dođe joj želja da udari rukom muhu i tako je zmoždi, dokrajči posve, no, ne učini to jer joj se gadilo prljati ruku. Ipak procijedi kroz zube: »Ta-ko!«

* * *

Iskreno je volio Veroniku i uvijek se plašio da će je izgubiti na bilo kakav način te ju je stoga nagovorio da pobaci. No, upravo se poslije toga dogodi ono čega se plašio. Nju je taj pobačaj posve promijenio. Zapravo je previdio njenu opterećenost religijom koja joj ne dozvoljava taj čin. On nije imao tih predrasuda pa nije očekivao takvu njenu reakciju. Ona se okomila na njega poput neke povratne opruge koja ga je udarila nenadano po glavi. Osjećao je kako se počela udaljavati od njega, pronalazeći uvijek nekakve bestemeljne isprike. Pitao se kako može biti tako ograničena religijom i kako ne može shvatiti da je on mislio samo na obostrano zadovoljstvo. Nije našao odgovore na ta pitanja.

Međutim, kada ona pobaci spontano prvi put pa onda i drugi i treći put, kada uvidje zajedno s njom da neće imati djece, on se drukčije zamisli. Ugrizlo ga u srce nešto nepoznato, ujelo mu dušu. Osjeti se krivcem i pokuša tu krivnju utopiti u čašama bez dna, u vrludanjima izvan bračne ložnice.

Tko zna kako bi sve to završilo da jednoga dana nije stradao. Pijan je prelazio preko ceste i sruči se u tom trenu automobil na nj. Dugo mu je život visio, kako se to obično kaže, o vrlo tankoj i slaboj niti. Dok je ležao u bolnici, oporavivši se nešto, razmišljao je o svemu. Polako i temeljito. Tada je prvi put spoznao strah pred smrti. Nikada nije na nju mislio, sada ga je, međutim, dobro protresla.

Smrt ...

A onda? Što dolazi onda? Ništa? Samo crvi?

Veronika je dolazila svakodnevno u bolnicu. Vidio je na njenu licu što nikada nije primijetio na njoj u tolikoj mjeri do sada. Bila je to ljubav koja zrači. Uvjerio se tako u njenu ljubav prema sebi. I zamrzi sama sebe što je upropastio i njen i svoj život. Ostat će sami, jalovi poput osušene grane, strunut će i za njima neće ostati ni glas.

Da, ima najrazličitijih životnih priča, ali je svaka posebna, svoja. Neke su zanimljive poput romana, a neke su obične i sasvim neprimjetne kao što je i njegova. Pa ipak bi se i o takvima mogli napisati romani ...

* * *

— Je li gotova? — upita on.

Opet se smješka. Kao da se vratio iz neke udaljenosti dok je ona uništavala muhu.

— A-ha — odgovori ona glasom punim zadovoljstva i vrati se do svog izlizanog naslonjača presvučena plišem nekada najvjerojatnije narančaste boje. Uvalila se u tu mekoću poput spašena čovjeka.

Nikada nije mogla podnijeti muhe. Grizle su joj i nerve i mozak i čitav život. On je to dobro znao i volio ju je zbog toga zadirkivati.

— Rekoh ti da ćeš dobiti posjet — reče opet smješkajući se.
Ona prečuje njegove riječi i napomene sjetnim glasom:
— Znaš da su Rozaliji došli unuci?
— Ozbiljno? A kada?
Mrak polako ulazi kroz prozor i sve je mračnije, ne samo oko njih nego i u njima samima. Uvijek je samo mrak pred njima, ali mrak koji svojim žurnim koracima ulazi i u njih, u srca i duše. Eto, prosjediše još jedan zalazak sunca.
A on zna već sve unaprijed. Spustit će se potpun mrak, ona će teško uzdahnuti i nešto promrmljati o tome kako vrijeme brzo odmiče te će onda ustati, upaliti svjetlo i pripremiti večeru.

Marin MANDIĆ

Slomljeni cvjetovi

(Lik žene u djelima Dinka Šimunovića)

Mnogo se čulo kritike a i hvale na račun našeg pisca moderne — Dinka Šimunovića.
Kritika je različito ocjenjivala Šimunovićevo djelo, kako pojedinačno tako i cijeli opus. U toj kritici bio je sudbonosan naš veliki umjetnik — ćudljivi A. G. Matoš. Njegov negativan sud skoro je bio dotukao Šimunovića.
No unatoč slabostima i neujednačenoj vrijednosti njegovih djela, Šimunović neodoljivo zanosi specifičnom poetičnošću krajolika, likova i etosa malo poznate Dalmatinske zagore, ne samo u njihovoj stvarnoj živopisnosti, pri čemu se Šimunović nadovezuje na tokove našeg realizma u njegovoj regionalnoj orijentaciji, već mnogo više kao melankolična, hipersenzibilna, prigušena, osamljena ličnost koja se pretvorila u pjesmu. Ta pjesma, ta poetičnost djeluje tako sugestivno da joj se čovjek teško otimlje i postavlja prema njoj kritički razumno.
Stoga nije teško shvatiti oduševljenje mnogih štovatelja ovoga našeg pisca hrvatske moderne, koji, naoko opor i tužan, bijaše zapravo mekan i nježan, radostan pjesnik svoga zavičaja i milih ljudi svoje kršne Dalmatinske zagore.
Šimunovićevi putovi zaista nisu bili svijetli. Ali on pronalazi i unosi mnogo svjetla u svoje životne staze, na stranice svojih djela, u duše svojih junaka, a i harmonije i sklada u svijet koji odzvanja kao intimna pjesma njegove presenzibilne duše.
Netom je započeo pisati, predstavio se kao zreo i posve izgrađen pisac visokih umjetničkih kvaliteta. Ta njegova izgrađenost sve većma je rasla u zavidne visine nadahnute poezijom, humanošću i finom refleksijom u shvaćanju čovjeka kao tragičnog bića koji u zaletu svojih bujnih želja ostaje konačno razočaran, slomljen — sâm.
U cijelom njegovu opusu, krcatom raznorodnim vrijednostima, istaći bih htio ono što ga veoma odlikuje, a to su njegovi majstorski isklesani ž e n s k i l i k o v i.

I

Na stranicama svjetske književnosti lik je žene ocrtan u bezbrojnim varijantama, naslikan u čitavoj gami boja... od Praobjave, gdje je ocrtan lik prve žene Eve, preko vjekova, do Žene obučene u sunce. Tu nailazimo na mirijade likova koji se šeću neizmjernim prostranstvima od dijabolički gnusnih do danteovski rajskih vizija, do Žene Bogorodice.
Baš u okvirima svjetskih razmjera Šimunović se posebno ističe, na svoj specifičan način.
Čudno je kako on stavlja kao protagonista u svoja djela baš ženske likove ili lik koji po svojim kvalitetima nosi nešto ženskog u sebi (Saĺko). Čudno kako je pronašao tako raznorodne likove: krepka, snažna, bujna bića (zor-djevojke) i slabašna, eterična bića, koja se pretvaraju u simbole. Čudno je kako jedan muškarac kreira ženski lik i baš tu doživljava takav uspjeh! Jasno: prirodna srod-

nost duhovne plemenitosti idealnog i predanog, bogat unutrašnji život, produhovljenost, humanost i neizbježno tragična sudbina. Sudbina je žene utjelovljenje njegova nazora na svijet, emocionalno prožetog pesimističkim uvjerenjem, a nosi poruku suvremenog humanizma — individualni neizbježni poraz pojedinca, izuzetnog u svojoj prirodnosti i osjećajnoj produhovljenosti.

U tom porazu našao je pisac duboku istinu: pobjedu moralnog oplemenjivanja. U tom je i najviša srodnost između Šimunovićeve »Muljike« i Kolarove »Breze«.

Šimunović je, po mojem sudu, u oblikovanju likova nadmašio mnoge svjetske pisce velikog imena. Ovi su s mnogo truda ocrtavali svoje likove: razlažući, objašnjavajući (poput Prousta), umnažajući mnoga gledišta i zapažanja da nas uvedu u njihov svijet, onaj vanjski, površinski, vidan, ili pak duboki život njihovih lica. Trud im je očit kad hoće da nam otkriju sakrivenu prirodu njihovih karaktera. No kod Šimunovića to teče tako skladno, lako, kao da kod njega nema ni traga kakvoj borbi za sklad. Spontano, samoniklo, prirodno i jasno je njegovo crtanje, a ujedno prodire iskonski duboko sa sitnim, rekao bih, naporom.

U stvaranju lika Šimunović nije jednostran: kao što neki znadu uveličavati jedna svojstva umanjujući druga, ili ograđujući se samo na neka područja. On je kompleksan u svome radu. Uzima čovjeka u cjelini. On daje, kako veli Matoš, puni, cjelokupni dojam života. Njegovi opisi nisu suhoparne deskripcije pojedinih svojstava ili crta pojedinog lika, kao kod portretista, već on dubinski karakterizira svoje junake. Pod njegovim perom, kao pod čarobnim štapićem, rađaju se likovi koji blistaju sjajem savršenstva izvanjske ljepote i unutarnjeg sklada, ozareni tajanstvenom toplinom. Upravo se osjeća kako je svoju prozu ozario toplom bojom svoga senzibilnog srca.

Žene kod Šimunovića ističu se ljepotom lica, skladnim stasom i jasno prikazanim duševnim svojstvima, plemenitim srčanim stremljenjima. To su uglavnom likovi žena-patnica, koje u borbi s prirodom, društvom i udesom padaju kao slomljeni pupoljci na udaru jakog vjetra.

Pokušat ću ući u analizu nekolicine njegovih ženskih likova. Želim istaći napose opise izvanjske ljepote i sklada te psihološku stranu njegovih junakinja.

II

VANJSKI LIK

Stvarajući lik Muljike (Boje), Šimunović se poslužio postupkom stalnog upozoravanja na njenu kontrastnu izuzetnost u vješto donesenoj slici kraja koji buja, vrije od snage, zdravlja, poleta i ljubavi.

Evo opisa (str. 58):

»Boji je oko četrnaest godina, ne leži nikad, hoda hitro, gleda blago ali bistro, pa možda i nije bolesna. No nije ni crvena i jedra *kao druge.* Vitka je i bijela, tamnih krupnih očiju, no namastirčani vele da je suha i žuta. *U drugih* se oči ne vide od mesa, crvene se kao kukurijek, potuku se s lugarom za uže ili sjekiru, *a ona nije takva.* Bit će, dakle, da je bolesna. Zato su je i zvali Muljika ... I kosa je u nje nekako *čudnovata,* valovita, smeđa, ne lašti se. *A u drugih* lijepo namazana, čvrsto zategnuta i svjetlocrna.«

U ovom izvanjskom opisu pisac naglašava ono što je razlikuje od drugih. Ta upozorenja ritmičnim ponavljanjem otkrivaju nam u pozadini piščevu lirsku angažiranost, iako se nastoji sakriti iza tipično realističnog dokumentarnog navođenja tuđih riječi. Lirizam mjestimično prevladava sve obzire i razlije se toplo i nježno nad slikom suptilne djevojke. Tada samo deminutivom može izraziti svoje unutrašnje ganuće. U savršenom lirskom postupku pomaže mu romantična sredina, divni pejzaž koji uokviruje uzbudljivi susret.

Navodim citat (str. 60):

»Ona je sjedila kod *vrelašca* sa poniknutom svojom mladom *glavicom* i zamišljeno gledala kako srebrna voda zanosi nagnuto pruće rakite i moči njezino dugo, sočno lišće ... Zraci sunca na zalazu verali se kroz lisnato grmlje što je obasipalo treptavim arabeskama nježni struk Bojin, u bijeloj košulji, širokih otvorenih rukava, i u bijelom *sadačiću* (plavi haljetak) gdjegdje nakićenom ustrišcima crvene čoje. Sjetno, *duguljasto lišce* bilo je mokro od vode s *vrelašca,* no i smeđa, valovita kosa bila je mjestimice vlažna više čela ovisoka i bijela kao *latice* zelenkade.«

Šimunović je u ovom opisu, poput vrsnih neoromantičara, ostvario harmonizirani odnos čovjeka i prirode — blagost, nježnost, krhkost i čistoća, te priroda u smiraju vedrog dana — kao da sugerira skoro utonuće ... To sve zvuči upravo elegično!

I Srnu će Šimunović opisati dinamički živo, iako će to biti tek skica više sugerirana doživljajima boja, svjetla, kretnji, ambijenta negoli suhoparnim opisom. Tu upravo zrači topli lirizam, zanosna poezija (str. 71):

»I lijepa bijaše Srna, vitka i visoka, a kose do ramena kao ugašeno zlato, pa vlažne i meke baš kao svila na kukuruzima u Lugu. Pa kako je bila vitka, tako je hitro i skakala, da bi svak, čim je vidi, pomislio na srnu ... Žarke joj oči tako su sjale te bi mislio da su za sve prije nego za san.«

Sada slijede još življe, reljefnije figure. Borbeni duh, junačko srce cetinskog puka odrazit će se i u životu djevojaka i žena. Stoga će i pisac upotrijebiti, u iznimnim okolnostima, posebnu tehniku.

Slijedi lik Marte. I ovdje će crtati više srcem nego razumom. Pripovijeda stilom narodnog pripovjedača te nastavlja izuzetno minucioznim portretiranjem (str. 99):

»Bila je zor-cura ta Marta. Lijepa joj glava ovita crnom kosom, a lice tamnorumenkasto s garavim obrvama i usnicama crvenim kao skrlet. Velike tamne oči žarile čudno ... Malo nakita, no sve čisto i prikladno, te pristajalo joj oko lijepa tijela te se činilo da je njezina odora sputna i lijepa zato što je na njoj.«

Naročita pažnja i skrb u opisu ima svoje dublje razloge: izuzetna minucioznost u portretiranju te isticanje njezinih neobičnih odbljesaka služe boljem razumijevanju izuzetne nutrine ovoga djevojačkog lika.

I vrlog momka Salka ubrojit ću među djevojačke likove jer čitava njegova pojava i unutarnji njegov lik zrači nježnom ženstvenošću. Evo dokaza (str. 94):

»Salko je momak još djetinjeg lica, ali uzrasta tako jaka da bi se drugi momci čim god izgovarali kad bi došlo do toga da se s njim porvu. S obilnom i plavušastom kosom a bez brkova, sa sjajnim velikim očima i dugim trepavicama, pak oblim rukama prekriženim na bijelim izbočenim prsima — onako ležeći nauznak — bijaše nalik na prkosnu djevojku što draži svoga jarana.«

Jasno se vidi da čitav deskriptivni aparat ne odgovara muškom, mladenačkom liku. No to će se još bolje vidjeti preko unutarnjih odraza kroz tragični rasplet radnje.

U slikanju Rudice, u istoimenoj pripovijeci, može se pažljivim čitanjem otkriti Šimunićevo duboko poznavanje djetinjstva. U prikazivanju ovog lika pisac je poput renesansnih pjesnika, očaran bogatstvima ljepote svoga dragog zavičaja, iznio tako vjerno svoje lične doživljaje prirode i ljudi svoga najdražeg životnog razdoblja. U liku čobanica slika pisac Rudicu ovako (str. 148):

»... vitka čobanica, u dugom crnom sadačiću, u bijeloj košuljici i sa crvenom kapicom na glavi, hitro prelazi ledinice ... ljepota i ljubav — osobiti čar — i sve radi tih čobanica ... tamno žarko oko ...«

Kako vidimo, pisac samim deminutivima i nježnim izrazima ocrtava ljupke likove čobanica: sadačić, košuljica, kapica, ledinice, ljepota, ljubavi, čar, duge trepavice, rumene usne, gajići i glas ... »A najljepša među njima i najmilija Rudica. Zvali je tako jer su joj garave kose bile rudaste, kao ni u koje druge u selu. Mrki joj uvojci padali sad po čelu, a sad pokrivali vrat ili titrali oko ušiju kad bi se smijala.«

U ovom izvanjskom opisu djevojčice otkrio je mnogu nijansu unutarnjeg bogatog svijeta.

U liku Petrice pisac ne dostiže ranije likove u suptilnom pristupu sličnim temama. Tu on izdvaja lik »muškarače«, žene »amazonke«, gdje u ženskim grudima bije muško srce. Što je izdvaja iz obične seoske sredine jest odmah očigledno: snažna, amazonska ćud. Šimunović je ne slika, ne gleda okom portretiste, već okom etičko-psihološkog analizatora. Kaže ovako (govoreći o Petrici zvanoj Sileša u pripovijeci Đemo, na str. 211):

»A ta njegova cura ne samo da bijaše lijepa nego i snažna, visoka ...« To je sve što može reći o njenoj vanjštini. U ovom skiciranom liku nedostaje mnogo elemenata. Osjećaju se skokovi ... Primjećuju se nedorečenosti.

Dotaknimo se još jednom budnim okom vidnog svijeta njegovih junaka. Evo, u brdinama djevičanske prirode koju nije »nagrizala« gradska civilizacija živi u brojnoj sretnoj obitelji nevjesta Anđelija. Taj lik iz pripovijesti »Sirotica« spada među sporedne, epizodne likove, no smatram da je vrijedan posebne pažnje.

U posebnom, čarobnom svjetlu gleda Šimunović ova, njemu tako draga stvorenja. Malo riječi on troši kad ih slika u tom bajnom seoskom patrijarhalnom, životu. Citiram (str. 235):

»Odoše, ali ostade ona lijepa nevjesta što je cijele večeri stajala držeći baklju u ruci i ne prozborivši ni riječi. Dugo tamnoputo lice bilo je u nje spokojno ... duge trepavice ...« Izvanjski opis mu je škrt, rekao bih — namjerno. Jer on hoće istaći kako baš u toj seoskoj, patrijarhalnoj obitelji nemate što pružiti za pašu svojim očima, ali je zato bogatija paša duši i srcu. Škrt je taj izvanjski svijet vidljivih boja i obrisa, da većma odskoči unutarnji bogati svijet ljubavi, čednosti i poštovanja, očeličen vjernošću.

Nakon niza razmatranja o vanjskom liku Šimunovićevih »junaka« prijeđimo na bogatiji i ljepši, unutarnji lik.

III

UNUTRAŠNJI LIK

Doista je teško odijeliti unutrašnji od vanjskog svijeta ovih junaka. Kod Šimunovića se to tako lijepo isprepliće. Ali taj nutarnji svijet jasno se odražava u akcijama.

Počnimo s Muljikom-Bojom.

Muljika je gajila nježni unutarnji svijet: »... uživala je berući šumsko cvijeće ... i gajeći tjeskobne svoje i tužne misli ... poniknutom svojom mladom glavicom .. zamišljeno gledala kako srebrna voda zanosi nagnuto pruće ...«

Tu radosti, zaista, nema ni traga. O tome ne govori pisac izričito, što bi doista pokvarilo cijelu sliku. On nam tek nagovještа sjetu njezine duše slikama »poniknutom glavom« — »zamišljeno gledala.« Kako je dugo muči ta životna dosada, svijest vlastite nemoći, nazire se iz konstatacije da je »sjetno, duguljasto lišće bilo mokro od vode s vrelašca i kosa vlažna.« Sjetna Bojina duša vidi se iz ovog detalja: »Dugačke i spuštene trepavice sakrivale (su) tamne velike oči ... duboko jezero ...« Iz ovog niza izabranih izraza izvukao je sve dubinske boje. Uspio je iznijeti dušu na vidjelo. Po primjeru vrlih inpresionista svemu daje snagu i moć: i svjetlu i sjeni, i oblaku i vedrini, i cvijetu i travki, i tresu i drhtaju ... Sve kod njega korespondira. Poistovjećuje prirodu s njenim elementarnim svojstvima, s duševnošću junaka. Savršen simbolizam! Kad je tuga ili bol ili sjeta u srcu i duši — tada je vani, u prirodi tamno, oblačno, crno, muklo ili duboko ... A kad je u duši vedro, veselo, eto ptičica, eto svijetlih sunčanih zraka, eto raspjevanog pjeva ... veselog skakutanja, cike i klicanja ... Jer u duši nešto kliče, vrišti, mora se to vidjeti i u prirodi koju upotpunjuju, osmišljavaju njegovi junaci.

U ovoj krhkoj, bolježljivoj djevojci Boji ne možemo naći onog hrabrog, junačkog, viteškog srca njegovih junaka koji vole život snažan, borben, junačan. Jer je slabo njezino zdravlje, jer je sjetna njezina duša, čitavim bićem kao da vapi za svojim kontrastom. Unutrašnje, duševne vrline nju rese: i one joj kite glavu: stidljivost i iskrena ljubav.

Evo stidljivosti (str. 61):

»... pogleda ga časkom, pa se diže na noge i stade mirna ... vlažne oči gledale svejedno u potočić.«

A iskrena ljubav u ovim riječima (ibidem):

»Ma, jesi li ti to, Ilijica, brate?«

Odvratno je djevojci što se momak prenemaže i pravi važan »bućkurišem« tuđih fraza. Ona ga ne kori riječima, već finim, diskretnim svojim vladanjem (ib.):

»... ustavi blag ali u taj par začuđen pogled na Iliji, a zatim se odvrati i stade da kida glatko vrbovo lišće.«

Ovaj je dijalog krajnje funkcionalan. Ta pauza silnog je značenja. Ona ima dominantnu vrijednost. To je psihološko-lirski ispit savjesti, koji unutra ujeda i razbuđuje i promiče nešto tajanstveno u čovjekovoj nutrini. To je zapravo tajac — tajanstven i drag u kojem čovjek ponovno oživljuje neizrecive trenutke kad je, možda, u nekom sretnom susretu vidio i doživio to što se ne da ni na jednom platnu vidjeti ni doživjeti — djevojčicu ili dječaka — kako u razgovoru zapne — i — tajac!!!, šutnja, muk, tišina, ali ne mrtvilo, već tako uzbibana tišina, neka čudna tišina koja bogato buja i zbori nešto čudno, tajanstveno, dok gleda kako obrazi žare ozareni neizrecivim svjetlom, dok stidljivo susteže dah a oborene oči pričaju plahost i bogatstvo dubinskih, nutarnjih osjećaja. I taj tren, taj muk ne da se izreći ... a on ipak neizrecivo mnogo zbori.

Ta skladna slika te krhke djevojke Boje-Muljike svojom etičkom moći djeluje na Iliju, izaziva snažni unutarnji preobražaj, promjenu, skoro eksploziju, koja ruši nadogradnju krive civilizacije. Sada se u njemu rađa ljubav prema prirodnosti, prirodnoj jednostavnosti domaćeg kraja — utjelovljenoj u Boji.

Pisac nastavlja svojstvenom tehnikom. Namjesto da veli: Pohiti veselo kući ... On kaže: »Potjera veselo stado prema izlazu.«

Kako je junak srastao s pejzažem, vidi se iz ove tvrdnje (str. 62):

(Isčezla je Boja.) »A sada je ta livadica bila pusta i tužna, bez sunca i bez arabeska.«

Bolna njena patnička duša, trpeljiva, suzdržljiva, plemenita i tiha izražena je ovim riječima (str. 66):

»No Muljika samo obara suzama i sve sjedi u jednom kraju mlina, a brašna, vele, napadalo po njoj za prst.«

Slabašna ta Muljika, uza svu nježnost, ljepotu i draž unutarnjeg svog bića, poslužila je autoru da izrazi svoju osnovnu misao: Vrijedi tek zdrava, snažna priroda koja pobjeđuje sve krhko i slabo. Ali i ona druga je očita i ne manje važna: Kolika je snaga u ljubavi! Kako je ljubav kušnja za vrijednost čovjeka. I kako u krhkom biću ta etička moć dovodi do prelomnice u naoko jakoj, zdravoj, prkosno — moćnoj naravi.

Ovoj Muljiki silno je nalik Kolarova Breza. Baš kao da su sestre. Mnogo analognih svojstava. Slike krhkosti, suptilne i bolne nježnosti u moru skrivenih suza .... omogućile su umjetnicima da se ganutljivo iskažu, snažno izraze naročito u žarkom svjetlu njihovih samrtnih svijeća.

Prijeđimo sada na razmatranje unutrašnjeg lika Duge, Brunhilde, koju nazvaše »Srna«.

Šimunović će tu s mnogo pjesničkog zanosa i toplog lirizma opisati, zapravo stvoriti lik nevinog djeteta, koji je pravi simbol čežnje za prirodnom životnošću, slobodom, utjelovljenje čežnje za životom ljubavi nesputanih prostora, čežnje koja je sputana malograđanskom zaslijepljenošću i lažnim društvenim predrasudama.

Pisac njezino duševno previranje opisuje ovako (str. 71): »Kad su joj roditelji zaspali, digla se tiho i oprezno kao mačka pa se naslonila na prozor da gleda, miriše i prisluškuje raskošno ljeto ... A iz te se ulice nije vidio ni Lug ni Glibuša sa svojim pritocima ... sa čežnjom slušala veseli žamor dječaka dolje u Lugu među rakitom. Neka joj silna radost podiže prsa, a usta joj se kao cvijet na suncu otvoriše da zapjeva, ali se obazre u sobu i uzdahne. Znala je da mora ...«

Ti čeznutljivi pogledi i mirisi i prisluškivanje veselog žamora dječaka i svijest gorke zarobljenosti naliče na tužno civkanje ulovljene ptičice. Kako je težak i bolan taj »mora«, jer sputava njezin mladenački zamah, srce mlado, uskipjelo, koje i u toj »kobnoj krletki« zna naći trenutke veselja.

Pisac kaže: »zatreptjela njezina zvonka pjesma. A pjesma je njezina bila tako mila i slatka, glas bio taki da bi se napunio uzduh zdravljem, mladošću i ljepotom od njezine pjesme. Pa bi se i Srna obveselila svom glasu i zapjevala još slađe, a radost i sreća rasla sve više u njoj i oko nje« (str. 72).

Toj raspjevanoj sretnoj duši kobno pada kruti: Ne smiješ! Moraš! Nisi dječak! Ti si djevojčica!

Rišući lirski toplo i refleksivno, duboko poniruć u taj divni svijet nevine, raspjevane mladosti, suprotstavlja mu stari svijet zatucanih roditelja, zaslijepljenih predrasudama da žensko nije stvoreno za radost, svjetlost, slobodu, život, već

da je — drugorazredno, kao prokleto biće, pisac ga je pretvorio u simbol čežnje, poleta, zamaha i konačnog sloma.

Onaj teški refren: »Jer ti nijesi dječak!« probadao je njezino mlado srce. I ona je sve većma čeznula da bude, da postane dječakom.

Evo druge odlike njezine mlade duše: Unatoč groznom »zaptu«, ljubila je svoje roditelje. Pisac navodi:

»I bijaše joj drago da se o njoj dobro misli« (str. 73). I nastavlja isto tamo: »Stajaše nepomično usred sobe, jer da je progovorila ili se makla, bojala se da bi time roditelje rasrdila još više.«

Što je zaokupljalo njezinu dušu? Livadice, pruće, djeca, cvijeće, sunce, žuborenje bistre vode i veseli poklici. A njoj je to sve bilo uskraćeno.

Šimunović veli: »A Srna je i dalje ustima izgovarala svete riječi glasom zvonkim jer drugog nije imala.«

Iza naoko mirnog pripovijedanja u skladnom ritmu Šimunovićevih rečenica osjeća se zatomljen čitav svijet gnjeva, boli, sukoba i unutarnjih krvavih suza. Naglasio je onu riječ: ustima! Jer joj je srce i pamet zaokupilo nešto drugo: život u slobodi, radost u prirodi ... poput dječaka njezina sela. Zato i želi postati dječakom čim čuje i shvati pričanje nesretne žene Save. Njezina želja prerasta u neodoljivi slijepi nagon koji je tjera — ispod duge — u smrt.

Smrt je pokosila Muljiku, zagrlila Srnu, osjenit će i ostale junake. A čemu? Jer će tako tek u njenom svijetlu zablistati sav sjaj i ljepota unutarnjih sakrivenih snaga, silnih osjećaja i preteških misli. Smrt je neminovna pomoćnica svih velikih umjetnika. Njome razotkrivaju lažne zastore izmišljenih veličina te povlače najodrešitije poteze koji vode ka kulminaciji i raspletu svih unutarnjih zapleta i sukoba.

Stravičan je opis Srnina davljenja u »Mrtvom jezeru« (str. 86):

»Začu se u tišini prasak ševara, pa klokotanje vode i blata, te samo jedan očajan doziv sred pustoga polja i Mrtvog jezera ... Isti čas crn, velik oblak, dotjeran hladnim jesenskim vjetrom, poklopi sunce, i duge, one sjajne i lijepe duge, nestade ... oblak, mrk i siv. A zatim stade sipiti i rijetka kiša, pak sve gušća i gušća.«

Tipičan primjer moderne! Priroda sama plače i umire skupa sa Srnom-Brunhildom. Humanizirana priroda!

Ta smrt jedinice kćerke ubila je sreću njezinih roditelja, ali otkrila neslućene pojmove o pravoj sreći koja je mimo njih prohujala, koju su oni proigrali! Stoga ih očaj obara u strašan bezdan.

Srna je možda središnji lik u Šimunovićevoj galeriji žena: žene patnice, žene čežnje, žene duhovne i fizičke ljepote, žene koja pokušava preobraziti svoju sudbinu — makar i u okviru jedne legende, i koja upravo zato tragično završava. Da li je to možda vizija bezizlaznosti? Kazna za otpor protiv sudbine?

Srna — simbol čežnje za prirodnom životnošću i slobodom, čežnje koja je sputana malograđanskom zaslijepljenošću društvenih i moralnih predrasuda — to je zapravo pisac. On bi htio kriknuti svoju unutarnju bol sukoba s transcendentnim svijetom. Zato stvara ovu fabulu, koja treba da raznježi, rasplače ili barem gane na sućut »kojom će uspješno«, makar u naivno kreiranim postavkama glupih predrasuda oboriti istinu o dobrom Bogu. Lirski snažan i umješan, ovdje se pokazao vrlo nespretnim — poput Davida u Saulovoj teškoj ratnoj spremi. Zato i djeluje neuvjerljivo.

Slijedi osebujan lik M a r t e.

Dok je Šimunović u izvanjskom opisu Marte bio doista izrazit portretist, unutarnji svijet otkrit će finog psihologa. Odmah se primjećuje da mu je sav akcent i udarna snaga na nutrini koju otkriva već prvim riječima. Željna je ta junakinja sile, snage, hrabre, krepke ruke, junačkog izazovnog glasa, a prezire nježnu djevojačku blagost mladića Salka. Susreće junačinu Rašicu ... Čim joj je dušu okrznuo Rašičin »silni glas što samo zapovijeda« izdala ju je njezina priroda: »*Problijedila* je Marta kao smrt pak se *zacrvenila* kao rascvali mak.«

Te riječi otkrivaju silna unutarnja čuvstva: nagla uzbuđenja koja govore o nadolasku »kobne sreće«, to jest nesreće. Kobne, velim, jer u Rašici nalazi što traži: pravog junaka, hrabrog borca kojeg je očeličila borba i zdrava priroda. No kobna joj je ta sreća, jer će donijeti smrt dubokoj i nježnoj Salkovoj ljubavi.

Stoga i veli pisac: »Te večeri nije pitala Marta što je Rašica govorio o njoj, jer *se bojala* o tom hajdučkom harambaši *i misliti* ...« Bojala se strašne bitke između dviju velikih ljubavi. Blijedi i crveni — jer voli jednog i drugog; i boji se — jer je plemenita — nauditi bilo kome, a zna da netko mora stradati. Stoga taj unutarnji boj. To je pisac lijepo istakao. Bojom lica najsnažnije je izrazio unutarnju oluju; uspjelije nego širim opisom ne znam kako nadahnutih riječi. U toj boji vjerno je oslikao unutarnju dramsku uzbibanost i kobna zapljuskivanja. I nastavlja humaniziranom prirodom, pejzažem, skoro klišeiziranim, ali u njegovu sočnom rječniku tako dragim i uspjelim, ocrtavati ta čudna talasanja u misterioznim dubinama (str. 108):

»I sve se više talasalo u njihovim dušama baš kao zrelo klasje kad večernji vjetar jača nad prostranim poljem. Rašica i Salko i Marta prisluškivali su tome talasanju u svojim dušama i kao da su nehotice pogledali na veliko obzorje bliži li se oluja. No Krajina se činila mirna i pospana u žaru ljetnog sunca, i nije se vidjelo ni oblačića na plavom i tihom nebu. A iza kratkih rosnih noći bilo je *još mirnije i tiše.*«

Kad se zapali oganj strasti, ustalasaju se i uzbibaju sve moći, sve sile, uzdrmaju se temelji i potresu svodovi čudnog hrama — ljudskog srca. Pa i kad naoko zavlada tišina i mir, i još postane »mirnije i tiše«, to je tek nagovještaj strašne oluje koja neminovno prijeti. Sudbonosno zatišje!!!

Taj kontrast povećava napetost i stiče veličinu udara koji nadolazi. Jer uvijek je pred gromom »strašna tišina.«

Kod Marte u tom kobnom času hrabra djevojačka diskrecija. Ona ne zbori. Zatomljuje more misli ... Boj u duši ... samo da ne rastuži Salka, kojeg je već osudila.

Pisac to opisuje ovako (ib):

»... a ona gledala milo i tužno i nijednu od tisuću misli nije mu rekla, ne želeći da ga rastuži. Pa da je i htjela, nije bilo moguće naći riječi kojima bi izrekla ono što je ćutjela.«

Tako je, ovim opisom, pisac dao snagu sve većem dramskom usponu i nabitost konačnom raspletu. Spretnom analizom vanjskih odraza unutarnjeg boja doveo je Šimunović do najveće mjere dramatičnosti, do kulminacije tragičnosti scene: čudno-tužni osmijeh, čudni bljesak u očima ... i bijesni krik: »Odlazi!«

Taj grom je bio strašan. Salko je poludio.

Piščeva imaginativna moć stvorila je uvjerljive scene: dramski napete, bolne a i uz tragiku krajnje smiješne, tj. tragikomične. Sjetimo se one scene kad u Martinu domu majka Stana tješi Salka. To je doista krvavo smiješna scena, ali posve uvjerljiva.

Upravo u tom tragičnom raspletu ušli smo u unutarnji svijet S a l k o v e tjeskobne psihe. Tu je pisac dao ženi Marti osobine muškosti, a Salku nježno žensko srce. U scenama koje su jezivo nabite tjeskobom i strahom, kad se lomi u životnoj radosti i očaju, nema prave hrabre muškosti već se lomi i nemoćno pada jer je zapleten vlastitom nemuškosti. To se krvavo bolno doimlje.

To je vječita problematika svih junaka Dinka Šimunovića: lome se i padaju oni i njihove poletne želje kao ptice pogođene u letu.

U Salku i Marti dao je Šimunović bit, srčiku svoje umjetničke poruke: Ovim zor-djevojkama godi hrabrost i snaga, a grste se nad ženstvenošću mladića. Salko je pobijeđen od prirode. Ta pobjeda je gorka, donosi jezu smrti.

Unutarnji lik R u d i c e pisac slika ovako (str. 149):

»U njoj je treptjela neka vječna radost; za malu stvar sva se tresla od smijeha. Momci je voljeli već u petnaestoj godini — a ona se tuđila i bježala, ali tako ljupko i s radosnim smiješkom kao ptičica što bježi cvrkućući s grane na granu ali nikad daleko.«

Unutrašnja blagost, djevojačka stidljivost, a i prpošna razdraganost zdrave mlade duše bezazlenog djeteta odsijeva u ovom prikazu.

Kod prvog susreta sa onim tuđim gospodičićem, nije u strahu uzmakla, već je spontano prihvatila razgovor. Tu je pokazala svoju pronicavost i snalažljivost uočavajući razliku društvenog položaja i svu distanciranost koja otud slijedi. Željna znanja, ona začuđeno sluša i pita da otkrije neviđene svjetove željkovanih ljepota. Kolike li bezazlene naivnosti u tim čestim sastancima! Ona se udubljivala i

obuhvaćala sve to nepoznato dok je nije slomila kruta zbilja tužne društvene učmalosti zabitnog sela.

Kao pravi suptilni psihološki analizator, pisac je živim dijalogom otkrio svojstva lika. U živom dijalogu očituju se duše sugovornika. Ovim dijalogom otkriva pravu dječju dušu, koja lebdi u vjeri i nadi, koja plamti u čežnji za neviđenim ljepotama, i sva je u ushitu, sva u djetinjem zanosu — sve do tragičnog sloma. I sada pisac — u raskoraku između tih milih likova čobanica i grube stvarnosti krškog života — osjeća da njegovim idealima nestaje teren pod nogama. Stoga tone u tužnom, zagonetnom pitanju: »Kako nastavljaju svoj čobanski život i kako svršavaju čeznutljivi pogledi onih lijepih očiju ispod dugih trepavica?«

Tu je snažan socijalni ton: vapaj za boljim uvjetima života. Problemi zaostale krajine njega vruće peku. Zato niže intimnu dramu gašenja djetinje svijetlih iluzija s neminovnom perspektivom utonuća. Ali se i nazire jako osjećanje strahote života koji se hrani mučeništvom pojedinaca (Rudica).

Sad su nam potrebni drugi dijalozi kao epilog čitavom razmatranju. U njima ćemo shvatiti zašto i kako to divno cvijeće brzo vene ... Dijalozi u krčmi napeti su i emocionalno nabiti. Oni su doveli radnju do vrhunca tragike. U njima se okušava sva gorčina izdane i pogažene plemenitosti, ljepote, ljubavi. U njima su oblikovana sva duševna truljenja i zadnji proplamsaji zdrave seoske duše.

Citiram (str. 153):

»*Pije*, gospodine, kao i mi, kad ima šta, a on i kući nosi kad ima, pa *nagoni ženu i djecu da piju.* Nije loš čovjek ... *Svaki čovjek tuče ženu.*«

Koliko alkohol poživinčuje taj narod i gazi te uništava cvijeće sreće. Upravo je čudo da ostane još koji trunak dobrote u toj kužnoj »mrkodolskoj« atmosferi! Ne samo koji trunak, već obilno dobrote, makar se nekome činila naivna i ropska, naći će bistro oko u tih »mučenica«.

Evo primjera: Muž pijan traži ženu da je natuče. Sakrila se, jasno! On uzalud traži ... i ona vidi da je protrčao ... bilo joj žao što se muči i traži uzalud, i stane vikati za njim: »Evo me, Ivane, evo mene, kuda ćeš tamo!« ... Piscu se steglo nešto čudno oko srca! Zaplakao bi nad tom bijedom!

Još jedan primjer: »Opet Rudica rodila — a muž pijan sve rasipa, i ne haje što je ona doma sama u bolima ... I još ga željno čeka ... Ta žena, ropski zlostavljena i zapuštena, još smogne snage da se i obraduje povratku svoga muža. Dječak veli: »Dobro je, smije se! Jasno, na vijest da joj se muž vraća iz grada. I poručila je: »Nemoj kasniti!«

Kakve koristi od propalice! A ona ga još voli. Doista junačka žena onih starih »zemana!« Pisac niže slike jednu crnju od druge da završi ovom tužnom:

»Rakije, gospodine! Samo suzu rakije uzmite! — zvao me Pričalo i teturao sa čašom k vratima ...«

Ova groteskna figura Rudičina muža — primjer je ljudskog neotklonjivog poraza mnogih malih ljudi.

Pažljivim čitanjem mogu se otkriti mnoge psihološke dosljednosti kojima je Šimunović izgrađivao svoje likove. Tu se precizno, fino izražava, jer su mu precizna i fina zapažanja. Iznošenje svjesnih akcija govori o dobrom poznavanju i podsvjesnog života njegovih junaka. Njegovo dosljedno zanimanje za ljude i njihove životne okupacije naučilo ga preko izvanjskih sitnica prodrijeti i u najmanje sitnice iz njihove unutrašnjosti. Zato je tako istinski uvjerljiv.

Vratimo se malo onoj posljednjoj slici iz Rudičine tužne fabule: Rakije ... Sjećamo se njezine gnusobe! To Šimunović mora izraziti i pejzažem. Priroda će o tome adekvatno progovoriti (ib):

»Stablo pred krčmom — gusjenice ... čudnije ... okolica pustija. Tamo i amo glasovi noćni koji mi tada nijesu bili nimalo čarobni već *zloslutni i tužni.*« I zabugari tužno, kao starac na izmaku svog dugog vijeka: »Da, da, tako završavaju čeznutljivi pogledi ispod dugih trepavica ...«

U krutom udesu siromašne zemlje i još bjednijeg neodgojenog puka, u zagušljivoj atmosferi neukroćenih strasti, ugušit će se mnogi plemeniti cvijet — poput ljupke djevojčice Rudice.

U nedorečenoj pripovijesti »Đemo« osebujan je lik Petrice. U crtanju njezine unutrašnjosti piscu je bila potrebna poznata tehnika noćnih scena. A čemu? Pomoću tih noćnih prizora teške kušnje vodi do tragičnih dimenzija.

Pogledajmo kako otkriva njezin unutarnji lik!

Citiram (str. 211): »... prkosila svakome i ne strepila pred momcima kao druge. Ni maćehe ni oca nije se bojala niti kome umiljavala, a grstila se i na momke kad bi opazila da im kroz oči viri strah. Zato se htjela udati za junaka kao što je Đemo, i nejedanput rekla mu je da će poći za njega što je najsrčaniji i što joj dolazi sam samcat po noći.«

Ova junakinja stavlja momka na tešku kušnju (str. 212):

»Pođi odmah (noćas) po kovčežić!«

Tu je pisac vješto prikazao noćne smrtne »vaje« ovog »junačkog« momka, koji je doista pokazao junaštvo prkoseći jezovitim svojim tlapnjama.

A djevojci bî žao momka jer je vidjela u kakvo ga je zlo natjerala. Stala se napokon bojati za njega ... te joj potekoše i gorke suze ... »i ne mogaše zaustaviti plač.«

Tu se fino otkriva ispod grube kore goropadne »amazonke« meko, nježno srce.

Snažna su ova mjesta puna nježne lirike, toplih opisa bujnih neobuzdanih čuvstava ovih zor-djevojaka (i div-momaka), koje nisu, a to pisac naročito ističe, poput drugih nježnih lutkica. U ovima teče junačka krv slavnih njihovih predaka, zato i vole nadasve junaštvo i hrabrost.

Petrica je doista snažno ocrtana kao izuzetna ličnost. Što je izdvaja iz obične seoske sredine — jest njeno »hajdučko« srce.

Promotrimo još jedan dragi lik pripovijesti »Sirotica« — Anđelija.

Piščeva mašta kreira u najsvjetlijim bojama, skoro naivnim idealizmom ove ljude seoske najidealnije vrline i ljupkosti. Ta njegova raspjevanost liči upravo legendi. Zagrabivši iz Anđelijina života, dao nam je nekoliko pramenova svjetla iz tihog ali svijetlog izvora. Evo njegovih riječi (str. 236):

»... a nijedanput nije s tala digla očiju kako bi došljaka vidjela ... netremice gledahu djeda kao da htjedoše zapamtiti svaku riječ. Taki govor bit će čuli mnogo puta, no ipak se trudili da im što ne umakne.«

Kolika ljubav u sretnome domu, u tim skromnim srcima, ljubav puna poštovanja i nježne obazrivosti!

Sada pisac donosi ono bitno: silni kontrast ovoga života sa životom gradskog gospodina doktora (ib):

»Od jutros u Milinoj duši mnogo se toga nakupilo. Sve što je tinjalo odavna, sad se je ražeglo: i djetinjsko sjećanje i kasnije življenje u gradu kad u nijednom času nije mogao reći da ima porodicu i kuću.«

Pisac hoće zapljusnuti došljaka izuzetnom prijateljskom toplinom da istakne željeni kontrast te dovede do unutarnjeg dramatičnog sukoba. Stoga navodi: »Imadem četiri sina i dvije kćeri, no svi se rastrkoše po svijetu ... a ja sam eto samcat, i sâm ću umrijeti.«

Tu njegovu zapuštenost shvatila je duša ovih divnih gorštaka, i oni mu se smiluju te ga hoće prigrliti k sebi (str. 237):

»A nevjesta prvi put dignu pokorno oborenu glavu i duge trepavice, pa se zagleda u strana čovjeka:

»Ostani, siroto, kod nas!« — rekla je, no zatim prednula i u strahu čekala što će djed.

»Siroto, ostani! — ponovi i Vukan nevjestine riječi.«

Iz ovih riječi vidi se savršen sklad i suglasje srdaca u tom toplom ognjištu. Svi su jedne misli i jednog srca. S malo riječi tako mnogo vele. Tu sja divni lik nevjeste u svojoj zdravoj čednosti i ljubavi. A kako je siromah taj »bogati« liječnik iz grada — u tom seoskom divnom nutarnjem bogatsvu tople obiteljske sreće!

Taj trenutačni dodir gradskog čovjeka sa selom Šimunovićeve pjesničke mašte, kojom je on umjetnički adekvatno iznio jednostavnu prirodnu ljepotu i bogatstvo unutarnjeg, duševnog čara i snage, izazvao je lom, potres i preporod njegova srca. Silno svjetlo Anđelijina lika otkrilo je njegovu bijedu, upoznalo ga s njegovim dosadašnjim gradskim siromaštvom.

Šimunović se poslužio kratkim dijalozima, više unutarnjim, sakrivenim, kakvim znadu razgovarati priprosti, plemeniti ljudi zdrave prirode, da snažno ocrta rajsku dobrotu ovih gorštaka i unutarnju raskoš i sjaj ovih gorskih »vila«, kao što je Anđelija. To je doista mogla stvoriti samo pjesnička mašta prijatelja sela i prirode, a mrzitelja gradskog licemjerja.

Pisac očito nosi u sebi životni nesklad. Stoga snagom svoje umjetničke mašte stvara na stranicama svojih djela, po svojim junacima, sklad željenog života. Uza svu nezgrapnost vanjštine zna spretno otkriti neslućena vrela toplih osjećaja: nezgrapno selo — toplina duše u njemu, etički uzvišeni likovi nadvisuju onaj »bolji« svijet.

Ta njegova vizija ima duboko socijalno značenje!

IV

ZAKLJUČAK

Prošetavši kroz galeriju ženskih likova kod Dinka Šimunovića, čovjek se osjeća pomalo sretnim. Tako je sugestivan da je čovjek vezan uz svijet njegovih dojmova te se teško racionalno distancira od teksta. Kao da je i njemu bilo zlatno pravilo slavnog Verlainea: »De la musique avant toute chose!« Tako skladno teče i žubori i romoni ta njegova »pjesma« da djeluje kao opijum. Umio je upravo znalački, umjetnički unijeti u svoj svijet bogatstvo svoga srca. I kako se sjetio da to provede na najuspješniji način, preko najfinijih pozicija ljudske psihe, pomoću ženskih srdaca, koja su najprikladnije oruđe za prijenos i rasipanje ljubavi, odanosti i ljepote.

Hrvatski pisci moderne zadužili su nas svojim ne malim zaslugama na nacionalnom i književno-kulturnom polju, a naročito u sve boljoj analizi ljudske psihe. Među njima odskače Šimunović po svojoj ljubavi prema tradicionalnom, narodnom, prirodnom, seoskom. U svom dubokom psihologiziranju najsrodniji je slavenskoj duši velikih ruskih pisaca: Puškina, Turgenjeva, Dostojevskog i Tolstoja. Sam je u svojoj »Tragikomičnoj autobiografiji« zapisao: »Moju žeđu za dubinom misli i ljepotom osjećaja pojio sam na stranicama Puškina, Turgenjeva, Dostojevskog ... i to me uznosilo ...« Vjerojatno je u njih naučio »u jednom malom ništa« otkriti mnogo — čitav svijet, bogati svijet unutarnjeg uzbibanog života.

Još u nečemu, Šimunović premašuje ostale pisce moderne. Nadvisuje ih kristalno čistim jezikom, bogatim slikama, finim psihološkim zapažanjima i toplim osjećajima za sve iskonsko, nepatvoreno, domaće, zdravo i snažno. Izvanredan poznavalac djevojačke duše samim je djevojkama otkrio njihovo pravo lice. S koliko duševne finoće iznosi unutarnja gibanja koja drugi nisu bili kadri otkriti! Čovjek velikog srca otkrio nam je bogatstvo hrvatskih mladih srdaca koja kucaju pod siromašnim sadačićima i crvenim kapama u tvrdom kršu Dinarskog gorja.

Već prvi susret otkriva nam vještog kreatora likova, ne samo likova nego i bogatih ličnosti koje žive i djeluju puninom svoga bujnog unutarnjeg života. Te je likove on jamačno dugo nosio u svom srcu, kad nam ih je konačno uspio tako vjerno isklesati. Ti likovi djeluju često ranjujuće. Svojim lomom i ranama i nas nekako ranjavaju i lome. To su slomljeni cvjetovi dragog mu zavičaja. Te Muljike, Duge, Save, Marte, Petrice ... vape za sućuti i oslobođenjem. No, gdje ih je našao, taj brižni učo sirotinjskog dalmatinskog krša?! Jamačno u svojoj nutrini, u svojoj presenzibilnoj duši. One su odrazile skrovite treptaje fine duše onoga koji ih je kreirao. One su vapaji za životom zdravlja, snage, slobode — i krik protiv nemoći, zapuštenosti, ropstva i smrti. Ti slomljeni cvjetovi njemu su katarza, osobno očišćenje i oplemenjenje. Jer dok je čovjek izdan u najdubljim čežnjama i najljepšim nadama, dok je tmuran, snužden i tjeskoban, kad sve to prorekne u tvorbi sanjanih likova — smiri se, obzorje se razvedri i u duši se nastanjuje pokoj.

Na početku spomenuti strogi Šimunovićev kritičar Matoš, rekao je i ove lijepe riječi o našem piscu: »Šimunović nam je otkrio misterij duše najhrvatskijeg hrvatskog plemena, i taj pripovjedački realizam djeluje poezijom narodne pjesme ... ni jedan dalmatinski pripovjedač nema toga osjećaja za sve što je u toj jakoj rasi silno, energično i zdravo.«

Istaknuti suvremeni hrvatski pjesnik dr Jure Kaštelan rekao je u izlaganju: »Šimunović je najlirskiji izraz Cetine. Njegovo je djelo paradigma mitske vilinske predaje.«

Dragutin Rosandić je u pogovoru male zbirke Šimunovićevih pripovijetki zapisao i ovo: »Na tlu Cetinske krajine Šimunović otkriva iskonske moralne vrijednosti, onaj nesavladani životni optimizam i poeziju čistog, nesputanog života.« A završava ovom glorifikacijom: »Svojom poetičnošću, neposrednošću, ljepotom i profinjenošću izdvajaju se (Muljika, Marta, Rudica, Petrica, Anđelija) kao najuspjeliji ženski likovi u hrvatskoj novelistici.«

Radosno navodim ove tvrdnje jer su našle jeku u mojoj duši — si parva licet componere magnis! Taj naš samorodni talentirani umjetnik zauzeo je u hrvatskoj moderni doista istaknuto mjesto cjelokupnim svojim proznim opusom, a napose kreacijom tih i takvih ženskih likova. Izdvojio je iz seoske sredine likove koji se posebno ističu, naročito odskaču od svoje sredine — i on je, jadan, odskakao — ne toliko izvanjskom ljepotom već psihičkim svojstvima, pregnućima i tragikama. Oni su često iznimna bića, eterična bića koja se pretvaraju u simbole nečega što nježni pisac nosi duboko u svojoj duši. Šimunović u plaču ženskih duša kliče i vapi za srećom, snagom i životom. One su, treba iskreno reći, lamentacije Šimunovićeva duha koji se ranjava na horizontali dalmatinskog krša, a ne vidi visokih vertikalnih uspona koji dižu u transcendentni svijet istinske sreće ... To mu jedino iskreno zamjeravam. Tu leži sva njegova tragika, ali i nepatvorena visoka umjetnička vrijednost.

LITERATURA

1. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 70. Dinko Šimunović, priredio Vice Zaninović, MH — Zora, Zagreb, 1965.
2. Dinko Šimunović: Pripovijetke, priredio Dragutin Rosandić, MH, Zagreb, 1964.
3. Antun Polanšćak: Od povjerenja do sumnje, Naprijed, Zagreb, 1966.
4. Časopis »Dubrovnik«, MH — Dubrovnik, 1969.
5. Antun Barac: Dinko Šimunović, »Knjiga eseja«, Zagreb, 1924.
6. Krešimir Georgijević: Dinko Šimunović, »Hrvatska revija«, Zagreb, br. 12 — 1937.
7. Midhat Begić: Umjetnik novela Dinko Šimunović, Izraz, Sarajevo, br. 1 i 3 — 1961.
8. Miroslav Šicel, Predavanja u šk. g. 1969/70. — Zagreb.

Nova imena

Mile MASLAĆ-PEDIĆ

O grobarima i stećku

1.

Putovi nemaju značenja
ne znače ništa dani
nosi ih matica vremena
silom nas pratnja
pozbija u klupka
kupelj pripremljena za krvave
krv će svejedno teći
beznačajni su putovi
silom nas zbijaju
ne znači ništa kupelj
onima koje krv napušta
zgražam se a želim
povući ove trenutke
i poći za datim znakom

2.

Nije mi drago pričati
kako su sricali
kako su sricali
kako su naricali
nije mi žao kad su već sricali
kad su već naricali
jer doživio sam ih
živim s njima
oni neće umrijeti
oni će me nadživjeti
u besanici
nije mi drago
drago mi nije

3.

Preostaje još jedan dan
predstoji cijeđenje bolesnika
i njihovih tvrdih limunova

ali kako ću bez sna čekati
kako ću
niječem svoju prisutnost
dani za Matu
dani za Zlatu
dane dajem svima
svima sve dajem
patnja traži
nemoguće

4.

Sve priče o djevicama mirišu
miomirisima i zlatne posude
se nose na grobove vlažne
na grobove koje mrtvaci
naspu zemljom i bježe
na grobove vjenčanih
pastorčeta i maćehe
onamo za onim stećkom
trune kostur čovjeka
onamo su grobari zakasnili
grobari grobari grobari
smirite puk mirnim nastupom
dajte počinak ljudstvu

Ante ŽARKOV

Prozor i ja

Samo ispraznost
sivog prostora.
Tek auto-put
u daljini nemiran.

Kao da se sve sivilo svijeta
slilo u mene
ili je sve posivjelo
sivilom iz mene.

Crni kos na crnoj cesti

Danas sam iz tramvaja
vidio mrtvog kosa na cesti.

Danas sam vidio
kako je poginuo
jedan kos,
obični kos,
Kos.

Ubila ga radost sunca u travama.

Tko zna
tko će sutra biti
crni kos
na crnoj cesti.

Bratu na odlasku

Kad odeš,
napuni njedra
mirisom kadulje i bora,
ponesi u naramku
pregršt našeg toplog sunca
i komad zvjezdanog neba,
pjesmu ponesi cvrčaka u maslini,
pjesmu našeg mora i kamena.

A pod starost
vrati se da ovdje umreš.
Zar stranac da ti nosi
cvijeće na grob.

Milenko BISTRIĆ

Moje djetinjstvo

Ja ne vidim nebo, ne vidim travu,
nit vidim svjetla šarenu dugu.
Duboko u mraku, zakovan u stravu,
ja slijepac slijepom pružam ruku.

Pipam te, obrazi obli, meki ...
Čujem te. Glas dere tišinu.
Daleko si, predaleko, dječače neki,
u sjaju jutra, bačen u visinu.

Livada

Idem polako širokom poljanom,
kroz vlati proviruje vjetar
pa skoči i eno ga
na prstima preko vrhova.
A velika je ta livada.
Plavim obrubljena i natkrivena.

Tamo daleko kao probodena ... i crvena,
i crvena ...
Nikad do ruba stići nećeš — rekli su.
... Nikad do ruba. A htio bih
do crvenog ponora livade,
do bezdana našem razumu.
Pretrčat ću ovu poljanu.

Al trave mi smetaju. I vjetar je
podivljao. I teški korak čizama ...
i crni drhtaj sutona ...
Pretrčat ću ovu poljanu!

Badava napor, dječače.
To zemlja je pustoši. Tmina svuda okolo.
Na livadi si zvanoj Lubanja.
Svaki grm vješala, giljotina svaki panj.

Idem polako širokim stratištem.
Iz rovova očne šupljine zjape
ko ogromne sobe odavno ispražnjene.

Prolaznici

Divna si noćas. U mirisu mokre trave
rascvjetano nebo u očima tvojim.

Procvali su kestenovi.
A mjesec kao tučak u laticama plavim.

Divna si noćas!
Svjetlucave kapi... I ulica je puna
prošlog pljuska.

Teku polako bujice pukotinama.
Divno je noćas!

A mi smo samo prolaznici!

Antun LOVRENČEC-TONI

Mornarski odlazak

Polako, polako
nad morem
jedna po jedna
zvijezde
se gase,
a na obali

u seocetu malom
nevidljiva ruka
ide
od kuće do kuće
i svjetla
pali.
Spremaju se svi
makar
još ne sviće
zora,
jer na plovidbu
sada
poći se
mora.
Tu sa rive
krenuo
je brod,
još za mraka,
u tišini,
a za njim
ostaju
majke,
žene
tužna lika
u crnini
i gledaju kao
za povorkom na
pogrebu,
i pružaju ruke
k oblacima,
nebu,
i mole za onima
za koje strepe,
koje vole:
»Bože čuvaj
ih na moru
i vrati nam
žive,
zdrave, čile
u zagrljaj
žene
majke mile,
vrati ih
kad se Sunce
rađa,
vrati ih
u zoru,
o, Bože, ...
vrati ...!«

Svakodnevna molitva

Bože,
znam da si tu
kraj mene,
ali dođi,

dođi
i budi još
bliže,
jer moje
klecaju noge,
progone me
teške
kobne misli
mnoge, a
put života
mi se kliže;
dođi,
svoje dijete,
desnicom štiti
da ga bura i hir
života s puta
Tvoga
nikad ne pomete,
o dođi, Bože moj,
dođi ...

Iosip BELJAN

»Credo quia absurdum«

Tertulijane, mudra glavo,
nisam li ja bez vjere i lud
dok pitam i govorim tako?
Što!?
Ti kažeš: »Istina je to.
Ona je uvijek takva — apsurdna.«
Da se ne varaš, Tertule?
Davno si ti otišao od nas!
Ni to danas ona više nije.
Nje danas više i nema,
kad može istovremeno biti i ne biti,
sve biti i ne biti ništa.
Zar je to njezina bit
il' prokletstvo apsurda tvog?

Ko takva me progoni stalno,
posvud je sa mnom,
svud se stvori i smeta.
Nepozvana dolazi,
šutnjom govori,
do ludila svakog dovodi
tko želi tajnu njenog bitka znati.
Na putu znanja postaje još veća tajna,
više nepoznata, neznana, apsurdna.
Šta hoćeš ti, nepoznata?
Ni imena ti ne znam,
ni što si,
ni odakle dolaziš,
ni kog predstavljaš.

Kojeg si svijeta stanovnik?
Zašto me stalno pratiš,
ko špijun uhodiš,
Što sam ti kriv il' dužan?
Čije ti naredbe vršiš —
ili si sebi sama svoja svojina?
Kakvog smisla ima ta tvoja igra sa mnom?
Kažem ti: Ne želim tako igrati s tobom!
Hoću najprije znati
s kim imam to posla,
hoću već jednom mir, slobodan dah!

Ja pitam,
ti šutiš.
Zar ne vidiš
da sam nestrpljiv?
To tebi, izgleda, godi.
Ja vičem,
ti nestaješ.
I kad prestanem,
ti si opet tu — kod mene,
šutiš i šuteći pitaš.
Ne, ti nalažeš.
Molim te,
reci već jednom
tko si i što hoćeš.

Ništa ne odgovaraš
i sve opet kažeš.
Da ništavilo šutnje nije tvoje ime?
Zar ni ti sama ne znaš ništa o sebi reći?

Ne moraš ništa ni reći,
slomit me ipak nećeš —
ja idem dalje —
sam mogu sve:
Ja sam svemoćni čovjek!
I tvojem tajnom beskraju
doći ću ja na kraj.

Ah, što je to?
Meni se mrači,
ne vidim ništa više,
ni nje više nema,
ne znam ni za se više.
Još samo krik moj postoji.
Ja vičem, vičem, vičem —
priznajuć svoju nemoć —
ne mogu,
ne mogu dalje ni više!

I tad se otvoriše oči.
Smijah se sam sebi,
kako je sve to čudno, ludo apsurdno.
Ona sad pristupi k meni
smijuć se grohotom ludim,
opet ne govoreć ništa,
dok mi usne šaputaše same
njezino ime pravo:
»CREDO QUIA ABSURDUM«.

Ivan MARKIĆ

Susret s čovjekom

Kakva je razlika
između tebe i njega?

On svoje krpe nosi na štapu
a ti svoje vješaš o klin.
On spava pod mostom
i pije vodu s izvora.
On se raduje kada
procvjetaju voćke,
a plače
kada se bliže
značajni dani...
To mu je, kažu,
sjećanje na djetinjstvo...
On je promašen život.
A svoj staž stiče
kroz dim i vino...
A ti na fotelji.
Kakva je razlika
između tebe i njega?
Formalna:
ti si promašaj kroz
ispunjenje.

O Heraklite, mi i ti,
ili vrijeme!?

Zvonici

Oni su dio mene,
dio mojega roda,
oni su dio puka
i dio naroda.

Oni su duša naša
jer duše naše nose,
i visine Bogu
i za njih milost prose.

Oni dopiru k nebu
i vide nas u polju,
i šalju pozdrav glasni
kad anđeli ih prenu...

Srce zvonika je glasno
i ono bije za nas,
i više puta zove
jer nikad nije kasno.

I dok je nas sinova
i djece buduće naše,
srce zvonika naših
uvijek će tući glasno.

Stjepan PETROVIĆ

Tebi . . .

I

tebi koja si prošla
u bijelom mantilu
i nama koji smo
šutnjom govorili iste osjećaje

pobjegla si u krošnje
mojih stabala
a ja sam ostao u dolini stepenica
osjećajući srce koje raste

II

stabla pokraj staza
čija su vaša slova
i na vama ranjena srca
tko je kraj vas izgubio
proljetni poljubac

III

u proljeća znadosmo
urezivati srca istim nožem
u sva stabla pokraj puta

šume
rastu li vaša srca

tebe više nema
ali ptice mi rekoše
da rastu naša srca

Alojzije BERNARD

Da bar

Da su oblaci, ti plačljivci,
vindjakna,
povukao bih samo
zatvarač
i sunce bi se smijalo
stalno.

Izložbe

CRNI HERBARIJ I GLAGOLJSKI ALFABET VANJE RADAUŠA

Uz pomoć Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu izložbu crteža Vanje Radauša priredila je uprava Umjetničkog paviljona u Zagrebu od 16. do 30. lipnja 1972.

Bog zna koliko sam puta čuo onu »Tko ne voli zvijezde, cvijeće i bezazlenu dušu, bucmaste obraščiće i debele ručice djeteta, čemu se rodio i zašto.« Cvijeće je izazov ljudskom oku, radost duši, zato ga čovjek uzgaja pred svojim domom i u domu, uljepšava oltare svojih hramova i grobove svojih dragih. Cvijećem se kite momci, djevojke i udavače. Cvijeće se daruje kao lijep i otmjen poklon. Cvijeće privlači rojeve pčela i drugih kukaca, koji piju slačine iz njegovih čaški. Cvijeće je uzbuđivalo maštu slikara, kipara, glazbenika i pjesnika. I ne samo cvijeće, već biljni svijet uopće. Izazvan sjajem latica, Vidrić ostvaruje nezaboravne slike:

U travi se žute cvjetovi
i zuje zlaćane pčele.
Za sjenatim onim stablima
krupni se oblaci bijele.

Matoša osvaja skromnost i ljepota maćuhica i đurđica:

Crna kao ponoć, zlatna kao dan,
Maćuhica ćuti ispod rosne vaze,
U kadifi bajne boje joj se maze,
Misliš, ušred jave procvjetao san.

I Sudeta, Cesarić, Tadijanović, posebno Nazor, Tin Ujević i Krleža u prirodi susreću ljepotu koja ih uzbuđuje, koja im nudi čitavo carstvo simbola kao što su Nazorov čempres, bor, Tinovi jablani, Krklečeve i Cesarićeve breze itd.

Kako pjesnike tako je i slikare uzbuđivao sjaj i čistoća boja i latica. Tko zna na koliko platna su naslikani bokori jorgovana, rukoveti ivančica, ruža, orhideja, perunika, ljubica i sunčane glave suncokreta. I Radauš nam je izložio stotine crteža cvijeća, biljaka i drveta rađenih tušem, ali iz čaški cvijeća vire lubanje, na peteljkama i laticama vise trupla, u sjeni stabala njišu se redovi obješenjaka. Jezive predodžbe pune mraka i zla skupljenog pod imenom Botanica croatica ili crni herbarij. Nameće se pitanje: što se to mračno nagomilalo u umjetnikovoj duši, što ga muči i pritište, je li Radauš postao crni očajnik, mračni osvetnik ili zloguki prorok. Radauš se aktivno borio, izborio jedan poredak koji je najprije nosio kao viziju, pa da ga doživi kao stvarnost. Proživljenost zla i tragedije tisuća ovjekovječio je u mapi »Mi pamtimo«, sudbinu hrvatskih intelektualaca u galeriji »Panopticum croatium«, a u »Danse macabre-u« protestira protiv rata. A pitamo se što je Crni herbarij i glagoljski alfabet? Je li to sjećanje na proživljena lična i narodna zla? Je li sinteza tragične povijesti ili jeziva vizija budućnosti? Je li to povijest ili proročanstvo? Je li protest, a protiv čega? Je li bunt, a protiv čega? Odgovor je nedvojben — protiv zla, zla kao takvog, svevremenskog, sveopćeg. U protestu protiv sveopćeg umjetnik Radauš se suprotstavlja izvorima nedaća i zla koja su imanentna povijesti hrvatskog naroda. A ta povijest je bolna, crna, tragična. Na svako slovo glagoljskog alfabeta njegova ojađena duša dodaje simbole smrti i ništavila. Alfabet je zaokružena cjelina kao što je sudbina ovoga naroda, njegova povijest ovijena ili bolje reći protkana tragedijom nestajanja, odlaska, iskorjenjivanja. Kranjčević je to sažeo u strofi:

Ah, gdje nema polja pusta
gdje se naše kosti bijele!?
Gdje se vrana jata gusta
sve uz našu krv vesele.

Cesarić je tragiku naše povijesti još snažnije izrazio:

O, zemljo moja, ti si kao bara.
Kad koja glava iz tebe izviri,
Ne viri dugo. Ima, ko se stara,
Da dotučena zauvijek se smiri.

Umjetnikova ruka je gonjena stvaralačkom vatrom i slijedila je istom snagom pokreta i poteza kojom su plamtjela čuvstva i mašta. Radio je u kovitlacu grča unutarnjeg, duševnog i plod te vatre su ove stotine crteža od kojih su većina označeni 1972. a manji broj 1971. godinom.

S. V.

SIVA I SUMORNA PLATNA TATJANE RADOVANOVIĆ

U salonu Uluh, od 15. do 30. lipnja izlagala je prvi put u našem gradu slikarica Tatjana Radovanović. U katalogu sažela je svoj životopis u nekoliko redaka. Rođena je u Gdinju na otoku Hvaru. Školu primijenjene umjetnosti svršila je u Splitu i Zagrebu. Diplomirala je na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu u klasi profesora Stančića i Berakovića. Od 1967. živi u Parizu.

Do sada je izlagala crteže u Havru 1964. Zatim s grupom slikara iz Jugoslavije u Klubu jugoslavenske ambasade u Parizu 1967. i s grupom naših slikara u Domu kulture mladih Massy Palaiseau 1968.

U Zagrebu je izložila 22 crteža rađena ugljenom, kredom i suhom iglom i 32 ulja na platnu i drvu i temperi. Prvi dojam je više nego težak. Sivilo, tama, pustoš, čama, umiranje. Nameće se pitanje otkuda ovakav tužan svijet u još mladenačkoj duši koja je okrenuta životu, budućnosti i suncu. Gledam crteže starica, staraca, maske i maske, strepnju, rezignaciju, kontemplaciju i pomirenje. Čitam stihove, koje je slikarica gledaocima dala na uvid kako bi lakše shvatili njenu dušu a time i njene crteže i slike.

On je sebi sagradio dom
prema nebu,
moru i oblaku.
Prema planini,
potoku,
kamenu
i travki.
A ono bešćutno prođe
i rani tkivo zemlje
i presiječe domove
i njih same
i domovi pokazaše svoje siromaštvo
i svoje bogatstvo.

I ulja su također nadopuna crtežima. Odraz su jedne ranjene duše. Sivilo, teške tamne boje, debele naslage i namazi. Tek ponegdje blijedo plavetnilo. Ovim radovima treba prostora, svjetla i daljine da se uoče lomovi ploha, krovova i zidova. Teme odražavaju težinu sadržaja, težinu duše koja piše bolnu ispovijest, tragiku neminovnog umiranja nas, naroda, kulture, čovječanstva.

Okrenuvši lice od Svjetlosti,
bježeći od sunca,
kažnjeni.
Svuda smo nailazili na tragove
njegove rušilačke Svemoći,
na suhoću,
Ispijenost
Raspukline
i Ugarke.

Pogledajmo o čemu tako zorno i plastično govori umjetnica: Razvaljeni grad, Poslije brodoloma, Ugarci grada, Grad groblje, Ples sablji, Pred oluju, Poslije oluje, Pusti paysage, Kostur grada, Nokturno, U kiši itd.

Promatrajući ovaj sveopći nokturno bez tračka hvarskog sunca i biokovskog praskozorja, bez bjeline galebova i bijelih fasada, pitam se: »Bože moj, što se tako teško nagomilalo u ovoj mladoj duši koja se ovako bolno ispovijeda«. Međutim, prije nego završih razlaganje, autorica je došla i prepoznadoh je prema izloženim autoportretima. Pristupio sam joj. »Oprostite, jeste li vi autorica?« »Jesam.« »Recite mi iskreno, otkud vama, Hvaranki, toliko nagomilane tuge i melankolije?« Ona nastavlja: »Gdinj nije na moru već gore u kršu, kamenu, sivilu i to sam upila u svoju dušu i to nosim. Gledajte ova lica, to su moji dragi sumještani koji su svojim rukama sunce sabirali u sepete, berući grozdove, gradili domove za život, a sada odlaze, umiru, a ja ih volim i tugujem. Mi mladi odlazimo u svijet, kuće su puste i ostat će ruševine kao što su ostale ilirske gradine. Došla sam u Pariz, Montparnasse, opet sivilo, fasade, krovovi, ljudi, ulice, sve sivo i tužno, a naši ljudi, kao i ja, nose tugu, čežnju i bol. Moje slike su moja ispovijed. Nisu protest. Ja ne protestiram ni protiv koga, ja se ispovijedam, otkrivam gledaocima svoju dušu punu tuge i pritiska. Inače, nemojte me shvatiti kao nekog pesimistu, ja to nisam, ja vjerujem u život sunca i pravde, istinu, ljepotu, dobrotu, u ljude, ali neminovnost prolaznosti i umiranja me boli.« Ovo nije magnetofonska snimka, ali mislim da sam srž njenih misli i čuvstava približno točno reproducirao. Uostalom čitajmo stihove:

A vi koji ste obdareni kaznom,
Kažnjeni darom traženja,
budite kao Ponornice,
rijeke sa dva izvora
i kao vjetrovi Sijači,
koji siju sjemena
prelazeći međaše,
ne očekujući žetve.

Paris, 1967.

Umjetnica pozna zakonitosti svoga umijeća i dužnosti svoga umjetničkog poziva. Njezin kist je u sigurnoj ruci, koja snažno svladava prostore platna i na njima potrese svoje duše, zapravo probleme života moga, tvoga, našega.

S. V.

SEDMI ZAGREBAČKI SALON

I ove godine, u Umjetničkom paviljonu na Trgu kralja Tomislava, od 8. svibnja do 8. lipnja bio je otvoren Zagrebački salon, sedmi po redu. Kad je pred sedam godina Salon osnivan, napravljen je nacrt o djelovanju ove ustanove i tamo doslovno stoji: »Zagrebački salon je nacionalna manifestacija likovnih umjetnosti, koja obuhvaća slikarstvo, kiparstvo, grafiku, arhitekturu, urbanizam, primijenjene umjetnosti, industrijsko oblikovanje i crtani film. Zagrebački salon održava se svake godine u Zagrebu.« Pravo izlaganja imaju svi likovni umjetnici s područja SR Hrvatske, kao i oni hrvatski umjetnici koji žive izvan njenih granica, a umjetnici izlažu djela koja su stvorili u razdoblju od godine dana, tj. između dviju izložba Salona.

U propozicijama se dalje kaže da je Salon zamišljen da se javnosti prikažu umjetnička ostvarenja tijekom jedne godine, da se uoče traženja novih izražajnih načina i putova, da se iznesu suprotna mišljenja, tj. pogledi na umjetnost danas. Međutim, ovogodišnji Salon nije uspio okupiti hrvatske umjetnike i pred nama se nije našla jednogodišnja stvaralačka žetva. Pitamo se gdje su: Šohaj, Mujadžić, E. Tomašević, Svečnjak, Vaništa, Ivančić, Stančić, Murtić, Parać, Reiser, Picelj, Vaić, Mezdić, F. Šimunović, B. Kovačević, Dulčić, Herman, Jevšovar, Junek, Kinert, Babić, Baće. Detoni, Dogan, Gliha, pa toliki mlađi talenti: Nives Kavurić, Biserka Baretić, Zdravko Ćosić, Zorislav Drempetić, Vergilije Nevjestić, Helena Šipek, Ismar Mujezinović i drugi. Od tolikog broja hrvatskog naivnog slikarstva prisutna su u ovogodišnjem Salonu samo četvorica: Lacković-Croata, Rabuzin, Skurjeni i Grgec. Što se može reći o suvremenom hrvatskom kiparstvu ako se mimoiđe Augustinčića, Radovanija, Kršinića, Bakića, Krstulovića, Džamonju, Starčevića, Kseniju Kantoci i Pavla Perića. Nisu se pojavili ni mlađi talenti: Gračan, Grgas, Marija Ujević, Aleksandar Rukavina, Slavko Vukadin i Mirko Vuce. Situaciju su spasili Stipe Sikirica, Šime Vulas i Ivan Kožarić s Milenom Lah i nekoliko mlađih umjetnika.

U ovakvim prilikama žiriju nije bilo lako jer je izložbene prostore trebalo ispuniti. Zato su morali i zažmiriti na jedno oko, što znači propustiti i slabije radove. Mirne duše mogli su izostati Černoš, Devide, Kritovac, V. Parun, Bjelogavrić, pa i Nikola Koydl je ovaj put izložio pejzaž-reljef što je više eksperiment nego ostvarena ljepota.

Obećanje i nadu, ukoliko budu uporno radili odnosno stvarali, ulijevaju nam Antolčić, Antun Babiš — linorezi, Bavčević — Inferno, Friščić — Sazvučja, Gordana Graovac — Nokturno II, Vladimir Jelić — Pulsirajuća plazma, Petar Jakelić — Ribareva kći. Hruškovec je našao sebe u bojama i mirisu starih povelja, pečata i škrinja; Jure i Rudolf Labaš izložili su snažne i ekspresivne radove, vrijedne pažnje i priznanja. Snažne namaze i izrazite boje juga i Jadrana njeguje Antun Šojat i Đuro Pulitika, sinovi južne Dalmacije. Ritmiku oblika i pokreta uspješno svladavaju Vesna Sokolić i Mirko Stojić. Lacković i Alma Orlić suvereno dominiraju prostorom i bojom. Krivo bih učinio kad ne bih priznao ozbiljnost shvaćanja umjetničkog poziva Predragu Golu, Marti Erlich, Jakovu Budeši, Branki Brmbota, Slavku Grčku, Alfredu Palu, Ludoviku Panduru, Karlu Paliska, Željku Senečiću, Anti i Tonki Petrić, Rudolfu Sabliću i Ankici Rukavini.

Što se tiče primijenjene umjetnosti u ovogodišnjem Salonu, nije ništa bolje prošla nego ostale grane likovnog izražavanja. Stela Skopal i Lujo Bezeredi nisu prisutni. Jagoda Buić i Blanka Dužanec su nas navikle na bogatije i uspješnije plodove. Pažnju su nam zaokupili jedino scenograf Zvonko Lončarević, mobilnom fotografijom Madžić Enes, ogrlicama i medaljonima Vesna Mihelić i dekorativnim vazama Ljubica Kočica-Ratkajec. Za oko ugodne oblike u glaziranoj glini i glazi-

ranoj keramici izložili su Hanibal-Hani Salvaro i Henelore Schwabenitz.

Veliki dio izložbenog prostora ispunili su projekti kulturnih, poslovnih i turističkih objekata na području Hrvatske, pa izvan granica naše Republike, a projekti i rješenja budućeg Zagreba na Savi privukli su najviše posjetilaca.

Smiljan Velebit

PORTRETI STARIH SARAJLIJA U MUZEJU GRADA ZAGREBA

Muzej grada Zagreba surađuje s Muzejom grada Sarajeva priređujući naizmjenične izložbe u Zagrebu i Sarajevu. Tu kulturnu djelatnost treba pozdraviti, pohvaliti i poželjeti da se tim putom i dalje proslijedi.

Ovog proljeća, tijekom svibnja, u prizemnoj dvorišnoj dvorani zgrade Muzeja grada Zagreba, u Opatičkoj ulici, imali smo lijepu priliku uživati u sjaju i jasnoći, u ozbiljnom i studioznom radu danas već pokojnih majstora, izuzevši Gabrijela Jurkića koji još živi u Livnu, majstora koji su desetljećima živjeli i stvarali u Sarajevu i sačuvali nam galeriju likova načelnika grada Sarajeva, predsjednika vrhovnog suda, članova trgovačkih obitelji, građana, svećenika, boema, književnika i slikara na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

Odmah pri ulazu u dvoranu pogled nam se zaustavlja na portretima triju impozantnih ličnosti, punih dostojanstva, samosvijesti, ozbiljnosti i gospodstva visokih austrijskih činovnika, ozbiljnih i sređenih, kako to sudačko zvanje i traži. Dvojica su poznate ličnosti, suci Vrhovnog suda u Sarajevu Manojlović i Šajer, a treća ličnost je ostala do danas nepoznata. Ove uspjele portrete ostvario je slikar N. Nardelli, bit će porijeklom Dubrovčanin, realističkim pristupom biću ili predmetu, kada se bilježi i najsitnija pojedinost. najmanja točkica ili madež na licu. Slikar Nardelli u Enciklopediji likovnih umjetnosti nije zabilježen. Njegov duh živi u objektiviranom dahu svojih portreta i življet će dok ih neka neželjena povijesna kataklizma ne uništi.

U Sarajevu su živjela i radila braća Bocarići, Špiro i Anastasije, porijeklom s južnog Jadrana. Najveći broj izloženih portreta potpisan je imenom Špire Bocarića koji je bio kolorist prvog reda i odličan psiholog. Treba se samo zaustaviti pred portretima sarajevskih trgovaca i članova njihovih obitelji i uočiti kako je taj majstor znao sabrati sve osobine ovih ljudi i odraziti ih u njihovim licima kao u zrcalu: radinost, skromnost, prirodnost, razboritost u ophođenju s ljudima, gospodarstvenost, gostoprimstvo i uz sve to skromna naobrazba, ali urođen smisao za trgovačko pravilo poslovanja: ne troši nikad više nego što zaradiš. Oni su bili i poznati rodoljubi koji su pomagali i napredak Srpsko-pravoslavne crkve, školstva i prosvjete među bosanskim Srbima. Pored ovih nižu se portreti svećeničke obitelji prote Jungića, Jovanke Besarović pa onda u pročelju dvorane sarajevskog gradonačelnika Esada Kulovića, kulturne i izgrađene ličnosti koja je dostojno predstavljala svoj grad. Autor ovog portreta je R. Valić, danas zaboravljeno i nepoznato ime. Gradonačelnike Mustajbega Fadilpašića i Hadži Nesrefa Škaljića majstorski je portretirao Špiro Bocarić, a Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka slovenska slikarica Iva Kobilca koja u Sarajevu živi i stvara od 1897—1905. Tu su i dva portreta književnika Josipa Milakovića i sarajevskog slikara Pere Tiješića. Autor prvog je Joso Bužan, a drugog Gabrijel Jurkić, hrvatski slikari. Portreti su rađeni suvremenijim načinom pristupa boji i crtežu.

Očekivao sam da ću susresti portrete i drugih poznatih Sarajlija i kulturnih radnika Bosne i Hercegovine kao Safet-bega Bašagića, Edhema Mulabdića, Hamdije Kreševljakovića, Grge Martića i drugih, ali Sarajevski muzej ih valjda ne posjeduje. Međutim, svejedno sam zahvalan na ugodno provedenim trenucima u raskoši boja i prisutnosti likova kojih već odavno nema među živima.

S. V.

NIVES KAVURIĆ-KURTOVIĆ

Slika kao i stih je izažetak umjetnikovog duha koji je u sebi nagomilao radosti i boli, ushite i padove, sunca i noći, dobrotu i zloću, sreću i tragediju svijeta, tragediju čovjeka, nosioca povijesnih vihora, sjajnih dometa i sramotnih padova. U tim suprotnostima odvija se čovjekovo življenje, kreće se, teče povijest, afirmira se čovjek u čovještvu ili nečovještvu, kao svetac ili razbojnik. I kad su nadmoćne one mračne sile, potresaju osjećajne duše, izažimlju protest, pokreću na pobunu, borbu, kako bi svoju savjest pred poviješću opravdali, osvjetlali.

Uz ovakve misli promatram platna Nives Kavurić-Kurtović (galerija Forum: 25. travnja do 16. svibnja 1972). Njene boje su tople, nježne, poetične kao sunčan, raspjevan proljetni dan, kao rumeno rujansko poslijepodne, kao majčin poljubac, kao sreća, kao glazura koju nazivamo civilizacijom, kulturom. Ispod topline i umilnosti izbija jedan nedograđeni ili izrođeni svijet. Gdje je ona harmonija pred kojom su zadivljeni stajali Skopal i Fidija, Leonardo i Michelangelo i tisuće drugih? Ostao je torzo, karikatura, rugoba psihička i fizička, uništena simetrija, razbacane oči, zakržljali ili potencirani udovi. Svijet je lijep, ali »iza spuštenih trepavica« (Kranjčević). »Tko mnogo misli i mnogo zna, ne poznaje radosti života« (Mihičić). Nives Kavurić mnogo zna baš zato što mnogo misli. Njena djela su filozofija, hermetična poezija; poniranjem u simbole i preko simbola odgonetavamo njen svijet i razumijevamo njenu ispovijed, a to je bolna spoznaja disharmonije u čovjeku i svijetu i gušenju duha istine, duha dobrote i duha ljepote. Pogrešno je apstraktnu poeziju i slikarstvo smatrati degeneracijom kulture, duha i ljudskosti jer najprije je nastalo rastakanje ove naše kulture, raščovječenje čovjeka i razgrađivanje duha. »Novac je od svijeta učinio bludnicu jer se sav može banknotom omjeriti, rasprodati i kupiti« (Ch. Péguy). Umjetnica unutarnjim, duhovnim okom taj svijet-nesvijet spoznaje, nosi u sebi, trpi i da se rastereti objektivira ga u crtežu i boji, a da je mi gledaoci lakše shvatimo, poput pjesnika stavlja slici motto kao »Njihati se na vješalima sudbine«, »Trpni oblik glagola biti«, »Zagaziti u sadašnjicu«, »Oplodnja amebe«, »Tragom sumnja«, »Jer san trpi od buđenja«, »Srca bez srčanosti«, »Rastočeni ljudi«, »Mali putnici bezumlja«, »Šetnja bjelinama smrti« itd.

»Imenovati objekt znači ukinuti tri četvrtine naslade u pjesmi koja je stvorena od sreće da se odgonetava malo pomalo« (Mallarmée). Umjetnica Nives Kavurić, bilo svjesno ili ne, svijet ne objektivira izravno već traži od nas spoznavalačku muku da otkrijemo sadržaje njene svijesti koja nije odraz pocakline ili glazure, koju zovemo civilizacijom našega vremena, već onoga dna gdje se laž drsko ruga istini, nasilje pravdi, ropstvo slobodi, nečovještvo čovještvu. Zato u njenim slikama otkrivamo smisao samo srcem, dušom, mišlju, a ne okom, jer ona gleda duhovnim okom, uzbuđenim srcem, ustreptalom i bolnom mišlju o životu, čovjeku, današnjem i sutrašnjem. »Nastao je nesklad između etike i tehnike, između ljudske kulture i ljudske nature« (Tagore) zato su vizije slikarice Nives Kavurić sablasne, jer kemija i tehnika, kojima smo se potpuno predali, priredit će nam biološku smrt i to baš zato što duhovno umiremo već stoljećima.

S. V.

Knjige

LJILJANA MATKOVIĆ: »TRAGANJE ZA BLIZINAMA«

(Zagreb, 1971, izd. Kršćanska sadašnjost)

Dvije su osnovne mogućnosti kritičkog pristupa poeziji. *Prvo*, možemo je tumačiti, analizirati njezine utjecaje i pobude, životna izvorišta i stupanj vezanosti s prostorom i vremenom, biografiju ili barem životno ponašanje umjetnikovo objašnjavati pjesmama ili pjesme biografijom, otkrivati joj spoznajno-idejnu armaturu. *Druga* je mogućnost pristupa vrednovanje, ocjenjivanje umjetničkog dometa, mjerenje granica estetske ekstrinsekacije (Croceov termin), to jest, utvrđivanje dokle su riječi ispunile osjećajni tlocrt.

Predmet je ovog sastavka prva zbirka pjesama Ljiljane Matković, mlade

zagrebačke intelektualke, čija je raznovrsna javna djelatnost već dala svoj pečat našoj sredini. Budući da je Dalibor Cvitan, u svom pogovoru toj knjizi, pristupio Ljiljaninoj poeziji na prvi gore opisani način, te je u tom okviru rekao mnogo ili sve, i ja mu svaku riječ potpisujem, moj se posao ima kretati isključivo unutar granica drugog pristupa, to više što se Cvitan u vrednovanje zapravo nije upuštao.

Benedetto Croce (1866—1952) — čiju je magistralnu metodologiju vrednovanja umjetnosti između dva rata u nas promicao pokojni dr Albert Haler, a u naše se vrijeme ona dosta osjeća u sveučilišnim predavanjima dra Jure Kaštelana — imao je i imade krug poklonika u našoj zemlji, kojima se i ja priključujem. Po Croceu se veća ili manja vrijednost umjetnine mjeri po tom dokle je umjetnina izrazila, dala na javu (ekstrinsecirala) ono autorovo osjećanje koje ga je nadahnulo za stvaranje baš te umjetnine. Razumije se da »dobra« ekstrinsekcija, makar dana i na relativno nejasan način, omogućuje i identificiranje osjećajnog polazišta, pa i njegovo nepjesničko, objektivno, znanstveno definiranje, kao što bi učinio kritičar koji je odabrao prvi pristup (vidi početak članka), u konkretnom slučaju Dalibor Cvitan. Prije nego pređem vrednovanju, parafrazirat ću dakle njegovo (točno) određenje osjećajnih polazišta Ljiljane Matković: svaka se njezina pjesma osjećajno temelji na ovoj ili onoj doživljajnoj varijanti samosažaljenja, sumnje u pojedine oblike opstojnosti, egzistencijalno-fenomenološkog pročišćenja i kršćanske duhovne askeze.

One pjesme u kojima je doživljaj do kraja pretočen, a ujedno nema ničeg izvan osjećajne potke tog doživljaja, bile bi dakle punovrijedna poezija, nešto što zrači ljepotom i dobrotom, i ne samo suvremenicima. Pjesme pak u kojima je osjećaj zamijenjen iskonstruiranošću, ishitrenošću ili u kojima je izraz preslab ili prejak, ne bi bile umjetnine ili bi to mogle biti samo djelomično, koliko im je glavni dio čist od rđe natruha ili manjka. Dakako, neke matematičke kalkulacije tu nema i ne može biti, sva je kritičareva mudrost znati se prepustiti čistom dojmu.

U zbirci Ljiljane Matković nepristran će i poeziji podatan kritičar apsolutnu vrijednost do kraja uspjelog izraza priznati u prvom redu nizu pjesama (10) pod zajedničkim naslovom »Otuđenje«. To je postigla izborom riječi, otmjenim omjerom mirnoće i zadihanosti, ogoljelošću fraze koja se čuva bujnih metafora (»Tko zna gdje sam zaista kad me nigdje nema«), doziranjem ritma (»Biramo — ti ponor — ja pustinju — ti šutnju — ja krik«), zamjenom rime asonancom, smještajem sintagmi, glazbenošću rasporeda glasova, jednom riječju: tako finom istkanošću pjesničkog saga da se srce počinje otvarati umjetničinu osjećaju i kucati istim otkucajima. Zasad bismo rekli da je između tri mogućnosti koje se ukazuju sanatorijskoj zatočenici u prologu Begovićeve drame »Pustolov pred vratima« (živjeti — umrijeti — ne živjeti) naša pjesnikinja odabrala treću.

Niz »Traganje za blizinama« već stavlja upitnik iza te naše izjave, unatoč stihu »Budi bez svega živote«, dok nas poanta zadnjeg četverostiha knjige konačno uvjerava da je pjesnikinja *ipak* na neki način odabrala prvu Begovićevu varijantu. Inače i niz »Traganje za blizinama« spada u apsolutnu poeziju, koliko god je u njem slijed metafora razigraniji nego u »Otuđenju«, a gdjekoji stih, iako slobodan od verbalne nakinđurenosti, nosi i pjevnost:

Hodam izvan života
a smrtna mjesta rukama diram.

Pun je domet umjetnosti neosporan i u tri »medaljona« pod zajedničkim naslovom »Oslobađanje«. Već spomenuti stih »Budi bez svega živote«, koji je Cvitan upotrijebio kao naslov pogovora, nije samo misaoni sažetak ove poezije, nego je glazbeno remek-djelce. Takva je akustična ljepota možda najprisutnija u pjesmi »Bliskima«:

Njima gusta tuga teče / i vječno veče / u vjeđe se šulja ... ostajem osekama / bjelutke sabirem do dana.

Elegancija, glazbenost, ponesenost, otmjenost stavljaju u kategoriju apsolutne poezije i »Jedno doba«, »Tužaljku pobjednika«, pjesmu »Drugačija ako odem«, četvrtu minijaturu za Requiem; ova zadnja je divan primjer estetske lapidarnosti, sentencije »non multa sed multum« primijenjene na kult izraza.

Ako je ta sentencija još uvijek životna, Ljiljana Matković je već osigurala svoje mjesto među stvaraocima punovrijedne poezije.

Neke pjesme u ovoj zbirci nose poantu, tako već spomenuta četvrta minijatura:

Mrtvu sebe sve dalje od kuće nosim.
Nigdje da nađem pristojnu raku.
Sred graje, pitam grobara:
Gospodine, koliko smrt traje?

Ta je poanta krik duše, što se oteo dok se plela fina paučina riječi, a nije ishitren, *a priori* načinjen okvir u koji se pjesma smješta — kao kod Krkleca.

Primjećujem da je sklad tih plemenitih stihova uklopljen u način kojim je zbirka prezentirana (grafička rješenja, raspored pjesama i nizova, izbor naslova za nizove i njihov logičko-estetski poredak, naslovna stranica ...).

Ta će poezija obradovati dosadašnje poklonike, koji su je čitali po časopisima i u Kokšinoj antologiji, a naći će i nove, bez obzira na to da li baš prihvaćaju Ljiljanin stil osjećajnog ponašanja i njezin doživljaj svijeta, dok će među njezinim osjećajnim srodnicima mnoge pjesme izazvati pravu ekstazu: »Možda je netko drugi sve činio — rukama mojim«, »Nigdje nisi — kad nisi u crtama bliskog lica«.

Praveći bilancu, moram, pošto utvrdih umjetničku punovrijednost i zgotovljenost pretežnog broja pjesama, ukazati i na takve o kojima se ne može reći da im se ništa ne može dodati ni oduzeti. Ovamo najprije ide proza »Riječ«, gdje ima dosta konstrukcija i primjera precioznosti (»sputani ukletim mukom valovlja«, »spasonosna u raskošju poganstva«), zatim četverostih na strani 57. s Cesarićevim »krošnjama u cvatu«, s bezličnom slikom i štetnom rimom. Pjesme »Imam samo«, »Bože«, pa i »Neka prisutnost« samo su nacrti za pjesmu (ili za kakav drugi sastavak), a ne nešto poneseno, ispjevano, izraženo ... Uvodna pjesma »Misli« nizanje je jedva originalnih metafora, više precioznost negoli odraz nekog konkretnog, odredljivog, konzistentnog osjećanja.

Pažljiv je čitalac do 11. stranice malo razočaran ili skeptičan. Ali s 11. stranicom (»Otuđenja« ...) zabruji poput orgulja životvorna, prava umjetnost, zapljusne nam srce, maštu, razum, savjest, razlije se sve do podsvijesti i ostaje u nama.

Svevlad Slamnig

MARGINALIJE UZ KNJIGU STJEPANA KRČMARA

»SMRT KOJA NAS NE ZAOBILAZI«

U Pogovoru ovoj knjizi Branko Krmpotić je interesantnim estetsko-literarnim konkluzijama među ostalim fiksirao i nit psihoanalitičkog oblikovanja kao i tretiranja psihoanalitičke tematike, a da u tome nije izrekao nikakve heretičke misli. Da je to napisao tamo oko trideset i pete ili prije, autor bi Pogovora bio suočen s nepomirljivim kontroverzama između egzaktne psihologije i psihoanalize žigosane oznakom pseudonaučnosti, naivnosti, mistike, nečega što pripada parapsihologiji, makar je već tada psihoanaliza prodirala i u struku i umjetnost, ali još uvijek bez građanskih prava. Kod nas je 1932. A. Cesarec pisao o psihoanalizi (»Psihoanaliza i individualna psihologija«) te joj prigovarao radi njezinog skepticizma, individualizma i pesimizma citirajući Karla Krausa, da je psihoanaliza bolest koja se sama treba liječiti. Par godina kasnije proces Bujas-Zimmermann uz polemike oko interpretacije donosi i karakteristične stavove prema ocjeni vrijednosti i naučnosti psihoanalize.

Danas, međutim, psihoanaliza (ili točnije neopsihoanaliza) jest tek po imenu vezana uz svoga osnivača; njegovi nastavljači od Adlera i Junga do grupe američkih psihoanalitika (naročito radovima Fromma, Horneyeve, Sullivana i dr.) omogućili su psihoanalizi odbacivši neke Freudove ortodoksne stavove naučno priznanje, a više kao metoda nego kao doktrina stekla je psihoanaliza i izvjesne zasluge i u području umjetnosti. Tu je pokazala posebne interese za literaturu, naročito za poeziju pa je osvijetlila pjesničko stvaranje Goethea, Schillera, Wildea, Lenaua, Hugoa, Baudelairea, Rilkea i drugih. Ipak prenaglašenim značenjem tzv. Edipova kompleksa nije stekla ovdje i važnije naučno priznanje. Radovi psihoanalitički u obradi života i stvaranja u likovnih umjetnika (Leonardo i dr.) manje su uspješni ili u području muzičkog stvaranja (o Ludwigu van Beethovenu — E. i R. Sterba) čak deplasirani. Protivnici su joj s pravom prigovarali da je zanemarila problematiku forme i stila, da je identificirala umjetničko i neuro-

tičko (napose Stekel), problem katarze (kritizira kao nešto izvanestetsko Malraux) i sublimacije po svojim teorijama, kako opažaju protivnici, predstavljaju opasno pojednostavljenje. Pa i u traženju autora u umjetničkom djelu imade svih onih poteškoća koje su osjetili i pozitivisti s Müller-Freienfelsom, kad su u ovom pitanju sa svojim intelektualističkim konstrukcijama stajali nemoćni pred onom: tua res agitur.

Ipak je psihoanaliza u odnosu autor i stvaralačko djelo intimnije povezala to stvaranje, osvijetlila je djelovanje fenomena nesvijesnog na umjetničko stvaranje, unijela novo gledanje na umjetničko komuniciranje kao i relevantnu ulogu tzv. kompleksa u umjetničkom oblikovanju.

Psihoanaliza uopće mnogo operira s analogijama posebno onima iz domena sna i neuroze, pa gleda umjetnika koji stvara svoje djelo kao izvjesno rasterećenje onih napetosti, unutrašnjih konflikata te ličnih i primitivnih kompleksa, a svako takvo rasterećenje izaziva olakšanje. Međutim u tome abreagiranju autor često maskira svoje osjećaje, on ih možda toliko preoblikuje da nastaje problem, da li je autorov govor u simbolima iskren ili nije, u kojoj mjeri može uživalac doživljavati autora. Jer u umjetničkoj komunikaciji u djelu se nalaze ne samo lični kompleksi autorovi već i projicirani kompleksi uživaoca. A što nastaje ako se ti kompleksi ne pokrivaju?

Sve ovo nameće se i kao oprez i upozorenje kad se susrećemo s likovima i situacijama u novelama Stjepana Krčmara. Treba koncedirati piscu Pogovora Branku Krmpotiću, da u svom karakteriziranju psihoanalitičkog u novelama Stjepana Krčmara nije išao u neku krajnost, jer bi to onemogućilo da sva ona zbivanja gledamo i izvan psihoanalitičkih okvira. Naime sve one malaksalosti, nevoljkosti, strah i bijegovi smrti (što zvuči gotovo heideggerovski: Vorlaufen zum Tode) i ne moraju se interpretirati psihoanalitički. Na pr. termin tjeskobe evidentan u Krčmarovim novelama dobio bi u okvirima psihoanalize određeno mjesto kao nešto mutno neodređeno, skoro neuravnoteženo osjećanje, kad oni nagonski porivi počimaju prodirati u svijest, tu je opasnost nastupila i prodiranje tih destruktivnih elemenata poziva naš ego na potiskivanje ovih »grješnih« sadržaja. Tako ćemo i naći u noveli »Bijeg« smrt očevu kao cenzuru koja se javlja intervencijom pred onim živim aktom djevojčinim.

No i kod egzistencijalista se javlja termin i sadržaj tjeskobe u smislu nekoga »ništenja« ili »poništavanja«, a mjere angažiranja u životu ipak se ne ostvaruju u potpunosti, jer je smrt kao oslobođenje jedina apsolutna mogućnost.

Možda bismo s Jaspersom rekli, da se svi ti Krčmarovi ljudi ponašaju kao nezavršeni i nezavršivi, oni kao da se ne uklapaju u društvenu stvarnost, osamljeni, nepostojani, u sferama neprestanog traženja i bježanja od samoga sebe i k sebi, životu i smrti (autor na jednom mjestu kaže: »dok mi se sada čini da od života bježim prema smrti«), znači čovjek kao biće za smrt ili prema Heideggeru suština je čovječjeg bića u njegovoj egzistenciji, no taj čovjek čim stupi u život dovoljno je star da umre.

Motivi: htjeti umrijeti, umiranja i smrti postaju dominantni u Krčmarovim novelama, makar to nije nikakva apologija uništenju i ništavilu. I Freud navodi ulogu instinkata smrti kao nešto destruktivno, po njemu su to izvori agresije, progona i ratova, u onoj suprotnosti između erosa i tanatosa. Egzistencijalisti vide u smrti konačno oslobođenje čovjeka a ta »mors liberatrix«, kako to traži Gabriel Marcel, mora već od života stvoriti kontemplaciju smrti. Treba uočiti, koliko su egzistencijalisti okupirali Rilkea kao pjesnika smrti i prezentirali to u filozofskim obradama od »Maltea« do Soneta Orfeju i Devinskih elegija upirući na odnose života i smrti kao cjeline.

Kad sam nedavno listajući po jednom starom časopisu pročitao Krčmarovu novelu »Pravo je to« s motivom smrti sinovljeve, gdje stari otac Marko Potok meditira o smrti i zapada u »tihu smirenost«, osjetio sam kontinuitet, čak možda blizinu onoj Sudetinoj »sestrici Smrti« ili Krčmarovom zemljaku, Franu Galoviću, u čijim stihovima se smrt javlja poput crne Dame s crnim florom na ruci. Jer u prostorima Krčmarovih novela se ne kreću neurotici, pesimisti, dekadenti, njihove pozicije čak nisu formulirane ni onim pjesničkim osvjedočenjem: »Und was im Tode uns entfernt, ist nicht entschleiert«. Ti ljudi nose svoje brige i meditacije, ne atakiraju niti protestiraju niti nastupaju apokaliptično u jednom »oskudnom vremenu«. Pa ipak ne kreću se niti u vakuumu. Da li je u njima pečat jednog otuđenog svijeta da li osjećaju kakvu pretenziju na patnju u kojoj svaki pojedinac nosi svoju »krivnju«. Branko Krmpotić podvlači psihologiziranja u tim životnim situacijama, tu je možda i ona introvertiranost, nagnutost prema samome sebi, ukoliko bismo htjeli makar i nepotpuno naglasiti najvažnije preokupacije onih likova koji ćute pratnju smrti. To ti ljudi ne simuliraju, pa čak staroi infantilno čekajući dolazak smrti bez otpora ulaze u lijes, jer bi najbolje bilo umrijeti.

Mnogo refleksija povezuje nas uz ovu knjigu tim više što oni adneksi i psihoanalize i ostalih filozofiranja nisu mogli prevladati, mislim, intenciju autora da traži u životu onaj njegov integralni dio koji bi trebalo izliječiti i osposobiti za jedan humani život kao što Krčmarov Izaija (»Zavjera«) gotovo profetski naglašava postulat povratka u zavičaj, kad se treba pobuniti i protiv samoga sebe, jer čitav život bježimo umjesto da se vraćamo k sebi, novi i neobični. Da, povratak u život i za život.

Kamilo Križanić

ANTONIJA WYROUBAL:

»PUTUJEM TIHO«

Pjesme, Zagreb 1972.

Nedjeljno poslijepodne. Stol na terasi. Na njemu šalice s crnom kavom. Oko nas tišina uokvirena cvijećem, a kroz nju se nazire Josipovac u zelenilu grana, neboder u Ilici i nad njim plavetnilo neba. Malo pognuta i nalakćena na stol razgovara s majkom dr. Krešimira Mlača. Njen glas je tih kao da se boji da bi mogla narušiti mir cvijeća i uokvirenu tišinu terase. Ovdje sam je nekoliko puta sreo.

Prelistavajući njenu knjigu: Putujem tiho, prisjećam se riječi dr. Krešimira Mlača da svoje pjesme nikom nije pokazivala, da ih je čuvala za sebe i da ih je njen muž Zvonimir pronašao kada su se za njom zatvorila vrata života. U tim pjesmama ostali su njeni doživljaji osvijetljeni srcem i uzdignuti nad prozaičnost svakodnevne prolaznosti. Njeni susreti s prirodom, sa šarenilom gradskog života, uvijek otkrivaju ljude, njihove brige, u njima se javlja suosjećanje s onima koji pate, a svojim rukama grade život, koji se ne može zaustaviti. Doživljaji posve intimne prirode, puni samoprijegora, prodahnuti plemenitošću, nalaze osvježenje u melodičnosti stihova, koji se hvataju srca i dugo u njemu trepere kao zaostali odbljesak patnje i vjere u smisao tereta, koji nam život stavlja na leđa kao iskušenje. Posebno treba obratiti pažnju na pjesme: S maksimirske ceste, Proljetna šetnja, Na Rudama, Blagdan u mojoj ulici, Tuga, Draga slika, Pismo i Putujem tiho.

Antonija Wyroubal svojim pjesmama nas upozorava da nikad ne znamo iz čijeg će srca izniknuti stihovi, koji će kao vječito svježi cvjetovi ostati na grobu za života nepoznatoga pjesnika.

Na vratima života se pojavila 15. travnja 1910. u Požegi, a kroz zastor smrti je iz njega otišla 8. siječnja 1972. u Zagrebu.

Ante Jakšić

ZVONIMIR GOLOB:

»NAGA«

Matica hrvatska, Zgb. 1971.

Istaknuti hrvatski pjesnik, šansonjer, prevodilac, kritičar i esejist, Zvonimir Golob javlja se novom zbirkom pjesama »Naga«. Ta osma knjiga pjesama standardne je kvalitete koju nam Golob nudi u okvirima svoga poetskog svijeta koji nam je otprije poznat. Jedina je novina komponiranje ove knjige u njenom određenom tematskom krugu koji pjesnik istražuje, a to je: Ljubav. Golob je pravi majstor u spoznavanju tančine i analiza stanja duše pri javljanju emotivnog saznavanja tamnih ili svjetlosnih trenutaka kojim ozaruje naše biće ta čudna riječ: ljubav; od izvornog subjekta »tijela žene« do autentičnog svijeta u kome se potvrđuje kroz sav onaj nužan spoznajni proces prolaznosti, otuđenosti, oja-

đenosti i začuđenosti pred oblikom iznenadnih metarmofoza. Jednim dijelom vidno pod utjecajem Pabla Nerude, a drugim pod utjecajem francuske šansone i poezije primitivnih naroda, Golob sve to pretače u svoju vlastitost, ispod koje je još uvijek evidentan nadrealistički pjev i smisao neobične poetske ukomponiranosti višeznačajne metafore u smisao jednog stiha ili pjesme kao cjeline. No, ma koliko ta poezija bila obojena vlastitošću njegova svijeta u običnom kontekstu najobičnije stvarnosti koji bi da se rastvori stvarnosti spoznajom intimnog, prisnog dodira dubine i misli, ona je jednim svojim dijelom pojednostavnjena, jedva spašena svilene banalnosti i puke potrošnosti. Tamo gdje je Golob pjesnik koji u svom literarnom izrazu preispituje mogućnost novog iskaza, svog Ja u općem spoznanju višeslojnog medija pjesme o ljubavi, tamo je on i najsuvremeniji i najdojmljiviji, vrlo lako prepoznatljiv i osebujan moderni nadrealist koji bi da prevlada taj način pjeva i stvori novu kvalitetu emotivnog i racionalističkog strukturiranja stiha, koji bi sagradio novi ritam, nove kvalitete kao dopune u igri novina riječi koje odzvanjaju smisleno i nose jednu angažiranu poruku. Naravno, tamo gdje se njeno raslojavanje označuje kao fascinantni svijet neobičnosti novih životnih spoznaja u čudu vizija, u bolu osjećanja, u radosti naznaka, Golob jednim dijelom svoje poezije, a većim dijelom svoje šansone, pokušava graditi svijet jednostavnih dubina i običnosti izraza što je činio i u ranijim knjigama. Stoga je njegova poezija prijemljiva za čitaoca. Ona se može doživjeti na veselom pikniku pri stanju opuštenosti, u osami pri jednostavnoj misaonoj razloženosti, u dubini duše kao intimni lirski samogovor dodira dvaju svjetova od kojih je jedan (onaj ljubavni) postojan u naznaci i sposobnosti istinitijeg otkrivanja u širinama duha što nam ga pjesnik nudi, a na nama je da ga otkrijemo i prihvatimo. Svaka površna dodirnost s poezijom Zvonimira Goloba prijetnja je da mimoiđemo dileme suvremenog intelektualca koje su očite i udaraju pečat ovoj zbirci, iako je ona tipizirano sagrađena na gotovoj konkretnosti motiva i naslova pjesama kao što su: Tijelo žene, Ljubavna pjesma, Pogledaj patke, draga, Naga, U čaši vode. No, Golob zna u onim izuzetnim ostvarenjima (kao u pjesmi »Ima ih koji su umirali ljubeći se«) izraziti duboku agoniju duše ispod stiha koji drhti ritmom i produžuje se u svoje intenzivno trajanje i sveobuhvatnu spoznaju, koja u čudu novih otkrivenja svijeta zakona uvijek i nanovo bude našu svijest i obuzimaju unutarnju intimu da bismo preispitali svoj modificirani oblik trajnosti koji se sam od sebe nastavlja u beskonačnost spoznavši u čaroliji neobičnog poetskog instrumentarija raznovrsne metaforike ovozemnu običnost, da bi sve bilo prekinuto u jednostavnoj višoj spoznaji, ponad svega u nezaustavljivoj trajnosti:

»I konačno, ima ih koji su umirali
odjednom,
bačeni poput kamena visoko u nebo
Ni smrt ih nije zaustavila
u letu koji još traje.«

U cijelom tom svijetu dominantnih ljubavnih metamorfoza, Golob je pjesnik stalnosti iskustvene spoznaje, zato se njegove pjesme lako čitaju i nikad ne poistovjećuju s lakopjevnom estradom, mada su jednim dijelom estradnog tipa. Sa sigurnošću možemo reći: značajna je ta knjiga u inače vrijednom poetskom opusu ovoga hrvatskog pjesnika koji ima i adekvatno mjesto pri sastavljanju antologije hrvatskog pjesništva.

Jure Ujević

ZLATA KLAPČIĆ:

»LIRIKA«

Kad jedan pjesnik ostane po strani književnih strujanja, kad se on rijetko javlja svojim radovima i tako se ne uklapa u krvotok poetske razvojne misli svoje generacije, i kad k tome živi daleko od žarišnih kulturnih centara, »osuđen« je na zaborav ili na izvorno autentično stvaralaštvo, mada suvremena zakonitost literarnih zbivanja u svjetovima literarnih događaja negira mogućnost literarne provincije. Bitni su to momenti u sagledavanju poetskog razvoja i dosega svijeta Zlate Klapčić, pjesnikinje koja je zavrijedila da se o njoj piše s obzirom na kvalitetu njene prve zbirke poezije.

Ova pjesnikinja rođena 1931. u Zagrebu, nakon mučnog i mukotrpnog životnog puta praćenog bolešću i inim nedaćama, skrasila se u Puli, gdje radi kao novinar. Tek sad se javlja zbirkom »Lirika«, podijeljenom u šest ciklusa: Sjenom ispraćene, Čekanja moja nedočekana, Znaš li što znači biti sam, Svejedno koja će biti kopita, Kamen izjeden valovima i Crno stepenište.

Ima u njenoj poeziji podosta ganutljivog sentimentalizma i izvjesne opterećenosti u banalnosti dopjevanog (Da sve odjekuje zaboravom, Znam, Ljubav itd.), ima patetične note pjeva, raskidanog ritma, nepovezanosti jezične sintagme, ima promašenih lirskih kolaža i misaone nespojivosti (Sjenom ispraćene, Dvije pjesme na mjesečini, Pogibija jablana, Bura, Beskraj na dlanu itd.).

No, Zlata Klapčić ima i takvih pjesama koje idu u red zrelih poetskih ostvarenja ispod kojih se otkriva bogata životna iskustvenost i asocijativnost u motivacionom pokretaču osnovne poetske spoznaje, spoznaje kroz jasan i dovoljno precizan samogovor. To su prije svega potresne slike, do intimne obuzetosti protkane zlom tlapnjom ratnog vihora (Silvestarski gosti, Snijeg), tu je istinska potmula bol u općoj tmuši i agoniji rascjepa bića nad izgubljenim humanitarnim osobinama svakodnevnice, gdje pjesnik još ne odustaje od zdravog razuma i razložnosti vjere u pravedno (Credo, Istine, Pjesme bez naslova u ciklusu »Kamen izjeden valovima«). Mada kroz njenu poeziju provijava opća poraženost bilo da se ona ogleda u samoispitivačkom odnosu između četiri zida sobe ili otvaranje svijetu pustolinama duše, čija je zazivna evokacija istinita bol pjesnikinje, ona je u tom sagledavanju izgradila novi oslobađajući odnos od sebe do vremena, svjesna čina stvaralaštva u kojem smo »sputani i slobodni istodobno«, svjesna odgovornosti pjesnika pred pjesmom:

o zlosretni sužnju, od one si vrste
što slobodu stiču — slobodni od sebe.
(bez naslova)

ima vrijeme
van svakog vremena
— — —
ima breme
teže od bremena ...
(bez naslova)

No, u njenoj poeziji ima i osude i opomene kroz jedan blagi metafizički dodir svijeta (Litanije). Ta nas pjesnikinja nerijetko oduševi plastičnim lirskim isječcima (Starice) ili pak fragmentarno uspjelim lirskim parabolama.

Da zaključimo: pjesnikinja Z. Klapčić u svom mnogovrsnom pristupu svijetu poezije izabrala je autentičan put. Kvalitetnijim ostvarenjima naznačila je svoje prisustvo koje će biti tek u pravoj mjeri sagledivo kad odbaci one negativnosti koje se javljaju kao nužni supratilac prve knjige pjesama.

Jure Ujević

Vijesti

REDOVITA GODIŠNJA SKUPŠTINA HKD SV. ĆIRILA I METODA

8. lipnja 1972. održana je redovita godišnja skupština Hrvatskoga književnog društva sv. Ćirila i Metoda. Najprije je predsjednik preč. Nikola Soldo pozdravio prisutne, zatim je spomenuo pokojne članove i suradnike (dr. Dragutin Hren, Josip Gross, Božena Deželić, dr. Milan Ivšić i Štefa Jurkić) koji su umrli u proteklom razdoblju te najavio dnevni red skupštine. Izvještaj o izdavačkoj djelatnosti podnio je glavni urednik prof. Radovan Grgec, a izvještaj o financijskom poslovanju upravitelj prof. Stjepan Krčmar. Skupština je potvrdila izbor prof. Mate Božičevića za člana radnika i dra Drage Cerovca za novoga člana Nadzornog odbora. Za novoga člana Upravnog odbora izabran je član uredništva prof. Stanko Tenšek dok je četvorici odbornika (N. Soldi, R. Grkcu, A. Rebiću i M. Jozinoviću) produžen mandat. Skupštini je ove godine prisustvovao zagrebački biskup dr. Josip Salač i pedeset članova od kojih je priličan broj sudjelovao u diskusiji nakon izvještaja.

SADRŽAJ

Sibe Zaninović: Apostolat laika 1
Krešimir Jelić: Fra Grgo Martić 11
S. Marija od Presv. Srca: Opet ćeš me voditi, Osluškujem tišine, Objavljuješ mi se, U srce se Tvoje skrivam, O Bože, moje srce čezne za tobom, Ne pusti da od Tebe pođem, Doskora ćeš ući, Popet ću se s Tobom, Spušta se noć 15
Radovan Grgec: Gideovo traganje za srećom 20
Ivan Lazarović: Depravacija egzistencije oslobođenog čovjeka . . 29
Graham Greene: Početak u književnom stvaralaštvu Bernanosa . . 35
Ante Jakšić: Stara vodenica 38
Dragutin Turčić: Breze 39
Josip Nagy: Sveti Vlaho tisućgodišnji zaštitnik Dubrovnika . . . 41
Božidar B. Bagola: Gornjogradski spomen, Vjetrovitog jutra, Hodočasnici, Zavičajna igra, Rastvorenih ruku 44
Antonius Stephany: Praznina 47
Marin Mandić: Slomljeni cvjetovi 53

Nova imena

Mile Maslać-Pedić: O grobarima i stećku 64
Ante Žarkov: Prozor i ja, Crni kos na crnoj cesti, Bratu na odlasku 65
Milenko Bistrić: Moje djetinjstvo, Livada, Prolaznici 66
Antun Lovrenčec-Toni: Mornarski odlazak, Svakodnevna molitva . . 67
Josip Beljan: »Credo quia absurdum« 69
Ivan Markić: Susret s čovjekom, Zvonici 71
Stjepan Petrović: Tebi 72
Alojzije Bernard: Da bar 72

Izložbe

Smiljan Velebit: Crni herbarij i glagoljski alfabet Vanje Radauša, Siva i sumorna platna Tatjane Radovanović, Sedmi zagrebački salon, Portreti starih Sarajlija, Nives Kavurić-Kurtović 73

Knjige

Svevlad Slamnig: Ljiljana Matković, »Traganje za blizinama« . . 77
Kamilo Križanić: Marginalije uz knjigu Stjepana Krčmara »Smrt koja nas ne zaobilazi« 79
Ante Jakšić: Antonija Wyroubal, »Putujem tiho« 81
Jure Ujević: Zvonimir Golob, »Naga«; Zlata Klapčić, »Lirika« . . . 81

Vijesti

Redovita godišnja skupština HKD sv. Ćirila i Metoda 83

MOLIMO PRETPLATNIKE, KOJI NISU NAMIRILI PRETPLATU, DA TO ODMAH UČINE!

MOLIMO SVE, KOJI ČITAJU NAŠU REVIJU, DA NAĐU NOVE PRETPLATNIKE

UPRAVO IZIŠLO

Stjepan Džalto: SELO SVAĐALOVO

pripovijetke iz suvremenoga seoskog života u Bosni

Cijena 20.— din

Narudžbe prima: **HKD sv. Ćirila i Metoda,**

41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21